И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА XI

ПУТ У ПОЉЕСЈЕ

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1936

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA XI

S RUSKOG PREVEO
M. M. PEŠIĆ

I. S. TURGENjEV
PUT U POLjESJE I DRUGE PRIPOVETKE

SADRŽAJ

PUT U POLjESJE

PRVI DAN

Izgled vrlo velike šume, koja zahvata ceo nebeski svod, izgled „Poljesja”, liči na izgled mora. I isti su utisci koje ono izaziva; ona ista prvobitna, netaknuta snaga pruža se, prostrana i moćna, pred očima posmatračevim. Iz nedara iskonskih šuma, sa besmrtnog krila voda razleže se onaj isti glas: „Šta me se ti tičeš — veli priroda čoveku — ja vladam, a ti se brini o tome kako da ne umreš.”

Ali šuma je dosadnija i tužnija od mora, naročito borova šuma, uvek ista i nema. More preti i miluje, u njemu se prelivaju sve boje, ono govori na svima jezicima; u njemu se ogleda nebo, iz koga isto tako šumi večnost, ali večnost koja nam nekako nije tuđa...

Nepromenljivi, mrki bor turobno ćuti ili šumi potmulo — i kad ga posmatramo, još dublje i neodoljivije prožima dušu ljudsku svest o našem ništavilu. Teško je čoveku, privremenom biću, juče rođenom a sutra već osuđenom na smrt, teško mu je izdržati pogled večne Izide, hladni i neosetljivo uprti pogled u njega; i ne samo da se smele nade i snovi mladosti stišavaju i gase u njemu, dotaknuti ledenim dahom stihije; ne — sva duša njegova trne i umire; on oseća da i poslednji iz njegovog društva može iščeznuti s lica zemlje; oseća svoju usamljenost, svoju slabost, svoju slučajnost — i s nekim brzim i tajnim strahom odnosi se on prema sitnim brigama i tegobama života; i njemu je lakše u tom svetu koji je sâm stvorio, tu je on kod kuće, tu on još sme i da veruje u svoj značaj i svoju snagu.

Takve su me misli obuzimale pre nekoliko godina, kad sam sa trema jednog svratišta, podignutog na obalama mutne reke Resete, prvi put video Poljesje. U dugim, gustim terasama nizali su se preda mnom modri, visoki spletovi četinara; samo se ponegde, kao zelene pege, šareneli osrednji brezovi šumarci; ceo vidik prekrilio je bor; ni crkva da se zabeli, ni njiva da se zasvetli — već samo ivičasti vrhovi i laki, bledi oblak, večni oblak Poljesja lebdeo je u daljini nad njima. I osećao sam oko sebe kao da se sa svih strana nebeskog svoda širi ne nemoć tog ustajalog života, ne — već neka njegova otsutnost, nešto mrtvo, ma da i veličanstveno; sećam se, krupni beli oblaci nizali su se, tiho i visoko, i vreli letnji dan lebdeo je nepomično nad

nemom zemljom. Crvenkasta voda rečice probijala se bez šuma kroz gusto trščano ševarje; na dnu njenom nejasno se nazirali okrugli slojevi igličaste mahovine, a obale su se čas gubile u glibu ritova, čas se jako beleo njihov trošni i sitni pesak. Pored samog svratišta vodio je sreski izlokani put.

Na tom drumu, baš prekoputa trema, stajala su prosta seljačka kola, natovarena korpama i sanducima. Njihov gazda, mršavi provincialac orlovska nosa i mišjih očiju, pogrbljen i hrom, uprezao je u kola svoga isto tako hromog konjića; to je bio kolačar koji je lagano išao na Karačevski vašar.

Najedanput pojavi se na drumu nekoliko ljudi; za njima i drugi... najzad nagrnu čitava gomila; svi su imali štapove u rukama i torbe na leđima. Po njihovom hodu, umornom i tromom, videlo se da su išli izdaleka; to su se juhnovci, kopači, vraćali iz pečalbe. Izgledalo je da ih je predvodio sedamdesetogodišnji starac, sav sed; on se katkad osvrtao i mirnim glasom opominjao zaostale. „De, de, de, momci” — govorio je on — „de-e”. Svi su išli ćutke, u nekoj svečanoj tišini. Samo jedan od njih, omalen i na izgled ljut, u otkopčanom kožuhu i jagnjećoj šubari, navučenoj do očiju, kad dođe do kolačara, najednom ga upita:

— Pošto kolači, đavole?

— Kako koji, prijatelju, — odgovori tananim glasom iznenađeni prodavac. — Ima i od kopjejke — a neki su i od deset kopjejki. A imaš li koju paru u kesi?

— Još će mi se od njih i smučiti, — odgovori čovek u kožuhu i udalji se od kola.

— Brže, momci, brže! — ču se starčev glas, — daleko je do prenoćišta.

— Glup svet, — reče kolačar, pogledavši me sa strane, čim cela gomila prođe, — zar je ovo hrana za njih?

I kad uskoro opremi svoga konjića, on siđe na reku, na kojoj se videla mala drvena skela. Seljak, sa belom suknenom šubarom (najobičnija kapa u Poljesju) iziđe mu u susret iz niske zemunice i prebaci ga na drugu stranu obale. Kola počeše gmizati po izlokanom i džombastom putu, škripeći pokatkad jednim točkom.

Podmirih konje — i prebacih se takođe. Kad sam se posle dva kilometra izvukao iz močarne livade, popeh se, najzad, uz uski nasip

do puta za šumu. Kočije su se nejednako truckale, nailazeći na oble brvenike; siđoh i uputih se peške. Konji su išli ujednačenim korakom, ržući i braneći se glavama od komaraca i muva. Poljesje nas je primilo u svoja nedra. Unaokolo, bliže livadi, dizale su se breze, jasike, lipe, javori i hrastovi; zatim se oni prorediše i kao masivan zid poče se nizati gusta jelova šuma; docnije se zacrveneše gola borova stabla, a posle se opet nizala mešovita šuma, do pola obrasla žbunjem leske, trnjine, brekinje i visokim sočnim zelenišom.

Zraci sunca jako su obasjavali vrhove drveća, i, zasipajući grane, probijali su se tek ponegde do zemlje, kao bledunjavi mlazevi i pege. Ptice se gotovo nisu čule — one ne vole velike šume; samo je pokatkad odjekivalo tužno, trostruko javljanje pupavca, i ljutito kreštanje lešnjarke ili sojke; ćutljiva, uvek usamljena smrdivrana preletala je preko šumskog puta, sijajući zlatno plavom bojom svoga divnog perja. Ponekad se drveće proređivalo, rastavljalo, u prednjpm redovima svetlelo, kočije su izlazile na raskrčeni, peščani proplanak; retka raž rasla je na njemu u nizovima, nemo nišući svoje bledo klasje; u prikrajku tamnela se oronula kapela s iskrivljenim krstom nad kladencom; nevidljivi potok klokotao je tiho svojim promenljivim i zvučnim glasom, kao da je punio praznu bocu; a tamo, odmah, pregrađujući put, ležala je tu skoro srušena breza, i šuma se širila unaokolo, tako stara, visoka i neprohodna, da je i vazduh izgledao zagušljiv.

Ponegde je šumski put bio sav zaliven vodom; i s obe njegove strane nizao se šumski rit, sav zelen i mračan, sav pokriven trskom i sitnom jovom; divlje plovke su uzletale par po par — i bilo je čudno videti ove barske ptice, kako brzo promiču između borova. — „Ga, ga, ga, ga”, iznenada se začu otegnuto gakanje; to pastir tera stado kroz čestar; crna krava s oštrim, kratkim rogovima hučno se probijala kroz žbunje i zaustavljala se, kao ukopana, u dnu šumskog puta, ustremivši svoje krupne crne oči na mog psa, koji je trčao ispred mene.

Vetar je donosio laki i oštri miris izgorelog drveta; beo dim širio se u daljini u okruglim mlazevima po bledo-plavom šumskom vazduhu: to je, sigurno, seljak pravio ćumur za fabriku stakla ili za radionicu. Ukoliko smo se više kretali, utoliko je bilo praznije i tiše svud oko nas. U šumi je uvek tiho; samo se čuje, gore, visoko iznad glave,

nekakvo dugo hujanje i potmula vreva na vrhovima drveća... Ideš, ideš, ne prestaje taj večni šumski razgovor, i duša počinje kunjati pomalo, i čovek bi želeo da što pre iziđe na širinu, na svetlost, da predane punim grudima — jer ga davi ova mirisna vlaga i trulež...

Petnaest kilometara putovali smo korakom, ponekad kasom. Hteo sam za videla da stignem u selo Sveto, koje se nalazilo baš usred šume. Dva-tri put sreo sam seljake sa oguljenom likom ili sa dugačkim direcima na kolima.

— Da li je blizu Sveto? — upitah jednoga od njih.

— Da, blizu je.

— A koliko nma?

— Pa biće tri kilometra.

Prođe sat i po. A mi smo još putovali. Pa opet zaškripaše natovarena kola. Seljak je išao sa strane.

— Koliko ima još, prijatelju, do Svetoga?

— Šta?

— Koliko je do Svetoga?

— Osam kilometara.

Sunce se već klonilo zapadu, kad sam se, najzad, izvukao iz šume i ugledao pred sobom osrednje selo. Dvaestak kuća jatilo se oko stare, drvene crkve sa zelenim kubetom i s majušnim prozorima, koji su jako svetlucali pri zalasku sunca. To je bilo Sveto. Dođoh pred selo. Stado koje se vraćalo s paše stiže moje kočije i s mukanjem, groktanjem i blejanjem prođe pored mene. Mlade seoske devojke, vredne seljanke dočekivale su svoju stoku; plavokosi mališani jurili su uz veselu graju za neposlušnim prasićima; laki oblaci prašine dizali su se niz seoski šor i, dižući se sve više, crveneli se.

Zaustavih se kod pretsednika, lukavog i pametnog „šumljaka”, od onih šumskih žitelja za koje vele da vide i ono šta se radi dva metra pod zemljom. Sutradan rano krenuh na njihovim kolima, koja su vukla dva trbušata seljačka konja, sa pretsednikovim sinom i još jednim seljakom, koji se zvao Jegor, u lov na tetrebe i jarebice. Na celom horizontu, kao neprekidan lanac, plavila se šuma, — dvesta jutara, ne više, moglo je biti ziratne zemlje oko Svetoga; ali do dobrih pašnjaka trebalo je ići sedam kilometara. Pretsednikov sin zvao se Kondrat. Bio je to mladić, plav i rumen, s dobrim i tihim izrazom lica,

pažljiv i brbljiv. On je kočijašio. Jegor je sedeo kraj mene. Želeo bih da kažem koju i o njemu.

Jegora su smatrali za najboljeg lovca u celom srezu. Sva mesta, pedeset kilometara unaokolo, on je obišao i uzduž i popreko. Retko je pucao na ptice, jer je oskudevao u barutu i sačmi; zadovoljavao se samo da namami jarebicu, da pronađe mesto gde se šljuke sastaju. Jegor je važio za pravična čoveka i „ćutalicu”. On nije voleo da priča, i nikad nije lagao koliko divljači ubije — osobina retka kod lovca.

Bio je srednjeg rasta, mršav, duguljasta i bleda lica, krupnih, poštenih očiju. Sve njegove crte, naročito usta, pravilna i uvek nepomična, izražavale su nekakvu ustaljenu mirnoću. On se smeškao tiho i nekako u sebi, i, kad je izgovarao reči, bio je neobično prijatan taj osmeh. Nije pio vino i radio je marljivo, ali nije imao srće: žena mu je stalno bolovala, deca umirala; on je „osiromašio” i nikako nije mogao da se otrgne. I da vam kažem, lovačka pasija nije za seljaka, i ko „pušku voli” — rđav je domaćin. Da li od stalnog bavljenja u šumi, oči u oči s tužnom i ozbiljnom prirodom tog divljeg kraja, ili usled naročitog sklopa i sastava duše, tek u svima Jegorovim postupcima primećivala se neka skromna dostojanstvenost, i to baš dostojanstvenost, a ne zamišljenost — dostojanstvenost vitog jelena.

Jegor je u svome životu ubio sedam medveda, pošto ih je u klopku namamio. U poslednjeg je tek četvrte noći odlučio da puca: medved nikako nije hteo da mu okrene slabine, a on je imao svega jedan metak. Ubio ga je baš uoči mog dolaska. Kad me js Kondrat odveo k njemu, zatekoh ga u dnu dvorišta; čučeći kraj ogromnog zvera, on je skidao s njega loj kratkim i tupim nožem.

— Kakog si ti džina oborio! — rekoh.

Jegor diže glavu i pogleda prvo u mene, pa posle u psa koji je sa mnom došao.

— Ako ste zbog lova doputovali, u Mošnom ima tetreba — tri nasada, a jarebica pet, — reče on i prihvati se opet svoga posla.

S tim Jegorom i Kondratom i pođoh sutradan u lov. Brzo smo se prebacili preko proplanka koji se nalazi oko Svetoga, pa kad uđosmo u šumu, opet pođosmo korakom.

— Gle, grivoš čuči, — reče najednom Kondrat, obraćajući se meni, — treba ga oboriti!

Jegor pogleda na tu stranu koju je pokazivao Kondrat i ništa ne reče. Do grivaša je bilo više od sto koraka, a ne možeš ga ubiti ni na četrdeset: tako mu je perje jako.

Još nekoliko primedaba napravi govorljivi Kondrat; ali šumska tišina ga ne obuze zalud: i on ućuta. Tek pokatkad smo se razgovarali i pogledali ispred sebe, i prisluškivali teško disanje i rzanje konja, dok najzad nismo dogurali do „Mošnog”. Tim imenom zvala se velika borova šuma, pogdegde išarana jelom. Siđosmo; Kondrat uvuče kola u žbunje, da ne bi komarci ujedali konje. Jegor pregleda oroz na pušci i prekrsti se: on ništa nije započinjao dok se ne prekrsti.

Šuma u koju uđosmo bila je neobično stara. Ne znam da li su po njoj lutali Tatari, ali su se ruski razbojnici i litovske orde mračnog doba zacelo mogli kriti u njenoj pustoši. Na pristojnom rastojanju između sebe dizali su se snažni borovi u vidu ogromnih, malo nakrivljenih stubova bledožute boje; između njih su stajali, pravi kao strela, drugi, mlađi. Zelena mahovina, sva zasuta suhim iglicama, pokrivala je zemlju; borovnica je rasla u gustim bokorima; oštri miris njenih jagoda, sličan mirisu vuge, gušio je dah. Sunce se nije moglo probijati kroz visoke gomile borovih grana; ali u šumi je bilo ipak zagušljivo i ne tako mračno; kao krupne kaplje znoja, pojavljivala se i tiho klizila na niže, niz grubu koru drveća, teška prozračna smola. Ustajali vazduh, bez hlada i bez svetlosti, palio je lice. Sve je ćutalo; čak se ni naši koraci nisu čuli; išli smo po mahovini, kao po tepihu; naročito se Jegor kretao meko, kao senka; pod njegovim nogama čak ni suvarci nisu puckali. On je išao ne žureći se i ponekad zviždeći u pištaljku; jarebica se brzo odazvala i pred mojim očima prnula u gustu jelu; i uzalud mi ju je pokazivao Jegor: ma koliko da sam naprezao vid, ipak je nikako nisam mogao videti; morao je Jegor u nju pucati. Nađosmo isto tako i dva nasada tetreba; obazrive ptice su se dizale visoko, s teškom i oštrom lupom; ipak smo uspeli da ubijemo tri mladice.

Kraj jednog majdana,[1] Jegor se najednom zaustavi i pozva me.

— Hteo medved vodu da zahvati, — reče on, pokazujući široku, svežu ogrebotinu baš na sredini rupe koju je zatvarala sitna mahovina.

— To je trag njegovih šapa? — upitah.

— Njegovih; ali voda je presušila. Na tom boru je takođe njegov trag: peo se po med. Kandžama je probio, kao nožem.

I zalazili smo sve više baš u dubinu šume. Jegor je samo pokatkad pogledao uvis i išao napred mirno i slobodno. Opazih visoki okrugli bedem, oko koga se nalazio poluzasut rov.

— Šta je to, takođe majdan? — upitah.

— Ne, — odgovori Jegor, — tu je bila razbojnička naseobina.

— Davno?

— Davno. Još za vreme naših dedova. Tu je i blago zakopano. Ali je i kletva teška izrečena.

Prošli smo još dva kilometra; pila mi se voda.

— Posedite malo, — reče Jegor, — otići ću po vodu, izvor je tu blizu.

On ode; ostadoh sam.

Sedoh na otsečen panj, naslonih se rukama o kolena i, posle dugog ćutanja, lagano digoh glavu i lagano pogledah oko sebe. O, kako je svud unaokolo bilo tiho i oporo-tužno — ne, čak ni tužno, već nemo, hladno i grozno u isto vreme! Srce se u meni steže. U tom trenutku, na tome mestu, predosetih dah smrti, osetih, gotovo namirisah njenu ne prekidnu blizinu. Bar da je jedan zvuk zadrhtao, bar da se za trenutak pojavilo šuškanje u nepomičnom ždrelu bora koji me krilio! I opet, gotovo sa strahom, oborih glavu; baš kao da se zagledah nekud, u šta čovek ne treba da zaviruje?.. Pokrih oči rukama — i najednom, kao da se pokorih tajanstvenoj zapovesti, poče mi izlaziti pred oči ceo moj život...

Eto, sinu preda mnom moje detinjstvo, burno i tiho, nemirno i dobro, s kratkim radostima i brzim jadima; zatim se pojavi mladost, nemirna, čudna, ohola, sa svima njenim greškama i pregnućima, s neurednim radom i uzbudljivom lenošću... Izidoše pred oči i oni, drugovi prvih težnji... zatim, kao munja u noći, sinu nekoliko svetlih uspomena... zatim počeše da rastu i hrle senke, i ove mračnije da biva unaokolo, sve praznije i tiše da lete jednolike godine — i spusti se tuga na dušu, kao kamen.

Sedeo sam ukočeno i gledao, gledao zapanjeno i naporno, kao da sam video ceo život svoj pred sobom, kao da se svitak odmotavao pred mojim očima. O, šta uradih! nehotice su šaputala

čemernim šapatom moja usta. O, živote, živote, kud si otišao tako bez traga? kako si se izmigoljio iz čvrsto stegnutih ruku? Da li si me ti obmanuo, ili sam nisam umeo da iskoristim tvoje darove? Zar je mogućno da je ovo ništavilo, ova jadna pregršt sitnog pepela — sve ono što je ostalo od tebe? Duša je bila tako željna potpune sreće, odgurnula je s velikim prezirom sve ništavno, sve nepotpuno, čekala je, eto, nagrnuće sreća kao potok — ali nijedna kap ne ovlaži žedna usta! O, zlatne moje strune, vi, koje ste tako osetljivo, tako slatko drhtale nekad — a ja ipak ne čuh vašu pesmu... vi ste i zvučals samo — kad ste se kidale. Ili, možda je sreća, prava sreća ukupnog života, tako blizu bila i prošla, osmehujući se sjajno — ali ja nisam umeo ni da opazim njeno božansko lice? Ili me je ona zaista posećivala i sedela više moje glave, ali ja sam je zaboravio, kao san? Kao san, ponavljao sam bolno. Nejasne slike vitlale su po duši, izazivajući u njoj ni nekakvu žalost, ni nekakvu nedoumicu... A vi, razmišljah, draga, poznata, iščezla lica, vi, koja ste me u ovoj teškoj osami okružila, zašto ste vi tako duboko i tužno nema? Iz kakvih ste provalija izišla? Kako da razumem vaše zagonetne poglede? Rastajete li se sa mnom, pozdravljate li mene? O, zar nema nade, nema povratka? Zašto ste linule iz očiju, retke, pozne suze? O, dušo, našto, ne treba više žaliti, trudi se da zaboravljaš, ako želiš mir, navikavaj se na spokojstvo posle poslednjeg rastanka, na gorke reči: „zbogom” i „zauvek”. Ne osvrći se za sobom, ne sećaj se, ne hrli tamo gde je sjajno, gde se smeje mladost, gde se nada kiti prolećnjim cvećem, gde golubica radost širi plava krila, gde ljubav, kao rosa u svanuće, blista kao suze ushićenja; ne gledaj tamo gde su sreća, i vera, i snaga — tamo nije naše mesto!

— Doneo sam vodu, — začu se iza mene zvonki Jegorov glas, — u zdravlje da pijete.

Nehotice uzdrhtah: iznenadila me ova živa reč, i radosno uzbudila celo moje biće. Kao da sam padao u nepoznatu, mračnu provaliju, gde je bilo mirno svud unaokolo i gde se čuo samo tihi i neprekidni jauk neke večne tuge... uzdisao sam, ali nisam mogao protiviti se, i najedanput prijateljski glas dolete do mene i nečija snažna ruka jednim pokretom iznese me na svetlost. Okretoh se i s neopisanom radošću opazih pošteno i mirno lice moga pratioca. Stajao je preda mnom tiho i veličanstveno, sa svojim običnim

osmejkom, pružajući mi vlažnu bocu, prepunu divnog napitka... Ustadoh.

— Hajdemo, vodi me, — rekoh u zanosu.

Krenuli smo i lutali dugo, do uveče. Čim je „opala” vrućina, u šumi tako brzo zahladi i smrači se da više nisam želeo ostati u njoj. Iziđosmo, ali Kondrata nismo našli. Vikali smo, dozivali ra, ali on se nije javljao. Najedanput, u mrtvoj tišini kroz vazduh, čujemo kako se lepo razleže njegovo: ”stoj, stoj”, u jarku blizu nas. On nije čuo našu viku od vetra, koji je iznenada zaduvao i iznenada sasvim stao. Samo na usamljenom drveću videli se tragovi njegovog naleta: mnogo lišće je pokrenuo na drugu stranu, i ostalo je tako, da se šareni na nepomičnom lisnom klatnu.

Popesmo se na kola i krenusmo kući. Sedeo sam, klatio se i tiho udisao vlažni, malo oštar vazduh, i svi moji maločašnji snovi i tuge utonuše u dremanje i umor, i želju da se što pre vratim pod krov tople kuće, da se napijem čaja sa gustim obrstom, da se zavučem u meko i svelo seno i da zaspim, zaspim, zaspim...

DRUGI DAN

Sutradan ujutru opet pođosmo nas trojica na „Gar”. Pre deset godina, izgorelo je nekoliko hiljada hektara šume u Poljesju i do danas nije porasla; ponegde izbijaju mlade jele i borovi, inače ništa drugo do mahovina i stvrdnuti pepeo. Na tom „Garu”, udaljenom od Svetoga dvadeset kilometara, rastu razne jagode u velikoj količini i žive tetrebi, veliki ljubitelji šumskih jagoda i brusnica.

Vozili smo se ćutke, kad najedanput Kondrat diže glavu.

— O, — viknu on, — pa to nije niko drugi do Jefrem. Pomaže Bog, Aleksandriću, — dodade on, jačim glasom i podigavši kapu.

Osrednjeg rasta seljak u crnom, kratkom kožuhu, potpasan užetom, iziđe iz šume i priđe kolima.

— A oslobodiše te? — reče Kondrat.

— Nije nego! — odgovori seljak i zabeleše mu se zubi. — Ovakve, kao ja, ni u zatvor neće.

— A kako je Petar Filipić?

— Filipov zar? Pa zna se, dobro.

— Pazi ti! A ja sam, Aleksandriću, mislio: e, prijatelju, mišljah, došao si sad mečki na rupu!

— Od Petra Filipova zar? Gle, molim te! Znamo mi takve. Pravi se da je kurjak, a ovamo ni pas nije. Pošao si u lov, zar ne, gospodaru? — reče najednom seljak, bacivši brzo svoj žmiravi pogled na mene, i odmah ga opet obori.

— U lov.

— A kuda, upravo?

— Na Gar, — reče Kondrat.

— Ko ide na Gar, da ne nabasa na žar.

— A što?

— Videh mnogo šljuka, — nastavi seljak, kao potsmevajući se i ne odgovarajući Kondratu, — ali vi se do tamo ne možete probiti: u pravoj liniji biće dvadeset kilometara. Pa i Jegor, šta tu! koji je u boru, kao u svom dvoru, pa ni on nije u stanju da se probije. Pomaže Bog, Jegore, Božji stvore, što te više gledam ni parice ne dam, — graknu on najedanput.

— Bog ti pomog'o, Jefreme, — odgovori Jegor lagano.

Radoznalo pogledah u ovog Jefrema. Tako čudno lice davno ne videh. Imao je nos dugačak i oštar, velika usta i retku bradu... Njegove plave oči baš su igrale, kao na tiganju. Stajao je slobodno, malo podbočen rukama i nije skidao kapu.

— Kući na odmorište, zar ne? — upita ga Kondrat.

— Eh, baš, na odmorište! Sad, prijane, nije takvo vreme: sve je buknulo. Može se, prijane, na koju hoćeš stranu, jakako. Makar do zime na zidanoj peći ležao, ni pas da lane. U varoši, govorio mi je onaj delovođa: ostavi nas, bre, Leksandriću, idi bestraga iz našeg sreza, daćemo ti i pašport prve vrste... ali meni žao vas, Svetovskih: nikad više ovakvog lopova nećete imati.

Kondrat se zasmeja.

— Šaljivčina si ti, čiko, baš si šaljivčina, — reče on i povuče dizgine. Konji krenuše.

— Stoj, — reče Jefrem. Konji stadoše. Kondratu se ne dopade ova drskost.

— Nemoj da se ludiraš, Aleksandriću, — primeti on poluglasno. — Zar ne vidiš da gospodara vozimo. Još će se naljutiti.

— Eh, ti, gusanu morski! Zašto da se ljuti? Gospodar je čovek dobar. Evo, gle, on će mi i bakšiš dati. Hej, gospodaru, daj propalici na čokanj rakije. Al’ ću ga iskapiti! — reče, podiže rame do uva i škripnu zubima.

I nehotice se osmehnu, dadoh mu deset kopjejki i naredih Kondratu da krene.

— Baš vam mnogo hvala, vaše blagorodstvo, — dobaci za nama Jefrem vojnički. — A ti, Kondrate, u buduće znaj od koga da se učiš; ko pita — ne skita, ko reskira — profitira. Čim se vratiš, svrati k meni. Čuješ, kod mene će trajati veselje tri dana, gucnućemo jedno dva burenceta; žena mi je prava hajdučica, a imam i čisto dvorište. Eh, ticoselico, teraj dok si mlad!

Pošto je zviznuo oštro, Jefrem se izgubi u žbunju.

— Ko je ovo? — upitah Kondrata, koji, sedeći na boku, stalno klimaše glavom, kao da se sam sa sobom razgovara.

— Je l’ on? — odgovori Kondrat i zamisli se. — Je l’ on? — ponovi.

— Pa da. Je l’ od vaših?

— Naš je, Svetovski. To je takav čovek... Takvog ni na sto kilometara ne možeš naći. Takav lopov i prevarant — da te Bog sačuva! Čim vidi tuđe, odmah mu oko zaigra. Od njega se ni u zemlju ne možeš sakriti, a što se tiče para, recimo, taj će dići i ispod kvočke jaje, a da i ne primetiš!

— Da smela čoveka!

— Smela? Pa on se nikog ne boji. A i pogledajte ga: po finiazomiji lupež, po nosu se vidi (Kondrat je često s gospodom putovao, bio je i u guberniskoj varoši, i zato je voleo, kad mu dođe zgodno, da se pokaže). Njemu se — ništa ne može. Koliko puta su ga u varoš terali, na robiju slali — ništa od toga, sem štete. Počnu da ga vezuju — a on veli: „Zašto, bre, tu nogu ne stegnete? Stegnite i nju, ali jače, ja ću sad da pospavam malo; a kući ću stići pre vaših stražara”. Pogledaš, doista, opet se vratio, opet je tu, ej ti, da te Bog sačuva! Pa i mi svi, ovdašnji, poznajemo šumu, navikli iz malena, ali ko da se sravni s njim. Prošle godine, noću, prečicom iz Altuhina u Sveto dođe, a tuda niko nije prošao otkad je sveta i veka, ima oko četrdeset kilometara. Pa i med da krade, i tu je veliki majstor; i pčele ga neće. Sve je trmke upropastio.

— Ja mislim da im on i u dupljama ne da mira.

— Eh, ne, našto ga nepravično kriviti? Tako nešto nikad nije uradio. Duplje su kod nas svetinja. Trmka je ograđena; čuvaju je; ako ukradeš — tvoja sreća; a pčela u dupljama — to je svetinja, nezaštićena; nju samo medved dira.

— Pa on i jeste medved, — primeti Jegor.

— Je li ženjen?

— Kako da nije. I sina ima. Pa i on će mu biti lopov. Na oca se izmetnuo. Pa ga još i sad uči. Onomad je Jefrem dovukao ćup sa starim petparcima, mora da ga je negde ukrao; otišao i zakopao ga na proplanku u šumi, vratio se sam kući, pa poslao sina na proplanak. Dok mi, veli, ćup ne nađeš, neću ti dati ni da jedeš, niti ću te pustiti u avliju.

Sin je čitav dan ostao u šumi i noćio u šumi, pa ipak našao ćup. Jeste, čudan je čovek taj Jefrem. Dok je kod kuće — prijatan je, svakoga nudi: pi, jedi, koliko ti drago, igra se tu kod njega, pa onda razne šale; a što se tiče zbora — kod nas u selu se oni drže — niko bolje od njega ne ume da presudi; priđe, sluša, otseče reč-dve, kao na panju, i ode; a i svaka reč mu vredi. A čim otide u šumu, piši kući: propalo! Očekuj nesreću. A i pravo da kažem: naše ne dira, ako mu ne dođe čvrsto. Kad sretne nekog iz Svetoga, vikne izdaleka: „prolazi, prijane, idi, ušao je u mene šumski đavo: ubiću!” — Da Bog sačuva!

— Pa što ga trpite? Zar celo selo ne može da savlada jednog čoveka?

— Bogme, biće da je tako.

— Da nije veštac?

— Ko ga zna! Eto, onomad se susednom crkvenjaku uvukao u pčelanik noću, a baš sam crkvenjak čuvao. Uhvatio ga u pomrčini i izmlatio. Kad je svršio, Jefrem mu reče: a znaš koga si bio? Crkvenjak, čim mu poznade glas, prosto se prestravi. E, prijane, reče Jefrem, platićeš ti to meni. Crkvenjak kleče pred njega: uzmi, molim te, štogod hoćeš. Ne, veli, uzeću od tebe u svoje vreme, i to ono što ja budem hteo. I šta mislite? Od tada, crkvenjak ti, prosto poparen, kao senka ide! Duša mi, veli, odonda neprestano zebe; odveć krupnu reč mi je, bolan, kazao taj razbojnik. Eto šta mu se desilo, tome crkvenjaku...

— Pa taj crkvenjak mora da je glup, — primetih.

— Glup? A šta ćete reći na ovo? Jednom dođe naredba da se ovaj isti Jefrem pronađe. Imali smo policiskog pisara vrlo strogog. I tako, pođe desetak ljudi u šumu, da hvataju Jefrema. Kad tamo, a on im ide u susret... Jedan od njih povika: eno ga, držte ga, vežite! A Jefrem uđe u šumu, otseče motku, oko dva prsta debelu, pa ispade opet na put, onako isto drzak, strašan, pa kad im podviknu, kao dženeral kad stražu smenjuje: „na kolena!" — tako da ovi popadaše. „A ko to, veli, tu viče: držite ga, vežite? Je l' ti, Serjoža?" Ovaj ti skoči, pa zaždi... A Jefrem za njim, pa raspali motkom po leđima... Peglao ga je kilometar. I posle se stalno vajkao: „Eh, veli, krivo mi: nisam mu dao ni da zaposti". Ovo se dešavalo baš pred Božićnji post. A policiskog pisara uskoro premestiše — i sve se na tome svrši.

— Zašto su mu se svi pokorili?

— Zašto! pa u tome i jeste...

— On vas sve zaplašio, pa i radi sad s vama šta mu je volja.

— Zaplašio... A koga da ne zaplaši. On ti je i majstor da izmisli, Gospode Bože! — Jedanput u šumi nabasah na njega, lila je kiša kao iz kabla, a ja okretoh u stranu... A on ti mi manu rukom i pozva. „Odi, veli, Kondrate, ns plaši se. Nauči od mene kako se u šumi živi i kako se na kiši ostaje suv". Priđoh, a on sedi pod jelom, založio vatru od vlažnih grančica: dim ušao u jelu, pa ni kiši ne da da lije. Tada sam mu se prosto divio. Jednom opet, evo šta je izmislio (i Kondrat se zasmeja), ala ih je nasamario. Vrli u nas ovas na gumnu, pa nisu svršili; poslednju kamaru nisu stigli da smlate; i tako ostaviše prekonoć dvojicu da čuvaju, a momci nisu bili od hrabrih. Elem, sede oni i džudžore, a Jefrem ti uzme, nabije slamom rukave od košulje, zaveže krajeve, pa natakne košulju sebi na glavu. I tako ti se prikrade do pokrivenog gumna, pa iz ćoška počne da izviruje, i da pokazuje pomalo svoje rogove. Jedan od mladića reče onom drugom: vidiš li? — Vidim, veli ovaj, pa najedanput pobeže... samo su plotovi počeli da pucaju. A Jefrem ti namlati džak ovsa i prenese ga kući. Sam je posle sve pričao. E, što je ismejavao on, što je momke ismejavao... Mani!

Kondrat se opet zasmeja. I Jegor se osmehnu. „Dakle, samo su plotovi počeli da pucaju?" — reče on. — Odjednom su se izgubili, —

dodade Kondrat. — Bežali su kao bez glave!

Opet se svi utišasmo. Najednom Kondrat se trže i ispravi.

— Ah, Bože, — uzviknu on, — nije moguće da je požar!

— Gde, gde? — upitasmo.

— Eno, onamo, ispred nas, baš kud idemo... Ništa drugo do požar! Jefrem, Jefrem — baš proreče! More da nije on to i uradio, prokleta mu duša...

Pogledah tamo kud je pokazivao Kondrat. Zaista, dva do tri kilometra ispred nas, iza zelene linije niske jelove šume, debeo stub sivog dima lagano se dizao sa zemlje, izvijao i širio kao šubara; levo i desno od njega, videli se drugi, manji i belji.

Seljak, sav crven, znojav, samo u košulji, sa razbarušenom kosom na preplašenom licu, natrča pravo na nas i jedva zaustavi na brzu ruku zaviličenog konja.

— Prijatelji, — reče on zadihanim glasom, — da li ste videli lugare?

— Ne, nismo. Šta je to, šuma gori?

— Šuma. Treba svet skupiti, jer ako okrene ka Trosnom...

Seljak zamaha laktovima, poče petama da mamuza konja u slabinu... On jurnu.

Kondrat isto tako potera konje. Išli smo u pravcu dima, koji se širio sve više i više; pogdegde se crneo i visoko dizao. Ukoliko smo se više primicali, utoliko se slabije širio pred očima; uskoro sav vazduh potamne, izgoretina neobično zamirisa, i najedanput, između stabala, treperući čudno i strašno na suncu, sinuše prvi, bledo-crveni pramenovi vatre.

— E, hvala Bogu, — reče Kondrat, — čini mi se, požar je nadzemni.

— Kakav?

— Nadzemni; onaj što se po zemlji širi. Teško je s podzemnim imati posla. Šta možeš tu, kad zemlja gori čitav metar? Jedini spas: kopaj rovove — ali, zar je to lako? A s nadzemnim je lakše. Samo travu zbriše, i suvo lišće popali! Šumi je od toga još bolje. Oh, pa ipak, gle, Bože moj, ala je buknulo!

Dođosmo gotovo baš do same linije požara. Siđoh i pođoh mu u susret. To nije bilo ni opasno, ni teško. Oganj se širio po retkoj borovoj šumi uz vetar; kretao se krivom linijom, ili još tačnije, kao

gusta ivičasta lesa posuvraćenih pramenova. Vetar je raznosio dim. Kondrat je istinu kazao: to je, stvarno, bio nadzemni požar, koji je samo travu brisao i, ne šireći se, išao dalje, ostavljajući za sobom crn trag, koji se nije ni pušio, ni stvarao pepeo. Doduše, ponekad, tamo gde je vatra nailazila na rupe, pune mahovine i suvog granja, najedanput, i s nekom naročitom, prilično oštrom hukom, dizali se dugi, uznemireni pramenovi, ali su brzo opadali i išli dalje kao i pre, malo puckajući i šušteći. I nisam jedanput primetio kako je, svud unaokolo vatrom opkoljen, ceo hrastov žbun sa suvim, obešenim lišćem, stajao nedirnut, i malo tek odozdo nagoreo. Pravo da kažem, nisam mogao da razumem zašto suvo lišće nije gorelo. Kondrat mi je objašnjavao da to biva zato što je požar nadzemni, „dakle, nimalo ljut”. Ali vatra je vatra, rekoh. Nadzemnn požar je to, ponovi Kondrat. Pa ipak, iako je nadzemni, požar je ipak imao svog dejstva: zečevi su nekako u neredu trčali tamo-amo i bez ikakve potrebe vraćali se do same vatre; ptice su uletale u dim i kružile, konji su se okretali i rzali, i šuma je nekako huktala — pa i čovek se osećao nezgodno od iznenadne jare koja mu je udarala u lice...

— Našto posmatrati! — reče najedanput Jegor iza mojih leđa. — Hajdemo.

— Ali gde da prođemo? — upita Kondrat.

— Drži levo, po zasušenom blatu — proći ćemo.

Okrenusmo levo i prođosmo, ma da je ponekad bilo teško i konjima i kolima.

Ceo dan smo lutali po Garu. Predveče (na zapadu se nebo još ne beše zarumenelo, ali teška i trajna hladovina od šume već beše zavladala, i u travi se osećala hladnoća koja prethodi rosi) ja legoh na put kraj kola, u koja je Kondrat, ne žureći, prezao site konje i sećao se svojih jučeranjih tužnih snova. Unaokolo je sve bilo isto onako tiho kao i juče, ali nije bilo bora koji je davio i stezao dušu; na uvenulu mahovinu, na ljubičast korov, na meku prašinu puta, na tanana stabla i čiste listiće mladih breza, padao je vedar i tihi sjaj već nimalo vrelog, niti visokog sunca. Sve se odmaralo, zadubljeno u hladovinu koja umiruje; niko još nije zaspao, već se sve spremalo na spasonosni zanos večera i noći. Sve kao da je i čoveku govorilo: „odmori se, prijatelju naš; diši slobodno i ne tuži ni ti pred bliskim snom”.

Podigoh glavu i opazih na samom kraju tanane grane jednu od onih krupnih muva sa sedefastom glavom, dugim telom i četiri prozirna krila, koju koketljivi Francuzi nazivaju „gospođica”, a naš je nimalo prepreden svet zove „konjic”. Dugo, više od sata, nisam skidao očiju s nje. Skroz prožeta suncem, ona se ni micala nije, samo je katkad okretala glavu s jedne na drugu stranu i lepršala pripodignutim kriocima... i ništa više. Posmatrajući je, najednom mi se učini da sam razumeo život prirode, njen nesumnjiv i jasan smisao, ma da za mnoge još tajanstven. Tiho i postupno oduševljenje, neužurbanost i uzdržljivost osećanja i snage, ravnoteža zdravlja u svakom pojedinačnom biću — eto, to je baš njena osnova, njen nepromenljivi zakon, ono na čemu ona stoji i drži se. Sve što izlazi izvan ovog stupnja, bilo to gore ili dole, svejedno — ona izbacuje napolje, kao nepotrebno. Mnogi insekti umiru čim naruše ravnotežu radosti ljubavi; bolesna zver uvlači se u šumarak i tamo se sama gasi: ona kao da oseća da više nema prava ni da vidi zajedničko sunce koje svi gledaju, niti da diše slobodan vazduh; ona nema prava da živi; — a čovek koji je, svojom ili tuđom krivicom, rđavo živeo na svetu, mora bar da se navikne na ćutanje.

— Ej, šta je s tobom, Jegore! — viknu najednom Kondrat, koji se već popeo na bok kola i okretao i premeštao dizgine: — Hajde, penji se. Šta si se zamislio? Zar još o kravi?

— O kravi? O kakvoj kravi? — ponovih i pogledah u Jegora. Miran i dostojanstven, kao uvek, stvarno je izgledalo kao da je zamišljen i kao da gleda nekud u daljinu, u polja, koja su već tamnela.

— A zar ne znate? — dodade Kondrat, — noćas mu je poslednja krava lipsala. Ne ide mu od ruke — šta da mu radiš?

Jegor sede ćutke na bok, i mi krenusmo. „Ovaj ne ume da se žali”, pomislih ja.

1857 g.

ZAVETRINA

I

U prilično velikoj, nedavno okrečenoj sobi spahiske kuće, u selu Sasovu, sreza — og, T gubernije, sedeo je za starim iskrivljenim stolom, na drvenoj uskoj stolici, mlad gospodin u kaputu i razgledao račune. Dve milikerc sveće u putničkim srebrnim svećnjacima gorele su ispred njega; u jednom uglu na klupi, stajao je otvoren putnički kofer, u drugom — nameštao je sluga gvozden krevet. Iza niske pregrade zujao je i šuštao samovar; pas se valjao na tek donesenom senu. Na vratima je stajao seljak u novom zubunu, potpasan crvenim pojasom, velike brade i pametna lica, po svoj prilici — kmet; pažljivo je gledao u mladog gospodina za stolom. Kraj jednog zida stajao je vrlo stari mali klavir, pored isto tako starog ormana sa rupama umesto brava; između prozora nalazilo se tamno ogledalo; na pregradi visila je stara, gotovo sva oguljena slika napuderisane žene, u robronu[2] i sa crnom trakom na tankom vratu. Sudeći po iskrivljenoj tavanici, koja je padala u oči, i po upalom, izlizanom podu, kuća u koju smo uveli čitaoca postojala je još odavno; u njoj niko nije stalno živeo i služila je spahijama za otsedanje. Mladi gospodin, za stolom, bio je upravo sopstvenik sela Sasova. On tek što je doputovao juče sa svoga glavnog imanja, udaljenog odavde oko sto kilometara, i spremao se da sutra otputuje, pošto je obišao imanje, saslušao zahteve seljaka i pregledao sva akta.

— E, ako je za vajdu, dosta je, — reče on, podigavši glavu, — umorih se. Ti sad možeš ići, — dodade, obraćajući se kmetu, — a sutra dođi ranije, i još ujutru obavesti seljake da se skupe, razumeš?

— Razumem.

— I delovođi reci da mi podnese izveštaj za poslednji mesec. Pa ipak, dobro si uradio, — nastavi gospodin, osvrnuvši se, — što si zidove okrečio. Kao da je sve sinulo.

Kmet se isto tako osvrte na zidove.

— E, sad idi.

Kmet se pokloni i iziđe.

Gospodin se proteže.

— Ej! — viknu on. — Donesite mi čaja... Vreme je da se spava.

Sluga ode iza pregrade i brzo se vrati sa šoljom čaja, nizom varoških đevreka i sudom za obrst na plehanom služavnnku. Gospodin se prihvati, ali ne uspe da srkne ni dva gutljaja, kad se u pobočnoj sobiraču lupa ljudi koji su ušli i nečiji piskav glas upita:

— Da li je Vladimir Sergejić Astahov kod kuće? Možemo li ga videti?

Vladnmir Sergejić (tako se upravo zvao mladi gospodin u kaputu), u nedoumici pogleda u svoga momka i brzim šapatom reče:

— Idi vidi, ko je to?

— Prijavi Vladimiru Sergejiću, — začu se isti piskav glas, — da njegov sused Ipatov želi da ga vidi, ako ga to ne uznemirava; i da je sa mnom došao i drugi sused, Bodrjakov, Ivan Ilić, koji takođe želi da mu izrazi svoje poštovanje.

I nehotice se ote na licu Vladimira Sergejića izraz negodovanja. Međutim, kad sluga uđe u sobu, on mu reče:

— Neka izvole.

I on ustade u očekivanju gostiju.

Vrata se otvoriše i oni se pojaviše. Jedan od njih, držeć, sed starčić, okrugle glave i svetlih očiju, išao je napred; drugi, visok, mršav čovek od trideset pet godina, duga mrka lica i razbarušene kose, koračao je, klateći se iza njega. Starčić je imao čist crn kaput, s krupnim sedefastim dugmadima; ružičasta mašna, do pola pokrivena posuvraćenom kragnom bele košulje, slobodno mu je uvijala vrat; na nogama su mu sijale cipele, prijatno se šareneli kvadrati njegovih škotskih pantalona, i uopšte sav je činio prijatan utisak.

Njegov drug, naprotiv, izazivao je kod gledaoca nepovoljnije osećanje: imao je crni stari frak, sav zakopčan; njegove pantalone, od debele zimske tkanine, ličile su po boji na njegov frak; ni oko vrata, ni oko ruku nije se videlo rublje.

Starčić prvi priđe Vladimiru Sergejiću i, poklonivši se učtivo, otpoče onim istim tankim glasom:

— Čast mi je pretstaviti se — vaš prvi sused i čak rođak, Ipatov, Mihailo Nikolajić. Davno sam želeo da imam zadovoljstvo da se s vama upoznam. Nadam se da vas nisam uznemirio.

Vladimir Sergejić odgovori da mu je neobično prijatno, da je sam želeo... da tu nema nikakvog uznemiravanja, i ponudi ih da sednu... čaj da popiju.

— A ovaj plemić, — nastavi starčić, pošto sasluša s prijatnim osmehom isprekidane reči Vladimira Sergejića i pokazujući rukom gospodina u fraku, — isto tako je vaš sused... i moj dobar poznanik, Ivan Ilić, neobično želi da se upozna s vama.

Gospodin u fraku, po čijem licu niko ne bi mogao zaključiti da je on uopšte mogao želeti nešto u svome životu — toliko je izraz tog lica bio rasejan i istovremeno sanjiv — gospodin u fraku se pokloni nespretno i mlitavo. Vladimir Sergejić mu odgovori poklonom i ponovo zamoli goste da sednu.

Oni sedoše.

— Neobično mi je milo, — reče starčić, prijatno šireći ruke, dok je njegov drug, otvorivši malo usta počeo meriti tavanicu, — neobično mi je milo što, najzad, imam čast da vas lično vidim. Ma da vi živite i stanujete u dosta udaljenom srezu od nas, ipak vas i mi smatramo za svoga, pravog, takoreći, posednika.

— Baš mi je prijatno, — odgovori Vladimir Sergejić.

— Da li vam je prijatno ili ne, ali tako je. Vi, Vladimire Sergejiću, oprostite, mi smo ovde, u — om srezu, prost svet i ponašamo se prosto: govorimo što mislimo, bez uvijanja. Kod nas čak, treba da znate, i o imendanu se ljudi ne posećuju drukče nego u običnom crnom kaputu. Zaista! Takav je kod nas običaj. U susednom srezu nas zato i zovu kaputlijama i čak nam prebacuju tobož rđav ton, ali mi na to i ne obraćamo pažnju! Zaboga — u selu živeti — pa se još praviti važan?

— Naravno, šta može biti bolje... u selu... od te prirodnosti u odnosima, — primeti Vladimir Sergejić.

— A međutim, — reče starčić, — i kod nas u srezu žive ljudi, takoreći, vrlo pametni, evropski obrazovani ljudi, ma da i ne nose frakove. Eto, na primer, naš istoričar, Jevsjukov, Stepan Stepanić: on se bavi ruskom istorijom od najstarijih vremena i u Petrogradu je poznat, veliki naučnik! U našem gradu je staro švedsko đule, znate... ono je postavljeno nasred trga... ta to je on otkrio. Dakako! Centeler, Anton Karlić... taj je izučio prirodne nauke: uostalom, vele, da ta nauka ide od ruke svima Nemcima. Kad su kod nas pre deset godina

zalutalu hijenu ubili, baš je Anton Karlić utvrdio da je ona stvarno bila hijena, zato što je imala naročitu vrstu repa. A imamo još i spahiju Kaburdina: taj prvenstveno piše lakše članke; ima vrlo oštro pero, njegovi članci se nalaze u Galateji. Bodrjakov... nikako Ivan Ilić, ne, Ivana Ilića to ne interesuje, već drugi Bodrjakov, Sergije... kako se ono zvaše po ocu, Ivane Iliću... kako se zvaše?

— Sergejić, — dodade Ivan Ilić.

— Jeste, Sergije Sergejić — taj se poezijom bavi.

Pa, naravno, on nije Puškin, ali ponekad tako otfikari da to ni u prestonici nema. Vi znate njegov epigram Ageju Fomiću?

— Ko je to Agej Fomić?

— Ah, oprostite; stalno zaboravljam da vi ipak niste ovdašnji. To je naš sreski poglavar. Epigram je ispao vrlo smešan. Ivane Iliću, ti si ga, čini mi se, zapamtio?

— Agej Fomić, — hladno reče Bodrjakov.

... Uzalud nije,
Kó član počasni, plemstvu davo ton...

— Treba da znate, — prekide Ipatov, — da su ga izabrali za počasnog člana plemstva skoro jednoglasno, jer je on najugledniji čovek.

— Agej Fomić, — ponovi Bodrjakov —

... Uzalud nije,
Kô član počasni, plemstvu davo ton;
On poglavito jede i pije...
Pa zar nije poglavar on?

Starčić se nasmeja.

— Ha, ha, ha! ta zar to nije dobro? Od tada, ne znam da l’ ćete mi verovati, svaki od nas kaže, na primer, Ateju Fomiću: dobar dan — i odmah obavezno doda: „pa zar nije poglavar on?” A Agej Fomić, mislite, da se ljuti? Ni najmanje. Ne — kod nas to nije ni uobičajeno. Eto, pitajte, makar Ivana Ilića.

Ivan Ilić samo očima odobri.

— Ko može da se ljuti na šalu! Evo, uzmimo Ivana Ilića: njega kod nas zovu Harmonična Duša, zato što on vrlo brzo na sve pristane. Pa šta? zar se Ivan Ilić za to vređa? Nikad!

Ivan Ilić, lagano žmirkajući, pogleda prvo u starčića, pa onda u Vladimira Sergejića.

Ime „Harmonična Duša” zaista, neobično je priličilo Ivanu Iliću. On u sebi nije imao ni traga od onoga što se zove volja ili karakter. Svaki, ko je samo hteo, mogao ga je odvesti sa sobom kud hoćeš; trebalo je samo reći mu: Ivane Iliću, hajdemo — on je odmah uzimao kapu i išao; a ako se desi tu neko drugi i kaže mu: Ivane Iliću, ostanite — on je ostavljao kapu i ostajao. Po prirodi je bio miran i tih, celog veka ostao je momak, niječe kartao, ali je voleo da sedi kraj igrača i da im redom pilji u lice. Bez društva nije mogao živeti i samoću nije trpeo; padao je tada u očajanje; uostalom, to mu se dešavalo vrlo retko. Imao je još jednu osobinu: kad ustane rano ujutru iz kreveta, poluglasno je pevuckao starinsku romansu:

Baron je nekad u selu
Živeo s prostim seoskim svetom...

Zbog ove osobine Ivana Ilića, nazivali su ga i bregunica; poznato je da bregunica u kavezu peva svega jedanput dnevno, rano ujutru. Takav je bio Ivan Ilić Bodrjakov.

Razgovor između Ipatova i Vladimira Sergejića trajao je prilično dugo, ali ne više u ranijem, takoreći, intelektualnom tonu. Starčić se raspitivao kod Vladimira Sergejića o njegovom imanju, o stanju njegovih šumskih i ostalih letnjikovaca, o poboljšanjima koje je već uveo ili se tek spremao da uvede u svoju privredu; ispričao mu je nekoliko lično svojih opaski, posavetovao mu, između ostalog, da za uništenje busenja na livadama treba prosuti svud unaokolo ovas, jer to tobož nagoni svinje da ih svojim njuškama izriljaju, itd. Najzad, ipak, pošto je primetio da se Vladimiru Sergejiću sklapaju oči i da se u samom razgovoru pokatkad javlja neko otezanje i nejasnost, starčić ustade i, klanjajući se učtivo, reče da više nema nameru da mu dosađuje svojim prisustvom, ali da se nada da će imati čast videti ga u svojoj kući kao dragog gosta i to najdalje sutra, o ručku.

— A za moje selo, — dodade on, — pokazaće vam put ne samo malo dete, već, s pravom mogu reći, prva kokoška koju sretnete ili seljanka, treba samo upitati za Ipatovku. Konji će sami dojuriti.

Vladimir Sergejić mu je odgovarao sa izvesnim zamuckivanjem koje je, uostalom, bilo njegova osobina, da će na svaki način gledati... da ako ga ništa ne spreči...

— Ne, mi ćemo vas obavezno čekati, — prekide ga ljubazno starčić, čvrsto mu steže ruku i hitro iziđe, uzviknuvši na vratima poluokrenut: — bez snebivanja!

Harmonična Duša Bodrjakov pokloni se ćuteći i izgubi poput svoga druga, pošto se prethodno spotače na pragu.

Ispratívši neočekivane goste, Vladimir Sergejić se odmah svuče, leže u postelju i zaspa.

Vladimir Sergejić Astahov bio je od onih ljudi koji, pošto obazrdvo okušaju svoju snagu na dvatri razna polja rada, sami pričaju o sebi da su najzad odlučili da pogledaju život s realne tačke gledišta i da treba posvetiti sve slobodno vreme uvećanju svojih prihoda. On nije bio glup, ali je zato bio prilična tvrdica i vrlo razložit, voleo je knjigu, društvo, muziku, ali sve umereno... i ponašao se vrlo pristojno. Bilo mu je svega dvadeset sedam godina. Takvih mladih ljudi, kao on, ima u poslednje vreme vrlo mnogo.

Astahov je bio srednjeg rasta, lepo razvijen, prijatnih crta na licu, ali sitnih: njihov izraz se skoro nikad nije menjao, oči su mu gledale uvek jednim i istim suvim i svetlim pogledom; tek katkad ublažavala ga je laka senka čas kao tuge čas kao dosade: pristojni osmejak nikad se nije gubio s njegovih usana. Kosa mu je bila divna, plava, svilenkasta, s dugim kovrdžama. Smatralo se da ima oko šest stotina duša na dobrom imanju i on je mislio na brak, na brak iz ljubavi, ali da istovremeno bude i od koristi. Naročito je želeo da nađe ženu s vezama. Smatrao je da ih sam nije imao dovoljno. Jednom rečju, on je zasluživao naziv džentlmena, koji je nedavno ušao u modu.

Kad je sutradan ustao, kao obično, vrlo rano, naš džentlmen se odmah dao na posao, i to mu treba priznati, da se dao energično, što se ne može uvek reći za mlade realne ljude kod nas u Rusnji. On strpljivo sasluša nejasne molbe i žalbe seljaka, zadovolji ih ukoliko je mogao, raspravi iskrsle svađe i nesporazume između srodnika,

jedne ubedi a druge izgrdi, pregleda delovođin izveštaj, pronađe dve-tri kmetove mahinacije, jednom rečju — uredi tako poslove da je i sam bio zadovoljan, a i seljaci su, vraćajući se sa skupa kući, govorili o njemu lepo. Bez obzira na jučeranje obećanje Ipatovu, Vladimir Sergejić odluči da ruča kod kuće i čak naredi svome kuvaru, koji ga je pratio na putu, da mu spremi njegovo najmilije jelo, pileću čorbu sa pirindžom; ali najedanput, možda zato što je od jutros bio u duši dobro raspoložen, zaustavi se nasred sobe, udari rukom po čelu i, s izvesnom odlučnošću, glasno viknu: „Baš ću da odem do onog starog brbljivca!” Što je rekao, to je i učinio; kroz pola sata, on je već sedeo u svome novom tarantasu, koga su vukla dva para dobrih seoskih konja, i putovao u Ipatovku. do koje nije bilo više od dvanaest kilometara vrlo dobrog puta.

II

Majur Mihaila Nikolajevića Ipatova čine dve zasebne spahiske kućice, sazidane jedna prema drugoj s obe strane vrlo velikog jezera koje otiče. Dugačka brana, pored koje su rasli srebrnasti jablanovi, zatvarala je jezero; skoro na istoj visini s njom video se crven krov osrednje vodenice-valjavice. Građene na isti način, obojene istom ljubičastom bojom, kućice kao da su gledale jedna u drugu, preko široke vodene površine, sjajnim staklom svojih malih, čistih prozora. Na sredini i jedne i druge kuće isticala se okrugla terasa i strmo se uzdizala prednja strana krova, poduprta sa četiri blisko poređana bela stuba. Oko celog jezera nalazio se starinski vrt: u njemu su se nizali redovi lipa, u neprekidnim gustim povorkama; prestarele borove sa bledo-žutim stablima, mračni hrastovi i divni jaseni visoko su se dizali tu i tamo sa svojim usamljenim vrhovima; gust zeleniš razmnoženog jorgovana i belog bagrema dopirao je baš do samih krila obe kućice, i samo im je lice ostajalo otvoreno, a odatle su se razilazile niz padine vijugave putanje, crepom nabivene. Šarene plovke, bele i sive guske plivale su svaka u svom jatu po sjajnoj vodi jezera: na njemu se plesan nije mogla uhvatiti, jer su na njegovoj gornjoj strani izbijali iz zemlje mlazevi vode u podnožju strme i kamenite jaruge. Položaj na kome se nalazio majur bio je lep: primamljiv, usamljen i divan.

U jednoj od ovih malih kuća živeo je sam Mihailo Nikolajević; u drugoj je živela njegova majka, iznemogla sedamdesetogodišnja starica. Kad je stigao do brane, Vladimir Sergejić nije znao u koju kuću da se uputi. Osvrte se — spahijsko slušče pecalo je ribu, stojeći boso na polutrulom korenu drveta. Vladimir Sergejić ga dozva.

— Pa kod koga ste došli, kod stare gospođe ili kod mladog gospodina, — reče dečko, ne skidajući očiju sa plovca.

— Kod kakve gospođe? — odgovori Vladimir Sergejić. — Ja sam došao kod Mihaila Nikolajića.

— A, kod mladog gospodina! E, onda idite desno.

I dečko trže udicu i izvadi iz mirne vode srebrnastog karaša. Vladimir Sergejić uputi se desno.

Mihailo Nikolajić igrao je „dama” sa Harmoničnom Dušom, kad ga izvestiše o dolasku Vladimira Sergejića. On se neobično obradova, skoči sa naslonjače, istrča u pretsoblje i tu se triput s njim poljubi.

— Zatekli ste me, Vladimire Sergejiću, s mojim vernim prijateljem, — otpoče brbljivi starčić, — s Ivanom Ilićem, koji je, uzgred rečeno, neobično očaran vašom ljubaznošću. (Ivan Ilić ćuteći pogleda u ugao). On je bio tako dobar i ostao je sa mnom da igra „dama”, dok su svi moji otišli u baštu da šetaju; ali ja ću odmah poslati po njih...

— Zašto ih uznemiravati, — otpoče Vladimir Sergejić.

— Kakvo uznemiravanje, molim vas. Ej, Vanjka, otrči brzo i pozovi gospođice... reci, dobili smo gosta. A kako vam se dopada naša okolina, nije ružna, zar ne? Kaburdin joj je i pesmu spevao. „Ipatovka, utočište milo”, tako počinje — pa i dalje je isto tako lepo, samo ne pamtim sve. Bašta je velika, ali za nesreću: sredstava se nema. A ove dve kuće, tako nalik jedna na drugu, kao što ste možda izvoleli primetiti, podigla su dva brata, moj otac Nikolaj i stric Sergije; oni su i baštu zasadili; bili su nerazdvojni prijatelji... Damon i... eto ti! Zaboravih, kako se drugi zvao...

— Pifion, — dodade Ivan Ilić.

— Neće biti da je tako! Ali, svejedno. (Kod kuće je starčić govorio kudikamo slobodnije negoli u gostima). Vama, Vladimire Sergejiću, svakako, nije nepoznato da sam ja udovac, da sam ostao bez žene; starija deca su mi u državnom pansionu, a sa mnom su samo dve

najmlađe, kao i svastika, ženina sestra, koju ćete odmah videti. Ta šta ja to radim, ničim vas nisam ponudio? Ivane Iliću, naredite, prijatelju, da donesu meze... koju votku vi najviše volite?

— Ja do ručka ništa ne pijem.

— Zaboga, kako to! Uostalom, vaša volja. Kako gost naredi, tako će i biti. Mi smo vam ovde prost svet. Ovde kod nas, ako smem tako da se izrazim, nije baš ni budžak, već zavetrina, prava zavetrina, usamljeni kutak — dabome! Ali zašto vi ne sednete.

Vladimir Sergejić sede, ne puštajući šešir iz ruku.

— Dozvolite da vam pomognem, — reče Ipatov, i prijateljski mu istrže šešir, odnese u ugao, zatim se vrati, s nežnim osmehom pogleda gosta u oči i, ne znajući šta bi mogao da mu kaže prijatno, zapita ga najgostoljubšije, voli li da igra „dame”?

— Ja sve igre rđavo igram, — odgovori Vladimir Sergejić.

— I to je lepo od vas, — reče Ipatov, — ali „dame”, to nije igra već pre razonoda, da se prekrati dosadno vreme; zar nije tako, Ivane Iliću?

Ivan Ilić pogleda u Ipatova ravnodušno, i kao da pomisli u sebi: „đavo će ga znati — da li je to igra ili razonoda”, ali, malo docnije, dodade:

— Jeste; „dame” su lepa stvar.

— Eto, kažu da je šah nešto sasvim drugo, — nastavi Ipatov, — kažu, to je vrlo teška igra. Ali ja mislim... a, eto i moji dolaze! — prekide on samog sebe, pogledavši kroz poluotvorena staklena vrata koja vode u baštu.

Vladimir Sergejić ustade, okrete se i opazi prvo dve devojčice od desetak godina, u ružičastim cicanim haljinicama i velikim šeširima, koje su hitro trčale uz stepenice na terasi; uskoro se za njima pojavi dvadesetogodišnja devojka, visoka, punačka i lepa, u zatvorenoj haljini. Svi oni uđoše u sobu i devojčice važno napraviše kniks pred gostom.

— Evo, da vam pretstavim — reče domaćin — moje kćeri. Ova ovde zove se Kaća, a ova Nasća, a ovo je moja svastika, Marja Pavlovna, o kojoj sam imao čast da vam govornm. Budite srdačni i pažljivi prema njima.

Vladimir Sergejić se pokloni Marji Pavlovnoj, ona na pozdrav klimnu glavom da se jedva moglo primetiti.

Marja Pavlovna držala je u ruci veliki otvoren nož; njena gusta plava kosa bila je ovlaš razbarušena, mali zeleni list se zapleo u njoj, kosa se izvukla ispod češlja, crnomanjasto lice se zarumenelo i crvene usne se otvorile; haljina kao da je izgužvana. Ona je disala brzo; oči su joj se sijale; videlo ss da je radila u bašti. Ona odmah iziđe iz sobe; devojčice potrčaše za njom.

— Da toaletu malo dovede u red, — reče starac, obraćajući se Vladimiru Sergejiću, — bez toga se ne može.

Vladimir Sergejić mu se osmehnu na to i zamisli se malo. Marja Pavlovna ga je iznenadila. Davno nije video takvu pravu rusku, stepsku lepotu. Ona se brzo vrati, sede na kanabe i osta nepomična. Kosu je svoju doterala, ali haljinu nije presvukla, pa čak nije ni manžete stavila. Crte lica je imala, ne bi rekao ohole, već surove, skoro grube; čelo joj je bilo široko i nisko, nos kratak i uspravan; razvučen i lagan osmejak pokatkad je krivio njene usne; prezrivo su se tuštile njene ravne obrve. Svoje krupne, crne oči, stalno je držala gotovo oboreno. „Ja znam, kao da joj je govorilo njeno neljubazno mlado lice: ja znam da vi svi gledate u mene; e, gledajte; dosadili ste mi!” Kad je dizala oči, u njima je bilo nešto divlje, lepo i tupavo, nalik na pogled košute. Bila je lepo razvijena. Klasični pesnik uporedio bi je sa Cererom ili Junonom.

— Šta ste radili u bašti? — upita je Ipatov, želeći da je uvuče u razgovor.

— Sekli smo suvo granje i pravili leje, — odgovori ona malo niskim glasom, ali prijatnim i zvonkim.

— Pa šta, umorili ste se?

— Deca se umorila; ja nisam.

— Znam, — reče starac s osmehom, — ti si mi prava Bobelina! A jeste li bili kod bake?

— Bili smo; ona spava.

— Volite li cveće? — upita je Vladimir Sergejić.

— Volim.

— Zašto ne nosiš šešir kad izlaziš, — primeti joj Ipatov, — pogle kako si pocrvenela i preplanula.

Ona ćuteći pređe rukom preko lica. Imala je osrednje ruke, ali malo široke i prilično crvene. Nije nosila rukavice.

— I vrtarstvo volite? — opet je upita Vladimir Sergejić.

— Da.
Vladimir Sergejić otpoče pričati kako u njegovom susetstvu ima divnu baštu bogati spahija N. — Glavni vrtar, Nemac, samu platu dobija oko dve hiljade rubalja u srebru — reče on između ostalog.
— A kako se zove taj vrtar? — upita najedanput Ivan Ilić.
— Ne pamtim; čini mi se, Majer ili Miler. A što pitate?
— Onako, — reče Ivan Ilić. — Hoću da znam kako se preziva.
Vladimir Sergejić nastavi svoj razgovor. Devojčice, kćeri Mihaila Nikolajića, uđoše, mirno sedoše, i mirno počeše slušati...
Sluga se pojavi na vratima i izvesti da je došao Jegor Kapitonić.
— O, nek izvoli, nek izvoli! — uzviknu Ipatov.
Uđe omalen i dežmekast starac, od onih ljudi kojima nadevaju ime čovečuljak ili majstor plajvaz, s podadulim i istovremeno naboranim licem, kao pečena jabuka. Na njemu je bila siva dolama sa crnim gajtanima i uspravnom kragnom; njegove široke plišane čakšire, kestenjaste boje, završavale su se visoko iznad članaka.
— Dobar dan, uvaženi Jegore Kapitoniću, — uzviknu Ipatov, idući mu u susret, — vi i ja se davno nismo videli.
— Kako, — odgovori Jegor Kapitonić vrskavim. i plačljivim glasom, klanjajući se prethodno svima prisutnim, — pa vi znate, Mihailo Nikolajiću, da li sam ja slobodan čovek ili ne?
— A zašto niste slobodni, Jegore Kapitoniću?
— Pa dabogme, Mihailo Nikolajiću: porodica, poslovi... Pa još i Matrjona Markovna.
I on odmahnu rukom.
— A zašto Matrjona Markovna?
I Ipatov uzgred namignu na Vladimira Sergejića, tobož želeći da ga unapred zainteresuje.
— Pa naravno, — odgovori Jegor Kapitonić, sedajući, — stalno je nezadovoljna sa mnom, kao da ne znate? Ma šta da kažem, ipak nije tako, nije delikatno, nije pristojno. A zašto nije pristojno, Bog sveti zna. I devojke, moje ćerke, pa i one kopiraju majku. Neću da kažem: Matrjona Markovna je divna žena, ali je, što se tiče ponašanja, vrlo stroga.
— Pa u čemu je, Jegore Kapitoniću, vaše ponašanje ružno, za ime Boga?

— Pa i sam se čudim, očigledno je da joj ne možeš udesiti. Juče, na primer, velim za stolom: Matrjona Markovna (i Jegor Kapitonić dade svome glasu vrlo umiljat ton): Matrjona Markovna, velim, šta je to, kako to Aldoška konje ne čuva, ni da jaši ne ume, velim; vranog ždrepca je sasvim upropastio. U-uh, kad ti Matrjona Markovna planu, pa kad poče da me ruži: pa ti, veli, ne umeš pristojno ni da se izražavaš u ženskom društvu; devojke se odmah digoše od stola, a sutradan Birjuljevskim gospođicama, ženinim rođakama, sve je već bilo poznato. A u čemu sam se rđavo izrazio? sami recite. I ma šta da kažem, pa ponekad neoprezno, doduše — a kome se to ne dešava, naročito kod kuće — Birjuljevskim gospođicama je sutradan već sve poznato. Prosto ne znam kako ću. Ponekad sedim tako, razmišljam o svome ponašanju — ja — kao što, možda, znate — teško dišem — Matrjona Markovna opet počne da me ruži: ne brekći, veli, ko to danas radi! Ne grdi, velim, Matrjona Markovna, zaboga, treba sažaljevati, a ti grdiš. Sad ja više kod kuće ne razmišljam. Sedim i tako stalno u zemlju gledam. Bogami. A onomad opet, legli da spavamo: Matrjona Markovna, velim, zašto si, bolan, svoga momka onako razmazila, pa on je, velim, pravo prase, bar da nedeljom lice umije. Jel’te, molim vas, pa, čini mi se, prilično sam nežno rekao, pa i tu nisam pogodio; opet me poče Matrjona Markovna ružiti: ne umem, veli, u ženskom društvu da se ponašam; a sutradan Birjuljevskim gospođicama sve je bilo poznato. Pa ko tu na posete da misli, Mihailo Nikolajiću?

— Baš mi je čudnovato, to što ste izvoleli pričati, — reče Ipatov, — to nisam očekivao od Matrjone Markovne; čini mi se, ona je...

— Divna žena, — prihvati Jegor Kapitonić, — takoreći, uzorna supruga i majka, samo je stroga što se tiče ponašanja. Veli, u svemu je potreban ansambl, i kao da ga ja nemam. Ja francuski, kao što znate, ne govorim, već samo razumem. Ali kakav je to ansambl, koji ja nemam?

Ipatov, koji ni sam baš nije bio jak u francuskom, samo sleže ramenima.

— A kako ostali, pa vi i sinove imate? — upita on Jegora Kapitonića, malo docnije.

Jegor Kapitonić ga pogleda sa strane.

— Što se tiče sinova, dobro su, zadovoljan sam sa njima. Devojke, one su mi se izmakle iz ruku, a sa sinovima sam zadovoljan. Ljolja je dobar činovnik, pretpostavljeni ga hvale; Ljolja mi je okretan dečko. Ali, Mikec — taj nije kao on: ispao je nekakav filantrop.

— Zašto filantrop?

— Bog bi ga znao, ni s kim ne razgovara, tuđi se. Matrjona Markovna ga najviše rezili. Šta se, veli, na oca ugledaš? Ti ga poštuj, a u ponašanju ugledaj se na majku. Kad odraste, proći će to.

Vladimir Sergejić zamoli Ipatova da ga upozna sa Jegorom Kapitonićem. Otpočeše njih dvoje razgovor. Marja Pavlovna nije učestvovala; do nje sede Ivan Ilić, pa i on joj reče samo dve reči; devojčice mu priđoše i počeše nešto šapatom pričati... Uđe ekonomka, mršava starica, povezana crnom maramom i reče da je ručak gotov. Svi se uputiše u trpezariju.

Ručak je trajao dosta dugo. Ipatov je imao dobrog kuvara, i vina mu nisu bila rđava, iako ih nije kupovao u Moskvi već u guberniskoj varoši. Ipatov je živeo, kako to kažu, za svoj račun. Nije imao više od trista duša, ali nikome nije dugovao i uredio je imanje.

Za stolom je najviše pričao sam domaćin; Jegor Kapitonić mu je odobravao, ali u isto vreme ni sebe nije zaboravljao: jeo je i pio, kao što Bog zapoveda. Marja Pavlovna je stalno ćutala, tek pokatkad odgovarala je poluosmesima na brza pitanja devojčica između kojih je sedela; one su je, zaista, neobično volele; Vladimir Sergejić pokušavao je nekoliko puta da otpočne s njom razgovor, pa ipak ništa nije ispalo. Harmonična Duša Bodrjakov čak je i jeo leno i mlitavo.

Posle ručka ovi iziđoše na terasu da piju kafu. Vreme je bilo divno; iz bašte je dopirao slatki miris lipa, koje su baš tada bile u punom cvetu; letnji vazduh, malo rashlađen debelom ladovinom drveća i svežinom bliskog jezera, bio je pun neke prijatne toplote. Najedanput, iza jablanova na brani, začu se topot konja, i trenutak docnije, pojavi se jahačica na alatu u dugom jahaćem kostimu i okruglom šeširu; jurila je galopom; seiz je skakutao iza nje na osrednjem belom konjčetu.

— O! — uzviknu Ipatov, — ide Nadežda Aleksejevna — kakvo prijatno iznenađenje.

— Sama? — upita Marja Pavlovna, koja je do tog trenutka nepomično stajala kraj vrata.

— Sama... zacelo, Petra Aleksejića je nešto sprečilo.

Marja Pavlovna pogleda ispod oka, rumen se rasu po njenom licu, ona se okrete.

Međutim, jahačica je ušla kroz vratnice u baštu, dojurila do terase i lako skočila na zemlju, ne čekajući ni svoga momka, ni Ipatova, koji se uputio da je dočeka. Hitro sakupivši krajeve svoga jahaćeg kostima, ustrča uz stepenide, i, uskočdvši na terasu, veselo uzviknu:

— Evo i mene!

— Dobro došli! — reče Ipatov. — Ala je ovo neočekivano i prijatno! Dozvolite da poljubim vašu ruku...

— Molim, — reče gošća, — samo rukavice mi sami skinite. Ja ne mogu. — I, pruživši mu ruku, klimnu glavom Mariji Pavlovnoj. — Maša, zamisli, brat danas neće doći, — reče ona s malim uzdahom.

— Ja i sama vidim da ga nema, — poluglasno odgovori Marja Pavlovna.

— Reče mi da ti kažem da je zauzet.. Dobar dan, Jegore Kapitoniću; dobar dan, Ivane Iliću. Dobar dan, deco... Vasja, — dodade gošća, obraćajući se svome seizu, — pazi da se Lepotan dobro provoda, razumeš? Maša, daj mi, molim te, čiodu da zakačim šlep... Mihailo Nikolajiću, dođite ovamo.

Ipatov joj priđe bliže.

— Ko je ovaj novi čovek? — upita ga ona prilično glasno.

— To je sused, Astahov, Vladimir Sergejević, znate, sopstvenik Sasova. Hoćete da vas upoznam s njim?

— Dobro... posle. Oh, kako je divno vreme, — nastavi ona. — Jegore Kapitoniću, recite, zar Matrjona Markovna gunđa čak i kad je vreme ovako?

— Matrjona Markovna ne gunđa ma kakvo bilo vreme, gospođice, već je stroga samo što se tiče ponašanja...

— A šta rade Birjuljevske gospođice? Jel’te da je njima sutradan već sve poznato...

I ona se zasmeja zvučnim i srebrnim smehom...

— Vi se stalno smejete, — odgovori Jegor Kapitonić. — Uostalom, kad ćete se i smejati ako ne u tim godinama?

— Jegore Kapitoniću, dragi, ne ljutite se! Ah, umorna sam, dopustite da sednem...

Nadežda Aleksejevna se spusti u naslonjaču i vragolasto namače šešir baš na oči.

Ipatov dovede do nje Vladimira Sergejića.

— Dopustite, Nadežda Aleksejevna, da vam pretstavim našeg suseda, gospodina Astahova, o kome ste, svakako, mnogo slušali.

Vladimir Sergejić se pokloni, a Nadežda Aleksejevna pogleda u njega ispod oboda svoga okruglog šešira.

— Nadežda Aleksejevna Veretjeva, naša susetkinja, — nastavi Ipatov, obraćajući se Vladimiru Sergejiću. — Ovde žive ona i njen brat, Petar Aleksejić, gardiski poručnik u ostavci. Velika prijateljica moje svastike, i uopšte je naklonjena našoj kući.

— Cela konduit-lista, — reče s osmehom Nadežda Aleksejevna, pogledajući, kao i dotle, u Vladimira Sergejića ispod šešira.

A Vladimir Sergejić je, međutim, mislio u sebi: „a i ova je vrlo divna”. I zaista, Nadežda Aleksejevna bila je veoma simpatična devojka. Vitka i stasita, izgledala je mnogo mlađa nego što je stvarno bila. Napunila je već dvadeset sedam godina. Imala je lice okruglo, glavu osrednju, bujnu plavu kosu, šiljat, skoro izazivački prćast nosić i vesele, malo lukave oči. Potsmeh je i blistao u njima, i goreo od bezbroj varnica. Crte njena lica, odveć žive i elastične, dobijale su ponekad skoro interesantan izraz; iz njih je virio humor. Katkad, mahom iznenada, pojavljivala se na njenom licu senka zabrinutosti — tada je ono bivalo blago i dobrodušno, ali zabrinutost je nije mnogo držala. Ona je brzo primećivala kod ljudi njihove smešne osobine i izvrsno je umela da karikira. Od malena nju su svi mazili, i to se odmah moglo primetiti: stvorenja, od detinjstva razmažena, zadržavaju do kraja života naročiti izraz. Brat ju je voleo, ma da je tvrdio da ona ujeda ne kao pčela već kao osica, zato što pčela ujeda i odmah umre, a za osicu to nije ništa. Ovo poređenje je ljutilo.

— Hoćete li dugo ovde ostati? — upita ona Vladimira Sergejića, oborivši oči i vrteći bič u rukama.

— Ne, mislim da ću sutra otputovati odavde.

— Kuda?

— Kući.

— Kući? Zašto, ako smem pitati?

— Kako zašto? Zaboga, imam kod kuće neodložnih poslova.

Nadežda Nikolajevna ga pogleda.

— Zar ste vi tako... vredan čovek?

— Trudim se da budem vredan. — U naše pozitivno doba svaki solidan čovek treba da je pozitivan i vredan.

— To je sasvim na svom mestu, — primeti Ipatov. — Zar ne, Ivane Iliću?

Ivan Ilić samo pogleda u Ipatova, a Jegor Kapitonić reče:

— Da, tako je.

— Šteta, — reče Nadežda Aleksejevna, — a baš nam nedostaje jeune premier. Vi ste dobar glumac za komediju?

— Nikad nisam okušao svoju snagu na tome polju.

— Ubeđena sam da bi dobro igrali. I držanje vam je takvo... zvanično, to je za današnje jeune premier potrebno. Ja i brat se spremamo da osnujemo ovde pozorište. Uostalom, nećemo igrati samo komedije, igraćemo sve — dramu, balet, pa čak i tragedije. Zar Maša nije Kleopatra ili Fedra? Pogledajte je!

Vladimir Sergejić se okrete... Naslonjena glavom na vrata i skrštenih ruku, Marja Pavlovna je zamišljeno gledala u daljinu... U tom trenutku cela njena struktura ličila je na slike drevnih kipova. Ona nije čula poslednje reči Nadežde Aleksejevne; ali, primetivši da su svi pogledi najedanput uprti u nju, ona se odmah doseti u čemu je stvar, pocrvene i htede otići u salon... Nadežda Aleksejevna hitro je uhvati za ruku, s koketnom umiljatošću mačeta privuče je sebi i poljubi ovu gotovo mušku ruku. Marja Pavlsvna još više planu.

— Ti se stalno izmotavaš, Nađa, — reče ona.

— Zar nisam o tebi istinu rekla? Spremna sam da se na sve pozovem... Koješta, koješta, neću. Ali ja ipak tvrdim, — nastavi Nadežda Aleksejevna, obraćajući se Vladimiru Sergejiću, — šteta je što odlazite. Doduše, imamo jednog jeune premier, sam se nudi, ali je vrlo rđav.

— Ko je to? ako smem znati.

Bodrjakov, pesnik. Kud može pesnik biti jeune premier! Prvo, on se tako oblači da je to strašno; drugo, piše epigrame, a pred svakom ženom, pa čak i preda mnom se, zamislite, snebiva. Šapuće, jedna mu je ruka uvek iznad glave i šta ti još znam. Jel’te, molim vas, m-sje Astahov, da li su svi pesnici takvi?

Nijednog od njih nisam lično poznavao, pa i pravo da vam kažem, nisam nikad ni tražio da se upoznam s njima.

— Da, ta vi ste pozitivan čovek. Moraćemo uzeti Bodrjakova, pa to mu je. Drugi jeune premier su još gori. Ovaj bar uloge uči na pamet. Maša će nam, sem tragičnih uloga, vršiti i dužnost primadone... Zar vi, m-sje Astahov, niste slušali kako ona peva?

— Ne, — odgovori, osmehnuvši se, Vladimir Sergejić, — nisam ni znao...

— Šta ti je danas, Nađa? — reče uvređeno Marja Pavlovna.

Nadežda Aleksejevna skoči.

— Tako ti Boga, Maša, otpevaj nam nešto, molim te... Neću te ostaviti dok nam nešto ne otpevaš, Maša, mila moja. Ja bih pevala da zabavim gosta, ali sama znaš da imam rđav glas. Ali, eto, divno ću te pratiti.

Marja Pavlovna poćuta.

— Od tebe se čovek ne može kurtalisati, — reče ona najzad. — Ti si navikla, kao razmaženo dete, da ti zadovolje sve tvoje kaprise. Hajde, pevaću!

— Bravo, bravo! — uzviknu Nadežda Aleksejevna i zapljeska rukama. — Gospodo, hajd'mo u salon. A što se tiče kaprisa, — dodade ona, smejući se, — zapamtićeš ti to. Zar pred nepoznatim ljudima otkrivati moje slabosti? Jegore Kapitoniću, zar ne bruka tako i vas Matrjona Markovna pred nepoznatima?

— Matrjona Markovna je, — promrmlja Jegor Kapitonić, vrlo solidna žena; samo što se tiče ponašanja...

— Pa, hajdmo, hajd'mo — prekide ga Nadežda Aleksejevna i uđe u salon.

Svi se odmah uputiše za njom. Ona zbaci šešir s glave i sede za klavir. Marja Pavlovna je stajala kraj zida, dosta daleko od Nadežde Aleksejevne.

— Maša, — reče ona, misleći malo, — otpevaj nam „Momče žito seje”.

Marja Pavlovna otpoče. Glas joj je bio čist i snažan, i pevala je dobro — prosto i neizveštačeno. Svi su je slušali s velikom pažnjom, i Vladimir Sergejić nije mogao da sakrije svoje iznenađenje. Kad Marja Pavlovna završi, on joj priđe i otpoče je uveravati da nikako nije očekivao...

— Čekajte, to nije sve! — prekide ga Nadežda Aleksejevna. — Maša, de za tvoju ukrajinsku dušu otpevaj nam sad „Žagor-žagor u dubravi”...

— Zar ste vi Ukrajinka? — upita je Vladimir Sergejić.

— Poreklom sam iz Ukrajine, — odgovori ona i poče pevati „Žagor-žagor”...

U početku je hladno izgovarala reči, ali tužnostrasna, draga arija, razigra postepeno sve u njoj, obrazi pocrveneše, pogled zablista, glas toplo zazvoni. Ona završi.

— Oh, kako si lepo pevala! — reče Nadežda Aleksejevna, naginjući se iznad dirki. — Baš mi je žao što brat nije bio ovde!

Marja Pavlovna odmah obori oči i osmehnu se svojim običnim, gorkim osmehom.

— A mogli bi još nešto, — reče Ipatov.

— Da, ako biste bili dobri, — dodade Vladimir Sergejić.

— Izvinite me, danas više neću pevati, — reče Marja Pavlovna i iziđe iz sobe.

Nadežda Aleksejevna pogleda za njom, prvo se zamisli, pa se osmehnu, poče svirati jednim prstom „Momče žito seje”, zatim najedanput zasvira divnu polku, i, ne svršivši je, udari još jedan snažan akord, spusti poklopac na klaviru i ustade.

— Šteta što nemam s kim da igram, — uzviknu ona, — baš bi dobro bilo!

Vladimir Sergejić joj priđe.

— Kako divan glas ima Marja Pavlovna, — reče on, — i s kakvim osećanjem peva!

— A vi volite muziku?

— Da... neobično.

— Tako obrazovan čovek i voli muziku!

— A zašto vi mislite da sam obrazovan?

— Ah, da; oprostite, ja stalno zaboravljam, vi ste pozitivan čovek. Kud li je to otišla Maša? Čekajte, otići ću po nju.

I Nadežda Aleksejevna izlete iz salona.

— Vrag, kao što vidite, — reče Ipatov, prilazeći Vladimiru Sergejiću, — ali ima plemenitu dušu. Ne možete ni zamisliti kako ima lepo obrazovanje: govori sve jezike. Pa i može im se, bogati su ljudi.

— Da, — rasejano reče Vladimir Sergejić, — vrlo prijatna devojka. Ali, dopustite da vas upitam, je li i vaša supruga bila poreklom iz Ukrajine?

— Dabome da jeste. Moja pokojna žena bila je Ukrajinka, isto kao i njena sestra, Marja Pavlovna. Moja žena, pravo da vam kažem, čak ni izgovor nije imala sasvim čist; iako je ruski savršeno znala, ona se, međutim, ipak nije sasvim pravilno izražavala; znate, tamo je umesto našeg bi njihovo i, umesto našeg že njihovo ha; ali, Marja Pavlovna, ona je još kao dete otišla iz svoga zavičaja. A ukrajinska krv ipak se oseća; zar ne?

— Marja Pavlovna izvanredno peva, — reče Vladimir Sergejić.

— Zaista, lepo. A između ostalog, zašto li nam čaj ne donose? I kud li to gospođice odoše? Vreme je za čaj.

Gospođice se ne vratiše brzo. A samovar su doneli i postavili sto za čaj. Ipatov posla po njih. Obe su zajedno došle. Marja Pavlovna sede za sto da sipa čaj, a Nadežda Aleksejevna priđe vratima terase i poče gledati u baštu. Posle sunčanog letnjeg dana nastade vedro i tiho veče; zapad je plamteo; do pola zasuto njegovim crvenilom, široko jezero bilo je kao nepomično ogledalo, i u njemu se veličanstveno ogledala srebrnasta magla njegovih dubokih nedara i sva vazdušna bezdan neba, kao i izvrnuto, rekao bi potamnelo drveće, i kuća. Sve se unaokolo utišalo. Nigde se ni šum nije čuo.

— Pogledajte kako je divno, — reče Nadežda Aleksejevna Vladimiru Sergejiću koji joj priđe, — eno tamo, dole, u jezeru zvezda sinu, kraj ognja u kući; on crven a ona zlatna. A evo i baka ide, — dodade ona glasno.

Iza jorgovanova žbuna pojaviše se osrednja kolica. Gurala su ih dva čoveka. U njima je sedela starica, sva uvijena, sva pogurena, s glavom spuštenom do samih grudi. Rojte njene bele kape sasvim su joj skoro skrivale izmršavelo i zgrčeno lice. Kolica se zaustaviše ispred terase. Ipatov iziđe iz salona, za njim istrčaše njegove ćerčice. One, kao mišići, u toku cele večeri nisu ništa drugo radile do trčkarale iz sobe u sobu.

— Želim vam dobro veče, majko, — reče Ipatov, prilazeći starici i povisivši glas. — Kako se osećate?

— Dođoh da vas vidim, — vrlo tiho i naporno reče starica. — Gle, kako je divno veče. Ceo dan sam spavala, a sad me savija u

nogama. Oh, te moje noge! Ne služe, već bole.

— Dopustite, majko, da vam pretstavim našeg suseda, gospodina Astahova, Vladimira Sergejića.

— Veoma mi je milo, — odgovori starica, izmerivši ga svojim krupnim i crnim, ali već ugašenim očima. — Budite ljubazni prema mome sinčiću. On je dobar čovek; vaspitala sam ga kako sam umela; naravno, kao žena. Još je nepostojan, ali daće Bog i uozbiljiće se, a i vreme je; vreme je i da mu poslove predam. To ste vi, Nađa, — dodade starica, pogledavši u Nadeždu Aleksejevnu.

— Ja sam, bako.

— A Maša čaj sipa?

— Da, bako, cuna čaj.

— A ko je još tamo?

— Ivan Ilić, i Jegor Kapitonić.

— Muž Matrjone Markovne?

— On, bako.

— E, pa dobro. Tako, Maša, a kmeta nikako da vidim; naredi mu da mi dođe sutra što ranije, imaću mnogo štošta s njim da svršim. Vidim da vam bez mene ipak ništa ne vredi. E, dosta, umorih se, vozite me, vi... Zbogom, dragi moj, nisam zapamtila ni vaše ni očevo ime, — dodade ona, obraćajući se Vladimiru Sergejiću, — oprostite starici. A vi me, unučići, ne ispraćajte. Ne treba. Vi bi hteli samo da jurite. Sedite, sedite, i bolje učite, jeste čuli. Maša vas mazi. E, hajde.

S naporom dignuta staričina glava opet joj je pala na grudi...

Kolica krenuše i tiho se otkotrljaše.

— Koliko je godina vašoj majci? — upita Vladimir Sergejić.

— Uzela je sedamdeset treću; a ima, gotovo, dvadeset šest godina kako su joj se noge oduzele; to joj se desilo odmah posle smrti pokojnog oca. A bila je lepotica.

Svi poćutaše.

Najedanput Nadežda Aleksejevna se trže.

— Šta je to, prolete, čini mi se, slepi miš? Oh, da Bog sačuva!

I ona se brzo vrati u salon.

— Vreme je da idem kući. Mihailo Nikolajiću, naredite da osedlaju moga konja.

— I meni je vreme, — reče Vladimir Sergejić.

— Kud ćete vi? — reče Ipatov. — Noćite ovde. Nadeždi Aleksejevnoj treba samo dva kilometra, a vama punih dvanaest. Pa i vi, Nadežda Aleksejevna, kuda žurite? Pričekajte mesec, on će skoro izići. Biće još svetlije za put.

— Bogme, — reče Nadežda Aleksejevna, — odavno nisam putovala po mesečini.

— A vi ćete prenoćiti? — upita Ipatov Vladimira Sergejića.

— Ja, prosto, ne znam... Uostalom, ako vam ne smetam...

— Nimalo, zaboga, odmah ću narediti da vam spreme sobu.

— A lepo je jašiti po mesečini, — reče Nadežda Aleksejevna, čim uneše cveće, donesoše čaj i čim Ipatov sa Jegorom Kapitonićem sede da igra preferansa udvoje, a Harmonična Duša se nemo namesti kraj njih: — naročito kroz šumu, kroz leskovo žbunje. I strašno, i prijatno, i neka čudna igra svetlosti i senke — sve izgleda da se iza ili ispred vas neko prikrada...

Vladimir Sergejić se ponizno osmehnu.

— A i još nešto, — nastavi ona, — da li vam se dešavalo da tople, mračne, tihe noći sedite kraj šume; meni se uvek tada činilo, kao da se dvoje, iza mene, blizu, nad samim uvom, vatreno prepiru jedva čujnim šapatom.

— To krv struji, — reče Ipatov.

— Vi vrlo pesnički opisujete, — reče Vladimir Sergejić.

Nadežda Aleksejevna ga pogleda.

— Mislite?... Prema tome, Maši se moji opisi ne bi dopali.

— Zašto? Zar Marja Pavlovna ne voli poeziju?

— Ne; ona misli da je sve to izmišljeno, da je sve laž; a to ona ne voli.

— Čudan prekor! — uzviknu Vladimir Sergejić. — Izmišljeno! pa zar može drukčije? našto onda pisci?

— E, pa de sad: uostalom, ta ni vi ne volite poeziju.

— Naprotiv, ja volim lepe pesme, kad su stvarno lepe i milozvučne i, kako da kažem, kad izražavaju ideje, misli...

Marja Pavlovna ustade.

Nadsžda Aleksejevna se brzo osvrte k njoj.

— Kuda, Maša?

— Da decu namirim. Skoro će devet.

— Pa zar oni bez tebe ne mogu leći?

Ali Marja Pavlovna uze decu za ruke i ode s njima.

— Ona danas nije raspoložena, — reče Nadežda Aleksejevna, — i znam zašto, — dodade ona poluglasno. — Ali proći će to.

— Dopustite da vas upitam, — poče Vladimir Sergejić, — gde nameravate provesti zimu?

— Možda ovde, možda u — Petrogradu. Čini mi se da će mi u Petrogradu biti dosadno.

— U Petrogradu, zaboga! Zar je to moguće?

I Vladimir Sergejić otpoče opisivati sve ugodnosti, koristi i lepote koje pruža prestonički život. Nadežda Aleksejevna ga je pažljivo slušala, ne skidajući očiju s njega. Ona kao da je izučavala njegove crte i katkad se smejala u sebi.

— Vidim da vrlo lepo pričate, — reče ona najzad. — Moraću da provedem zimu u Petrogradu.

— Nećete se kajati, — reče Vladimir Sergejić.

— Ja se nikad ni zašta ne kajem: ne vredi. Kad napraviš glupost, odmah se postaraj da je zaboraviš — to je najbolje.

— Dopustite da vas upitam, — reče on francuski, pošto poćuta malo, — da li se davno poznajete s Marjom Pavlovnom?

— Dopustite da vas upitam, — odgovori s brzim osmehom Nadežda Aleksejevna, — zašto ste mi to pitanje baš francuski postavili?

— Onako... bez ikaivog naročitog uzroka...

Nadežda Aleksejevna se opet osmehnu.

— Ne, ne poznajem je tako davno. Zar ne, ona je divna devojka?

— Vrlo originalna, — reče Vladimir Sergejić, kroz zube.

— Ne mislim da je to u vašim ustima, u ustima pozitivnih ljudi, pohvala, zar ne? Možda vam i ja izgledam originalna? Ali, — dodade ona, dižući se s mesta i pogledavši kroz otvoren prozor: — mora da je mesec izišao, to je njegov otsjaj iznad jablanova. Vreme je da se ide... Idem da naredim da osedlaju Lepotana.

— On je već osedlan, — reče seiz Nadežde Aleksejevne, pošto iziđe iz baštenske pomrčine na svetlosni mlaz koji je padao na terasu.

— E, pa to je divno! Maša, gde si? dođi da se pozdraviš sa mnom.

Marja Pavlovna iziđe iz pobočne sobe. Muškarci za kockarskim stolom ustadoše.

— Dakle, već idete? — upita Ipatov.

— Idem, vreme je.

Ona se već približila baštenskim vratima.

— Ala je noć! — uzviknu ona. — Priđite, podmetnite joj lice; osećate li, ona kao da diše? Pa što miriše! Svi su se cvetovi probudili. Oni se probudili — a mi se spremamo za spavanje... Da, uzgred, Maša, — dodade ona, — ta ja sam rekla Vladimiru Sergejiću da ti ne voliš poeziju. A sad zbogom... evo, i konja mi vode...

I ona hitro strča niz stepenice na terasi, lako se pope na sedlo, reče „do sutra"! i, udarivši konja bičem po vratu, pojuri k brani... seiz je kasao iza nje.

Svi pogledaše za njom.

— Do sutra! — začu se još jednom njen glas iza jablanova.

Topot kopita dugo se čuo u tišini letnje noći. Najzad, Ipatov predloži da uđu u kuću.

— Ono, doista, lepo je napolju, — reče on, — ali treba i našu partiju završiti.

Svi su ga poslušali. Vladimir Sergejić otpoče se raspitivati kod Marje Pavlovne, zašto ona ne voli poeziju.

— Meni se pesme ne dopadaju, — odgovori ona nekako nehotice.

— Ali vi ste, možda, malo pesama čitali?

— Ja ih sama nisam čitala, već su mi čitali.

— I nije moguće da vam se nijedna nije dopala?

— Nijedna.

— Čak ni Puškinove pesme?

— Čak ni Puškinove.

— Zašto?

Marja Pavlovna ne odgovori, a Ipatov, pošto se okrete, reče preko naslona stolice, s dobrodušnim osmehom, da on ne samo pesme već ni šećer ne voli, i da, uopšte, ništa sladunjavo ne može podneti.

— Ali ima pesama koje nisu sladunjave, — odgovori Vladimir Sergejić.

— Na primer? — upita ga Marja Pavlovna.

Vladimir Sergejić se počeša iza uva... Ni sam nije znao mnogo pesama na pamet, naročito koje nisu sladunjave.

— Pa, eto, — uzviknu on najzad, — znate li Puškinovog „Ančara”[3]. Ne znate? Pa za tu se pesmu ne može reći da je sladunjava.

— Izrecitujte je, — reče Marja Pavlovna i obori oči.

Vladimir Sergejić prvo pogleda u tavanicu, namršti se, progunđa nešto za sebe i najzad izrecitova „Ančara”.

Posle prva četiri reda Marja Pavlovna lagano diže oči, a kad Vladimir Sergejić završi, isto tako lagano reče:

— Molim vas lepo, izrecitujte opet.

— Dakle, dopala vam se ova pesma? — upita Vladimir Sergejić.

— Recitujte još.

Vladimir Sergejić ponovi „Ančara”. Marja Pavlovna ustade, iziđe u drugu sobu i vrati se s tabakom hartije, mastionicom i perom.

— Molim vas lepo, prepišite to za mene, — reče ona Vladimiru Sergejiću.

— Molim, sa zadavoljstvom, — odgovori on, uzimajući pero; — ali, moram priznati da me čudi otkud vam se ova pesma mogla tako dopasti. Ja sam je izrecitovao baš zato da vam pokažem da nisu sve pesme slatke.

— Slažem se! — uzviknu Ipatov. — Šta ti misliš o ovoj pesmi, Ivane Iliću?

Ivan Ilić, po svom običaju, samo pogleda u Ipatova, ali ne izusti ni reči.

— Tako — svršeno, — reče Vladimir Sergejić, i stavi znak usklika na kraju poslednjeg reda.

Marja Pavlovna mu zahvali i odnese prepis u svoju sobu.

Kroz pola sata sedeli su za večerom, a kroz sat svi su se gosti razišli po svojim sobama. Vladimir Sergejić se nekoliko puta obraćao Marji Pavlovnoj, ali bilo je teško razgovarati s njom, i njegove priče, izgleda, nisu je mnogo interesovale. Ležući da spava, on bi, zacelo, brzo zaspao, da mu nije smetao sused, Jegor Kapitonić. Muž Matrjone Markovne, potpuno već svučen i ležeći u krevetu, vrlo dugo je razgovarao sa svojim momkom, neprestano mu pridikujući. Svaka

njegova reč jasno je dopirala do ušiju Vladimira Sergejića: delila ih je samo jedna tanka pregrada.

— Drži sveću ispred sebe, — govorio je Jegor Kapitonić tužnim glasom, — drži tako da ti lice mogu videti. Ostario sam zbog tebe, ostario, bezdušniče, sasvim sam ostario.

— Otkud ste, pobogu, ostarili zbog mene, Jegore Kapitoniću? — čuo se tihi i sanjivi glas sluge.

— Otkud? Reći ću ti otkud. Koliko sam ti puta govorio, Mićka, koliko puta, da kad sa mnom nekud u goste pođeš, uvek poneseš po dve presvlake od svakog rublja, naročito... drži sveću ispred sebe... naročito donjeg. A ti šta si uradio sa mnom danas?

— Šta?

— Šta? Sutra šta da obučem?

— Pa ono isto što ste i danas.

— Ostario sam zbog tebe, zlotvore, ostario. Ja ni danas nisam znao šta da radim od vrućine. Drži sveću ispred sebe, i ne spavaj, kad gospodin s tobom govori.

— Pa i Matrjona Markovna reče da je dosta s tim, zašto toliku gomilu uvek sa sobom vući. Samo se badava cepa.

— Matrjona Markovna... Šta ima tu žena da se meša? Ostario sam zbog vas. Oh, ostario!

— Pa i Jahim je to isto kazao.

— Kako reče?

— Velim, Jahim je to isto kazao.

— Jahim! Jahim! — ponovi prekorno Jegor Kapitonić. — Eh, ostario sam zbog vas, prokletije, ni ruski ne umeju da govore kao što treba. Jahim! kakav Jahim? Jefim, pa tu ma kako okrenuo, još i može; zato što je pravo, grčko ime Jevfimije, razumeš li me?... drži sveću ispred sebe... i onda zbog brzine, bogme, i može se reći Jefim, ali nikako Jahim. Jahim! — dodade Jegor Kapitonić, akcentujući ja. — Ostarih zbog vas, zlotvori. Drži sveću ispred sebe!

I dugo još nastavi Jegor Kapitonić da uči ovoga slugu pameti, bez obzira na uzdahe, kašljanje i ostale nagoveštaje i negodovanja Vladimira Sergejića.

Najzad, on oslobodi svoga Mićku i zaspa; ali ni to ne pomože Vladimiru Sergejiću: Jegor Kapitonić je tako jako i čvrsto hrkao, s tako lakim prelazima od visokih na najniže tonove, s takvim

zviždukom i čak krkljanjem, da je izgledalo kao da se sama pregrada trese u odgovor na to; jadni Vladimir Sergejić zamalo pa da zaplače. U njegovoj sobi bilo je vrlo zagušljivo, i perjani dušek na kome je ležao povećavao mu je vrućinu.

U očajanju, Vladimir Sergejić najzad ustade, otvori prozor i žudno poče udisati mirisnu noćnu svežinu. Prozor je gledao u baštu; nebo se svetlelo, okrugao lik punog meseca čas se jasno ogledao u jezeru, čas se protezao kao dugačak zlatan snop čiji se sjaj lagano preliva. Na jednoj putanji u bašti, Vladimir Sergejić opazi nekakvu siluetu u ženskom odelu; on zagleda: to je bila Marja Pavlovna; na mesečini lice joj je izgledalo bledo. Stajala je nepomično i najedanput progovorila... Vladimir Sergejić obazrivo provuče glavu...

Al’ neki car naredi svom robu
Da ode drvetu Ančaru...

dopre do njegovog sluha...

„Šta”, pomisli, „dakle, uticali su stihovi”...

I on udvostručenom pažnjom poče prisluškivati... Ali Marja Pavlovna brzo ućuta i još mu bolje okrete svoje lice; mogao je raspoznati njene crne, krupne oči, njene oštre obrve i usne...

Najedanput ona uzdrhta, osvrnu se, uđe u senku belih bagremova koji su se gusto i visoko dizali, i izgubi se. Vladimir Sergejić stajao je dosta dugo kraj prozora, zatim ipak leže, ali ne zaspa brzo.

„Čudno stvorenje”, — pomisli on, prevrćući se neprestano, — a vele da u unutrašnjosti nema ničega interesantnog... Ako mu ne treba! Čudno stvorenje! Upitaću je sutra šta je radila u bašti”.

A Jegor Kapitonić je i dalje hrkao.

III

Sutradan Vladimir Sergejić se probudi dosta dockan, i odmah, posle zajedničkog čaja i doručka u trpezariji, otputova svojoj kući da posvršava domaće poslove, makoliko da ga je zadržavao starac Ipatov. Marja Pavlovna je isto tako bila na čaju; pa ipak, Vladimir Sergejić nije smatrao za potrebno da je pita o njenoj jučeranjoj

poznoj šetnji; on je bio od onih ljudi kojima je bilo teško baviti se uzastopce dva dana nekim neobičnim mislima i pretpostavkama. Morao bi razgovarati o stihovima, a njega je veoma brzo zamaralo takozvano „pesničko” raspoloženje. Celo pre podne proveo je na njivi, ručao je s velikim apetitom, spavao i, kad se probudio, prihvatio se delovođinih izveštaja; ali, ne završivši ni prvu stranu, naredi da mu spreme tarantas i krenu u Ipatovku. Vidi se da i pozitivni ljudi nemaju u grudima srce od kamena i isto tako ne vole ni oni da pate, kao i ostali, obični smrtni.

Kad je stigao do brane, on saču glasove i zvuke muzike. Kod Ipatovih u kući pevali su u horu ruske pesme. On zateče celo društvo koje je jutros ostavio na terasi; ovi, između ostalih i Nadežda Aleksejevna, sedeli su unaokolo oko čoveka od trideset dve godine, mrkog, crne kose i crnih očiju, u somotskom kratkom kaputu, s nemarno vezanom crvenom leptir-mašnom o vratu i gitarom u rukama. To je bio Petar Aleksejić Veretjev, brat Nadežde Aleksejevne. Čim ugleda Vladimira Sergejića, starac Ipatov s radosnim uzvikom iziđe mu u susret, privede ga Veretjevu i tako ih pretstavi. Pošto se s novim poznanikom pozdravio uobičajenim redom, stahov se pristojno pokloni njegovoj sestri.

— A mi, Vladimire Sergejiću, onako po seljački, pevamo, — otpoče Ipatov i, pokazujući Veretjeva, dodade: Petar Aleksejić vodi — i još kako! Samo da čujete.

— To je vrlo prijatno, — odgovori Vladimir Sergejić.

— Hoćete li i vi da učestvujete u horu? upita ga Nadežda Aleksejevna.

— Rado bih hteo, ali ne pevam.

— Koješta! Eto, i Jegor Kapitonić peva, i ja pevam. Ovde treba samo pratiti. Sedite; a ti, dragi moj, počni.

— Koju ćemo sad da pevamo? — reče Veretjev, prelazeći prstima preko struna gitare, presta najedanput i pogleda u Marju Pavlovnu, koja je sedela kraj njega. — Sad je, čini mi se, red na vas, — reče on.

— Ne, vi pevajte, — odgovori Marja Pavlovna.

— Postoji pesma: „Niz reku, niz majku Volgu”, — reče dostojanstveno Vladimir Sergejić.

— Ne, to ostavljamo za kraj, — odgovori Veretjev i, prešavši preko struna, snažno zapeva: „Sunčev zalazak”.

Pevao je divno, živo i veselo. Njegovo muško lice, i onako izrazito, još više ožive kad zapeva: katkad je izvijao ramenima, iznenada pritiskivao strune dlanom, dizao ruku, tresao kosom i kao soko pogledao unaokolo. U Moskvi nije jedanput slušao čuvenog Ilju, i podražavao ga. Hor ga je složno pratio. Kao zvučni mlaz među svima glasovima izdvajao se glas Marje Pavlovne; kao da ih je on vodio za sobom; ali ona sama nije htela da peva i do kraja je vodio Veretjev.

Pevali su i mnoge druge pesme...

Ali, zajedno sa sumrakom, spremala se oluja. Već se od podne tuštilo i u daljini stalno tutnjalo; ali sad je grdan oblak, koji se kao olovni zastor ocrtavao na kraju horizonta, počeo širiti i pojavljivati nad vrhovima drveća, razgovetnije je počeo drhtati zagušljivi vazduh, potresan sve jače grmljavinom koja se bližila; vetar se najednom diže, prošušta naglo kroz lišće, umuče, opet zašušta otegnuto, zafijuka; teški suton se spusti na zemlju, potiskujući brzo poslednji otsjaj sunca na smiraju; gusti oblaci, kao bačeni, počeše plivati, kružiti po nebu; kiša otpoče, munja sinu crvenom svetlošću i grom grunu snažno i srdito.

— Hajdemo, — reče starac Ipatov. — Pokisnućemo, bogme.

Svi se digoše.

— Sad, uzviknu Veretjev, — još poslednju pesmu. Čujte:

Ah ti kućo, kućice,
Srebrna i zlatna...

zapeva on snažno, udarajući živo celom rukom po strunama gitara. „Kućo nova, jasenova, prihvati hor, rekao bi nehotice razdragan. Kiša je skoro u isti mah plusnula kao iz kabla; ali Veretjev je do kraja završio „Ah ti kućo”. Pokatkad je, gromom gušena, uspela pesma izgleda još uspelija uz snažnu huku i žubor kiše. Najzad, začu se poslednji grohot hora — i celo društvo uz kikot utrča u salon. Neobično jako smejale su se devojčice, kćeri Ipatovljeve, tresući svoje kišom uprskane haljine. Ipatov, ipak, iz obazrlvosti, zatvori prozor i zaklopi vrata, i Jegor Kapitonić ga pohvali, primetivši da i

Matrjona Markovna uvek, za vreme oluje, naređuje da se sve zatvori, zato što se elektricitet slobodnije širi u praznom prostoru. Bodrjakov pogleda u njega, odmače se i obori stolicu. Slične male nezgode uvek su mu se dešavale.

Oluja prođe vrlo brzo. Vrata i prozori se opet otvoriše i soba se napuni svežim vazduhom. Doneše čaj. Posle čaja starci se opet prihvatiše za karte. Ivan Ilić im se, kao i obično, pridruži. Vladimir Sergejić taman da priđe Marji Pavlovnoj, koja je pod prozorom sedela sa Veretjevim; ali ga Nadežda Aleksejevna pozva k sebi i odmah započe s njim živo razgovarati o Petrogradu i petrogradskom životu. Ona ih je napadala; Vladimir Sergejić ih je branio od nje. Nadežda Aleksejevna se izgleda trudila da ga zadrži kraj sebe.

— O čemu se to prepirete? — upita Veretjev, ustajući i prilazeći im.

On se leno klatio kad je išao; ali u svima negovim pokretima opažala se čas neka nemarnost, čas umor.

— Stalno o Petrogradu, — odgovori Nadežda Aleksejevna. — Vladimir Sergejić ne može da ga se nahvali.

— Lepa varoš, — reče Veretjev, — a po mome mišljenju svud je lepo. Bogami. Treba da su tu dve-tri žene, pa onda, izvinite za iskrenost, vino, i čoveku, zaista, ništa drugo ne treba.

— To me čudi, — reče Vladimir Sergejić, — zar stvarno tako mislite, da za obrazovanog čoveka ne postoji...

— Možda... tako je... slažem se s vama, — prekide ga Veretjev, koji je, i pored sve pristojnosti, imao naviku da do kraja ne sasluša odgovor, — ali to nije u mojoj prirodi, ja nisam filozof.

— Pa i ja nisam filozof, — odgovori Vladimir Sergejić, — i nimalo ne bih želeo da sam; ali ovde je reč o nečem sasvim drugom.

Veretjev zbunjeno pogleda u svoju sestru, a ona, osmehnuvši se malo, naže se k njemu i poluglasno prošapta:

— Perice, dušice, imitiraj nam Jegora Kapitonića, molim te.

Lice Veretjeva se namah preobrazi i, Bog bi ga znao kako, poče neobično ličiti na lice Jegora Kapitonića, ma da među njima apsolutno nije bilo nijedne zajedničke crte, i kao da je sam Veretjev samo malo naorao nos i spustio krajeve usana.

— Naravno, — poče on šaptati glasom koji je potpuno ličio na glas Jegora Kapitonića, Matrjona Markovna je stroga žena što se

tiče ponašanja; ali je zato uzorita supruga. Zaista, ma šta rekao...

— Birjuljevskim gospođicama je sve poznato, — prihvati Nadežda Aleksejevna, jedva se uzdržavajući od smeha.

— Sve im je sutradan poznato, — odgovori Veretjev s tako smešnim kreveljenjem, s tako zbunjenim, neposrednim pogledom, da se čak i Vladimir Sergejić nasmeja.

— Vidim da imate veliki talenat za imitiranje, — primeti on.

Veretjev pređe rukom po licu, crte mu dobiše svakidašnji izraz, a Nadežda Aleksejevna uzviknu:

— Pa da! on ume svakog da pretstavi, samo ako li hoće... Majstor je za to.

— Zar bi, recimo, i mene umeo da imitira? — upita Vladimir Sergejić.

— Pa dabome! — odgovori Nadežda Aleksejevna — naravno.

— Onda, budite dobri, imitirajte me, — reče Astahov, obraćajući se Veretjevu. — Molim vas, ne ustručavajte se.

— A vi joj verujete? — odgovori Veretjev, neprimetno namignuvši jednim okom i dajući svome glasu izraz Astahavljevog glasa, ali tako obazrivo i fino, da samo Nadežda Aleksejevna primeti to i ugrize usne. — Ne verujte joj, molim vas, ona će vam još bogzna šta ispričati o meni.

— I kakav je glumac, kad biste znali, — nastavi Nadežda Aleksejevna, — sve uloge igra. Izvanredno. On nam je i reditelj i sufler, i sve što hoćete. Šteta što brzo putujete.

— Sestro, tvoja pristrasnost te zaslepljuje, — reče uzvišenim glasom, ali u onom istom tonu, Veretjev. — Šta li će pomisliti o tebi gospodin Astahov? Smatraće te za palančanku.

— Zaboga, — izusti Vladimir Sergejić...

— Petruša, znaš šta, — prihvati Nadežda Aleksejevna, — de, pretstavi, molim te, kako pijan čovek nikako ne može da izvadi maramicu iz džepa, ili ne, bolje izvedi kako mališan hvata muvu u prozoru i kako mu zuji pod prstima.

— Pravo si dete, — odgovori Veretjev.

Pa ipak ustade, priđe prozoru, kraj koga je sedela Marja Pavlovna, poče vući rukom po staklu i izvoditi kako mališan hvata muvu. Istinitost s kojom je podražavao njeno žalosno zunzaranje bila je prosto neverovatna. Izgledalo je, zaista, da živa muva lepрša pod

njegovom šakom. Nadežda Aleksejevna se nasmeja i svi se u sobi malo nasmejaše. Jedino se lice Marje Pavlovne ne izmeni, pa čak joj ni usne ne zadrhtaše. Ona je sedela oborenih očiju, najzad ih diže i, pogledavši u Veretjeva, procedi kroz zube:

— Kakvo je to zadovoljstvo izigravati budalu.

Veretjev se odmah odmače od prozora i, postojavši malo na sredini sobe, iziđe na terasu, a odatle u baštu koja je sasvim bila u mraku.

— Baš je šaljivčina taj Petar Aleksejić! — uzviknu Jegor Kapitonić, bacivši snažno adutsku sedmicu na tuđeg keca. — Zbilja, šaljivčina!

Nadežda Aleksejevna se diže i, prišavši žurno Marji Pavlovnoj, upita je poluglasno:

— Šta si rekla bratu?

— Ništa, — odgovori ova.

— Kako ništa, nije istina.

I malo docnije, Nadežda Aleksejevna reče: „Hajdemo”, — uhvati Marju Pavlovnu za ruku i natera je da ustane i da zajedno s njom ode u baštu.

Vladimir Sergejić pogleda za devojkama s nedoumicom. Uostalom, one nisu bile dugo otsutne; kroz četvrt sata vratiše se, i Petar Aleksejić uđe zajedno s njima.

— Kako je divna noć! — uzviknu, ulazeći, Nadežda Aleksejevna. — Kako je divno u bašti!

— Ah, da, između ostalog, — reče Vladimir Sergejić, — recite mi, Marja Pavlovna, da li sam to vas video juče u bašti noću?

Marja Pavlovna mu brzo pogleda u oči.

— Pa ste još, koliko sam mogao čuti, recitovali Puškinovog „Ančara”.

Veretjev se malo namršti i isto tako poče gledati u Astahova.

— To sam, zaista, ja bila, — reče Marja Pavlovna, — ali samo nisam ništa recitovala: ja nikad ne recitujem.

— Možda mi se učinilo, — otpoče Vladimir Sergejić, — pa ipak...

— Učinilo vam se, — hladno reče Marja Pavlovna.

— Šta je to „Ančar”? — upita Nadežda Aleksejevna.

— Zar ne znate? — reče Astahov, — Puškinova pesma: „Na zemljištu koje ništa ne daje”, kao da se ne sećate?

— Ne sećam se nešto... Taj ančar je — otrovno drvo?

— Jeste.

— Kao tatule... Sećaš se, Maša, kako su lepe bile tatule kod nas na balkonu, na mesečini, sa svojim du-gim belim cvetovima. Sećaš se kako su širile miris, slatko, diskretno i lukavo.

— Lukav miris! — uzviknu Vladimir Sergejić.

— Da, lukav. Šta se čudite? Vele da je opasan, a i da privlači. Otkud otrov da bude privlačan? Otrov ne treba da bude lep!

— Oho! ala su zaključci! — primeti Petar Aleksejić. — Ala smo se mi udaljili od pesama!

— Ja sam tu pesmu recitovao juče Marji Pavlovnoj — dodade Vladimir Sergejić, — i ona joj se neobično dopala.

— Ah, izrecitujte je, molim vas, — reče Nadežda Aleksejevna.

— Molim lepo.

I Astahov izrecitova „Ančara”.

— I suviše bombasto, — slučajno se kao ote Veretjevu, čim Vladimir Sergejić završi.

— Zar pesma isuviše bombasta?

— Ne, nije pesma... Oprostite, čini mi se, recitovali ste je dosta neprirodno. Ona je sama po sebi dobra; uostalom, možda grešim.

— Ne, ti ne grešiš, — reče Nadežda Aleksejevna odugovlačeći.

— O, da, pa to je poznato! ja sam u tvojim očima genije, najtalentovaniji čovek, koji sve zna, sve ume, samo mu lenost, na nesreću, smeta: zar ne?

Nadežda Aleksejevna samo klimnu glavom.

— Ne prepirem se s vam, vi to bolje znate, primeti Vladimir Sergejić i malo se napući. To nije moja struka.

— Pogrešio sam, oprostite, — brzo reče Veretjev.

Međutim, igra se završi.

— Ah, između ostalog, — otpoče Ipatov, ustajući, — Vladimire Sergejiću, poručio mi jedan naš spahija, sused, vrlo divan i solidan čovek, Akiljin, Gavrilo Stepanić, da vas zamolim, ne biste li mu učinili čast i došli kod njega na bal, tj. ja to onako, da se lepše kaže, velim: na bal, međutim treba reći prosto na zabavu sa igrankom. On bi vas i sam, lično, posetio, ali se boji da vas ne uznemiri.

— Veoma sam zahvalan gospodinu spahiji, — odgovori Vladimir Sergejić, — ali ja sam apsolutno primoran da se vratim kući...

— Ama, šta vi mislite, kad je bal? Ta on je sutra. Gavrilu Stepaniću je sutra imendan. Šta je to jedan dan, a koliko ćete ga obradovati! I odavde je svega deset kilometara. Ako dopustite, ja ću vas odvesti.

— Ja, zbilja, ne znam, — reče Vladimir Sergejić. — A hoćete li vi?

— Sa celom porodicom! I Nadežda Aleksejevna, i Petar Aleksejić, svi idu!

— Vi me sad možete, ako želite, angažovati za peti kadril, — primeti Nadežda Aleksejevna. — Prva četiri su već razgrabljena.

— Vi ste vrlo ljubazni; a jeste li i za mazurku već angažovani?

— Ja? Čekajte da se setim... ne, čini mi se, nisam angažovana.

— Onda, ako nemate ništa protiv, ja bih imao čast...

— Dakle, vi idete? Divno. Molim.

— Živeo! — uzviknu Ipatov. — E, Vladimire Sergejiću, baš ste me zadužili. Gavrilo Stepanić zaista će se obradovati. Zar ne, Ivane Ilića?

Ivan Ilić taman da po svome stalnom običaju poćuti, kad ipak nađe za najbolje da promrmlja nešto u znak odobravanja.

*

— Kakvo ti je to bilo zadovoljstvo, — reče, sat docnije, Petar Aleksejić svojoj sestri, sedeći s njome u lakim čezama na kojima je sam kočijašio, — kakvo ti je to bilo zadovoljstvo da se namećeš onom naduvenku za mazurku?

— Ja imam za to svoje razloge, — odgovori Nadežda Aleksejevna.

— Koji su, ako smem znati?

— To je moja tajna.

— Oho!

I on lako udari bičem konja, koji samo što poče da uvija ušima, da rže i da se upire. — Plašila ga je senka velikog rakitinog žbunja, koja je padala na put, mutno obasjan mesečinom.

— A igraš li ti s Mašom? — upita sad Nadežda Aleksejevna brata.

— Da, — reče on hladno.

— Da! da! — ponovi Nadežda Aleksejevna prekorno. — Vi, muškarci, — dodade ona, poćutavši, — apsolutno ne zaslužujete da vas vole solidne žene.

— Misliš? E, a taj petrogradski naduvenko, on zaslužuje?

— Pre nego ti.

— Gle ti nje! — I Petar Alekseić s uzdahom reče:

Ala su to muke, Bože,
Biti brat odrasle sestre.

Nadežda Aleksejevna se nasmeja.

— Zadajem ti mnogo briga, mani. Pre bih ja mogla reći za tebe: „Ala su to muke, Bože”...

— Nije moguće? To nikako nisam slutio.

— Ne mislim ja na Mašu.

— A pa šta?

Nadežda Aleksejevna dobi malo tužan izgled.

— Sam znaš, — reče ona tiho.

— A, razumem! — Šta da se radi, Nadežda Aleksejevna, volim da pijem s dobrim prijateljem, smrtan sam čovek, volim.

— Koješta, dragi moj, molim te, ne govori tako... Time se ne treba šaliti.

— Tra-la-la, tra-la-la, — promrmlja Petar Aleksejić kroz zube.

— To je tvoja propast, a ti se šališ...

— „Momče žito seje, žena veli mak”, — jako zapeva Petar Aleksejić, cimnu dizginama konja, i ovaj brzim kasom polete.

IV

Kad stiže kući, Veretjev se ne svuče, i posle dva sata, čim zora zabele na nebu, on već ne beše kod kuće.

Na pola puta između njegovog imanja i Ipatovke, baš iznad strmeni široke jaruge, nalazio se osrednji brezov „gaj”. Mlado drveće raslo je vrlo gusto. Ničija sekira još ne tače njihova vitka stabla; ne gusta, ali skoro neprekidna senka padala je od sitna lišća na meku i malu travu, koju su svu išarale zlatne krunice orlovih noktiju, bele tačkice šumskih zvončića i crveni krstići karavilja. Sunce, nedavno

izišlo, grejalo je ceo šumarak, snažnim, ma da ne tako svetlim sjajem; svud je blistala rosa, ponegde se namah svetlele i prelivale krupne kaplje; sve je disalo svežinom, životom i onom čistom radošću prvih jutarnjih trenutaka, kad je sve još tako sjajno i tako nemo. Ništa se i nije čulo, do meka pesma ševa nad udaljenim njivama, kao i u samom šumarku dve-tri ptičice, koje su bez žurbe izvodile delove svojih kratkih arija i, rekao bi, posle prisluškivale kako im je to ispalo. S vlažne zemlje dizao se zdrav, snažan miris, čist, lak vazduh pretvarao se u sveže struje. Jutro, divno letnje jutro, osećalo se na svemu, sve je gledalo i osmehivalo se kao jutro, kao rumeno, tek umiveno lice probuđenog deteta.

Blizu jaruge, nasred proplanka, sedeo je na skinutom ogrtaču Veretjev. Marja Pavlovna je stajala kraj njega, naslonjena na brezu i s rukama na leđima.

Oboje su ćutali. Marja Pavlovna je ukočeno gledala u daljinu; beli veo pao je s njene glave na ramena, pokatkad vetar je lepršao i dizao krajeve njene brzo začešljane kose. Veretjev je sedeo pognut i udarao grančicom po travi.

— Pa, — poče on najzad, — vi se ljutite na mene?

Marja Pavlovna mu ne odgovori.

Veretjev pogleda u nju.

— Maša, vi se ljutite? — ponovi on.

Marja Pavlovna ga brzo pogleda, osvrte se malo i reče:

— Da.

— Zašto? — upita Veretjev i odgurnu grančicu.

Marja Pavlovna opet ne odgovori.

— Uostalom, vi zaista imate pravo da se ljutite na mene, — poče Veretjev posle male pauze. — Vi mora da me smatrate za čoveka ne samo lakomislena, već čak...

— Vi me ne razumete, — prekide ga Marja Pavlovna. — Ja se ne ljutim na vas zbog sebe.

— Zbog koga?

— Lično zbog vas.

Veretjev podiže glavu i osmehnu se.

— A, razumem! — reče on. — Opet, opet vas počinje ljutiti misao: zašto ništa ne radim da postanem čovek? Znate šta, Maša: vi ste divno stvorenje, bogami. Vi se tako mnogo brinete o drugima a

tako malo o samoj sebi. Vi u sebi nimalo nemate egoizma, zaista. Ne postoji na svetu takva devojka kao što ste vi. Jedno ne valja: ja apsolutno nisam dostojan vaše naklonosti; ja to ozbiljno govorim.

— Utoliko gore po vas. Osećate i ništa ne radite. — Veretjev se opet osmehnu.

— Maša, skinite s leđa, dajte mi vašu ruku, — reče on s prijatnom pritajenošću u glasu.

Marja Pavlovna samo sleže ramenima.

— Dajte mi vašu lepu, iskrenu ruku, hoću da je poljubim s poštovanjem i nežnošću. Tako nestalan đak ljubi ruku svome milostivom učitelju.

I Veretjev pruži ruku Marji Pavlovnoj.

— Koješta! — reče ona. — Vi se stalno smejete i šalite se, i prošalićete tako ceo svoj život.

— Hm! prošaliti život! Nov izraz! Ta vi ste, Marja Pavlovna, mislim, upotrebili glagol šaliti se — u njegovom pravom značenju?

Marja Pavlovna natušti obrve.

— Koješta, Veretjev, — ponovi ona.

— Prošaliti život, — nastavi Veretjev i diže se, — a vi ćete gore od mene proći: vi ćete proozbiljiti ceo svoj život. Znate, Maša, vi me potsećate na jednu scenu iz Puškinovog „Don-Žuana”. Jeste li čitali Puškinovog „Don-Žuana”?

— Nisam.

— Da, ta ja sam i zaboravio da vi pesme ne čitate. Tamo nekoj Lauri dolaze gosti, ona ih sve tera i ostaje samo s jednim, Karlosom. Oboje izlaze na balkon, noć divna. Ona uživa, a Karlos joj najedanput počinje dokazivati da će ona vremenom ostariti. Pa, odgovori Laura, sad je, možda, u Parizu hladno i kišno, a ovde kod nas „noć na limun i lovor miriše”. Našto misliti na budućnost? Pogledajte, Maša, zar i ovde nije divno? Vidite kako se sve raduje, kako je sve mlado? Pa zar i mi nismo mladi?

Veretjev priđe Marji Pavlovnoj; ona se ne odmače od njega, ali mu i glavu ne okrete.

— Osmehnite se, Maša, — nastavi on, — samo vašim dobrim osmejkom, a ne vašim uobičajenim potsmehom. Ja volim vaš dobrodušni osmejak. Podignite vaše ohole, stroge oči. — Šta vam je? Okrećete glavu? Pružite mi makar ruku.

— Ah, Veretjev, — poče Maša, — znate, ja ne umem da govorim. Vi ste mi ispričali o toj Lauri. Ali ona je žena... Ženi je dozvoljeno da ne misli o budućnosti.

— Kad vi, Maša, pričate, — odgovori Veretjev, — vi stalno crvenite od samoljublja i stidljivosti, i krv vam se tako kao crven potok uliva u obraze, ja ta neobično volim kod vas.

Marja Pavlovna pogleda pravo u oči Veretjeva.

— Zbogom, — reče ona i navuče veo na glavu. Veretjev je zadrža.

— Koješta, koješta, pričekajte! — uzviknu on. — De, šta želite? Naredite! Hoćete da dobijem mesto, da postanem agronom? Hoćete da izdam romanse uz pratnju gitara, da objavim zbirku pesama, crteža, da se bavim slikarstvom, skulpturom, da igram na konopcu? Sve, sve ću uraditi, sve što naredite, samo da budete sa mnom zadovoljni. Eto, zaista, Maša, verujte mi.

Marja Pavlovna opet pogleda u njega.

— Sve su to samo reči, a ne dela. Uveravate da ćete me slušati...

— Naravno da ću slušati.

— Da ćete slušati, a eto, koliko sam vas puta molila...

— Šta?

Marja Pavlovna zamuca.

— Da ne pijete vino, — reče ona najzad.

Veretjev se zasmeja.

— Eh, Maša, Maša! Pa i vi isto! Moja sestra se isto tako brine za to. Ali, prvo, ja uopšte nisam pijanica; a drugo, znate li zašto pijem? Pogledajte, eno, onu lastu... Vidite kako ona smelo raspolaže svojim telom, kuda hoće, tamo i juri! Čas uzleti, čas se spusti dole, čak i cvrkne od radosti, zar ne čujete? Eto zato i ja pijem, Maša, da bih imao ona ista osećanja koja ima lasta... Bacaj se kud hoćeš, juri kud pomisliš...

— Ali našto sve to? — prekide Maša.

— Kako našto? Od čega će se onda živeti?

— A zar bez vina to ne može?

— Ne može: svi smo pokvareni, izubijani. Eto, ljubav... ona isto tako deluje. Zato vas ja i volim.

— Kao vino... hvala lepo.

— Ne, Maša, ja vas volim, ne kao vino. Pričekajte, ja ću vam to dokazati nekad, eto, kad se budemo venčali i kad otputujemo u inostranstvo. Znate, ja čak unapred zamišljam kako ću vas dovesti pred Milosku Veneru. Ovde je to zgodno navesti:

Kad stoji i okom prati
Miloske Kipride stas —
Dve vas ima: kao da pati
Tad i mermer ispred vas...

Što li to danas stalno govorim u stihovima? Mora biti da ovo jutro na mene utiče. Što je vazduh! Kao da vino pijem.

— Opet vino, — primeti Marja Pavlovna.

— Šta je s tim! Ovakvo jutro, pa još vi sa mnom, i ne osećati se opijen! „Kad stoji i okom”... Da, — nastavi Veretjev, gledajući pažljšo u Marju Pavlovnu, — tako je to... A dobro se sećam, ja videh, retko, ali videh te crne izvanredne oči, videh ih nežne! I kako su bile divne tada! De, ne osvrćite se, Maša, de, bar se nasmejte... pokažite mi oči vaše, bar da ih znam kad su vesele, kad već neće da me udostoje nežnim pogledom.

— Dosta, Veretjev, — reče Marja Pavlovna. — Ostavite me, vreme je da idem kući.

— A ja ću vas ipak nasmejati, — prihvatc Veretjev, — bogami, nasmejaću vas. Između ostalog, gle, kako zec juri...

— Gde je? — upita Marja Pavlovna.

— Eto, iza jaruge, po ovsu. Mora biti da ga je neko uplašio; oni ujutru ne jure. Hoćete, odmah ću ga zaustaviti?

I Veretjev jako zviznu. Zec odmah zasta, načulji uši, podavi prednje šape, ispravi se, požvaka, onjuši vazduh, pa opet požvaka. Veretjev hitro čučnu, kao i zec, i poče kružiti nosom, mirisati i žvakati kao on. Zec prevuče dva-tri put šapama preko njuškice, strese se, — mora biti da su bili mokre od poče, — opusti uši i pojuri dalje. Veretjev protrlja rukama obraze i isto tako se strese... Marja Pavlovna ne izdrža i nasmeja se.

— Bravo! — uzviknu Veretjev i skoči, — bravo! Pa, dabome, vi niste koketa. Znate, kad bi neka gospođica iz velikog sveta imala takve zube kao vi, ona bi se večno smejala! Ali, zato vas ja i volim,

Maša, što vi niste gospođica iz velikog sveta, ne smejete se bez potrebe, ne nosite rukavice na svojim rukama, koje i treba ljubiti tako radosno, što su pocrnele i što se u njima oseća snaga... Ja vas volim zato što vi ne mudrujete, što ste oholi, ćutljivi, što knjige ne čitate, što pesme ne volite...

— Ako hoćete, ja ću vam izrecitovati pesmu? — prekide ga Marja Pavlovna, s nekim naročitim izrazom na licu.

— Pesmu? — upita iznenađeno Veretjev.

— Da, pesmu, onu istu koju je recitovao juče onaj petrogradski gospodin.

— Opet „Ančara”... Dakle, zaista ste ga recitovali u bašti, noću? I priliči vam... Ali zar vam se tako dopao?

— Da, dopao mi se.

— Recitujte.

Marja Pavlovna se zastide...

— Recitujte, recitujte, — ponovi Veretjev.

Marja Pavlovna otpoče recitovati. Veretjev stade ispred nje, prekrsti ruke i poče slušati. Pri prvim rečima Marja Pavlovna lagano podiže oči k nebu: ona nije želela da se susreće pogledom sa Veretjevim. Ona je recitovala svojim jednolikim, mekim glasom, koji je potsećao na zvuke viole; ali kad dođe do redova:

I umre jadni rob kraj nogu
Nepobednog gospodara...

njen glas zadrhta, nepomične, ohole obrve podigoše ss naivno, kao u devojčice, i oči s nehotičnom iskrenom ljubavlju zaustaviše se na Veretjevu...

On najedanput pade pred njene noge i zagrli joj kolena.

— Ja sam tvoj rob, — uzviknu on, — ja sam kraj tvojih nogu, ti si moj gospodar, moja boginja, moja volooka Hera, moja Medeja...

Marja Pavlovna htede da ga odgurne; ali njene ruke nemoćno se zaustaviše na njegovoj kosi, i ona, s osmehom zbunjenosti, opusti glavu na grudi...

V

Gavrilo Stepanić Akiljin, kod koga je zakazan bal, bio je od onih spahija čijoj su se sposobnosti da živi lepo i komotno s malim sretstvima — divili susedi. On je u svojim prostranim mramornim palatama koje je sam podigao, sa stubovima, kulom i zastavom na njoj, dočekivao celu guberniju, iako nije imao više od četiri stotine seljaka-robova. Ovo imanje nasledio je od oca i nikad se nije odlikovalo uređenjem; Gavrilo Stepanić bio je dugo otsutan, sa službom u Petrogradu; — najzad, pre petnaest godina, vratio se u zavičaj, sa ženom i tri kćeri, kao penzionisani koleški asesor,[4] i istovremeno počeo da preuređuje i zida, uvodeći odmah orkestar i priređujući ručkove. U početku, svi su mu proricali brzo i neminovno bankrotstvo; i nisu se jedanput pronosili glasovi o prodaji njegovog imanja na doboš.

Ali prolazile su godine, nizali su se uobičajenim redom ručkovi, balovi, veselja i koncerti; nove zgrade su kao pečurke nicale iz zemlje, a imanje Gavrila Stepanića ipak nije otišlo na doboš; on je živeo kao i ranije, čak se u poslednje vreme i ugojio. Onda su komentari suseda dobili drugi karakter; počeli su aluzirati na neke velike, rekao bi utajene sume, i pričati o riznici... „Pa bar da je dobar domaćin”, — tako su razgovarali plemići između sebe, — „ajdede! ali ni to nije! Eto, to je najčudnije i najnerazumljivije”.

Ma kako bilo, tek Gavrila Stepanića su svi rado posećivali: on je dočekivao goste ljubazno i kockao se u šta je ko hteo. Bio je to omalen, prosed čovek sa šiljatom glavom, žuta lica i žutih očiju, uvek lepo izbrijan i namirisan kolonjskom vodom; i radnim danom i praznikom nosio je širok plavi frak, zakopčan do gore, veliku mašnu, u koju je imao običaj da zavlači bradu, i fino rublje; žmirkao je očima i pućio usne kad je šmrkao burmut, i govorio vrlo srdačno, meko. Na izgled Gavrilo Stepanić nije bio okretan i uopšte po spoljašnosti nije osvajao, niti bio pametna glava, ma da se pokatkad u njegovim očima ogledalo lukavstvo. Dve starije kćeri bogato je udomio, mlađa je sedela još kod kuće, kao verenica. Imao je Gavrilo Stepanić i ženu, ništavno i glupo stvorenje.

Vladimir Sergejić, u sedam uveče, pojavio se kod Ipatovih u fraku i belim rukavicama. Zatekao ih je sve već potpuno obučene; devojčice su ukrućeno sedele, plašeći se da izgužvaju svoje bele

uštirkane haljinice; starac Ipatov, ugledavši Vladimira Sergejića u fraku, ljubazno mu to prebaci i pokaza svoj kratki crni kaput; Marja Pavlovna imala je haljinu od zatvoreno ružičastog muselina, koja joj je vrlo lepo stajala. Vladimir Sergejić joj napravi nekoliko komplimenata. Njega je lepota Marje Pavlovne privlačila, iako ga je ona očigledno izbegavala; Nadežda Aleksejevna mu se isto tako dopadala, ali njeno prirodno ponašanje zbunjivalo ga je pomalo. Uz to, u njenim rečima, pogledima, pa i samim osmesima, često se ogledala ironija, i to je uznemiravalo velikovaroškog i lepo vaspitanog gospodina.

On ne bi imao ništa protiv da se zajedno s njom našali s nekim drugim, ali mu je bila neprljatna misao da je ona u stanju, bogme, da i njega ismeje.

Bal je već počeo; skupilo se prilično gostiju, i domaći orkestar je gruvao, grmeo i vrištao na galerijama, kad je porodica Ipatovih sa Vladimirom Sergejićem ušla u salu Akiljinove kuće. Domaćin ih je dočekao baš na vratima, zahvalio Vladimiru Sergejiću na osećanjima prijatno pričinjenog iznenađenja — baš se tako izrazio — i, uhvativši Ipatova pod ruku, odveo ga u salon, za kartaški sto.

Gavrilo Stepanić nije bio lepo vaspitan čovek, i sve u njegovoj kući, i muzika, i nameštaj, i jela, i vina, ne samo da nisu bili prvoklasni, već su bili čak i ispod običnog. Ali svega je bilo u izobilju i domaćin se nije ni ustručavao ni razmetao... plemići od njega ništa drugo nisu ni tražili i bili su sasvim zadovoljni njegovim gošćenjem. Za vreme večere, na primer, služili su ajvar iseckan u komadiće i neobično slan; ali svak se mogao služiti prstima i dobro ga zaliti: doduše, jevtinim, ali ipak prirodnim vinom, a ne nekim drugim pićem. Federi na foteljama Gavrila Stepanića bili su, zaista, malo nezgodni, zbog krutosti i tvrdoće; ali, iako mnoga kanabeta i fotelje uopšte nisu imali federa, svak je mogao staviti pod sebe mek jastuk, a njih je bilo, izvezenih baš rukom žene Gavrila Stepanića, svud u vrlo velikom broju — pa prema tome ništa se više nije moglo željeti.

Jednom rečju, kuća Gavrila Stepanića odgovarala je ne može biti bolje tonu zajedničkog i neusiljenog načina mišljenja stanovnika —og sreza, i samo skromnost g. Akuljina bila je uzrok da na plemićkim kongresima nije biran za vođu plemstva on, već major u ostavci Podpjokin, gospodin veoma uvažen i dostojanstven, ma da je terao

kosu iza levog uva, na desnu slepoočicu, farbao brkove ljubičasto i, pateći od sipnje, padao u poslednje vreme u melanholiju.

Dakle, bal je već počeo. Kadril je igralo deset parova. Kavaljeri su bili oficiri nekog puka iz okoline, poneki i mladi, a ostali — ne sasvim mlade spahije, kao i dva tri činovnika iz varoši. Sve je bilo kako treba, sve je išlo svojim tokom. Vođ plemstva kartao se sa državnim savetnikom u penziji i bogatim gospodinom, sopstvenikom tri hiljade robova. Državni savetnik nosio je na kažiprstu dijamantski prsten, govorio je vrlo tiho, nije rastavljao potpetice nogu svojih, tako sastavljenih kao što su to činili stari igrači, i nije okretao glavu, do pola pokrivenu izvanrednom somotskom kragnom; bogati gospodin sve se nešto smejao, podizao obrve i svetlucao beonjačama. Pesnik Bodrjakov, po spoljašnosti nespretan i prost čovek, razgovarao je u jednom kutu s učenim istoričarem Jevsjukovim: oni su se držali za dugmad. Do njih, neki plemić s neobično dugačkim strukom, izlagao je svoje slobodoumne ideje drugom plemiću, koji ga je bojažljivo gledao u čelo. Unaokolo, pored zidova, sedele su majke u šarenim kapicama, kraj vrata tiskala su se gospoda prosta izgleda, mlađi zbunjena a stariji mirna lica; ali sve se ne može opisati. Ponavljam: sve je bilo kako treba.

Nadežda Aleksejevna beše doputovala pre Ipatovih: Vladimir Sergejić video ju je kako igra s mladim gospodinom lepe spoljašnosti, u finom fraku, s izrazitim očima, tananim crnim brkovima i sjajnim zubima; zlatan lanac visio mu je u polukrugu na trbuhu. Nadežda Aleksejevna imala je plavu haljinu sa belim cvećem; mali venac od tog istog cveća kitio je svud unaokolo njenu malu kovrdžavu glavu; ona se smešila, igrala lepezom, veselo gledala unaokolo; osećala se kao kraljica bila. Vladimir Sergejić joj priđe, pokloni se i, gledajući joj ljubazno u oči, upita je, da li pamti jučerašnje obećanje?

— Kakvo obećanje?

. — Pa vi sa mnom igrate mazurku?

— Da, naravno s vama.

Mladi gospodin, koji je stajao kraj Nadežde Aleksejevne, najedanput pocrvene.

— Vi ste, mademoiselle, zacelo zaboravili, — reče on, — da ste mi ranije dali reč za današnju mazurku.

Nadežda Aleksejevna se zbuni.

— Ah, pobogu, šta da radim? — reče ona. — Izvinite me, molim vas, m-sje Steljčinski, tako sam rasejana: zaista, baš me sramota...

M-sje Steljčinski ništa ne odgovori i samo obori oči; Vladimir Sergejić se malo ispravi.

— Budite tako dobri, m-sje Steljčinski, — nastavi Nadežda Aleksejevna, — ta ja i vi smo stari poznanici, a m-sje Astahov je ovde stranac: nemojte me dovoditi u težak položaj, dopustite mi da igram s njim.

— Kako hoćete, — odgovori mladi gospodin. — Samo, vreme je da počnete.

— Zahvaljujem, — reče Nadežda Aleksejevna i otrča u susret svome vizavi kavaljeru.

Steljčinski baci pogled za njom, zatim pogleda u Vladimira Sergejića. Vladimir Sergejić opet pogleda u njega i odvoji se u stranu.

Kadril se brzo završi. Vladimir Sergejić prošeta malo kroz salu, zatim se uputi u salon i ostade kraj jednog stola za kartanje. Najedanput oseti da ga neko iza leđa tače za ruku; osvrte se — pred njim je stajao Steljčinski.

— Želeo bih s vama da razgovaram reč-dve u susednoj sobi, ako dopustite, — reče on francuski vrlo učtivo i bez ruskog akcenta.

Vladimir Sergejić pođe za njim.

Steljčinski zastade kraj prozora.

— U prisustvu dame, — otpoče on istim jezikom, — nisam mogao ništa drugo da kažem do to što sam rekao; ali, ja se nadam da vi ne mislite da ću vam stvarno ustupiti svoje pravo na mazurku sa m-lle Veretieff.

Vladimir Sergejić se zaprepasti.

— Kako to? — upita on.

— Pa tako, — mirno odgovori Steljčinski, zadenu prste za prsluk i raširi nozdrve. — Nemam nameru, i svršeno.

Vladimir Sergejić isto tako zadenu prste za prsluk, ali ne raširi nozdrve.

— Dopustite da vam primetim, gospodine, — poče on, — da vi zbog toga možete napraviti neprijatnost m-lle Veretieff, i ja smatram...

— Pa i meni bi to bilo krajnje neprijatno, ali niko vam ne smeta da se izvinite, da kažete kako ste bolesni ili da odete...

— Ja to neću uraditi. Mislite li vi da sam ja makar ko?

— Onda ću biti prinuđen da tražim od vas satisfakciju.

— To jest, kakvu... satisfakciju?

— Zna se, kakvu.

— Vi me pozivate na dvoboj?

— Sasvim je tako, ako se vi ne odreknete mazurke.

Steljčinski se postara da izgovori ove reči što hladnije. Vladimiru Sergejiću se srce steže. On pogleda u oči svoga iznenadno-neočekivanoga protivnika. „Pfuj, ti, Bože moj, da grdne gluposti!” pomisli on.

— Da se ne šalite? — reče on jako.

— Ja uopšte nemam običaj da se šalim, — odgovori oholo Steljčinski, — a najmanje s ljudima koje ne poznajem. Vi se ne odričete mazurke? — dodade on, poćutavši malo.

— Ne odričem se, — odgovori Vladimir Sergejić, kao razmišljajući se.

— Lepo! Sutra se tučemo.

— Vrlo dobro.

— Sutra ujutru moj sekundant biće kod vas.

I, poklonivši se učtivo, Steljčinski se udalji, očigledno zadovoljan sam sobom.

Vladimir Sergejić osta još nekoliko trenutaka kraj prozora.

— „Eto ti ga sad! — pomisli on, — eto ti i novo poznanstvo! Baš je trebalo da dođem! Divno! Izvanredno!”

Ali, on, najzad, dođe k sebi i uđe u salu.

U sali se već igrala polka. Ispred očiju Vladimira Sergejića promače Marja Pavlovna sa Petrom Aleksejićem, koga dotle nije primetio; izgledao mu je bled i čak tužan; zatim prolete Nadežda Aleksejevna, sva vedra i radosna, s nekim malim, krivonogim, ali temperamentnim artiljeriskim oficirom; drugu turu odigrala je sa Steljčinskim. Igrajući, Steljčinski je neobično kosom tresao.

— A vi, dragi moj, — začu Vladimir Sergejić najedanput iza leđa glas Ipatova, — samo posmatrate, a ne igrate? Morate priznati, zabadava, da je kod nas, takoreći, zavetrina, pa ipak ni ovde nije rđavo, a? — „Dođavola, što ti je lepa zavetrina”, pomisli Vladimir

Sergejić i, promrmljavši nešto kao odgovor Ipatovu, pređe na drugi kraj sale. — „Treba tražiti sekundanta, — nastavi on svoja razmišljanja, — a gde ću ga, đavola, naći? Veretjeva ne mogu; od ostalih, nikog ne poznajem; o đavo ga nosi, u kakvom se nezgodnom položaju nalazim!”

Vladimir Sergejić, kad se ljutio, voleo je da pominje đavola.

U tom trenutku, oči Vladimira Sergejića zadržaše se na Harmoničnoj Duši, na Ivanu Iliću, koji je dokon stajao kraj prozora.

”Da uzmem njega?” pomisli on i, slegnuvši ramenima, dodade skoro glasno: „moraću — njega”.

Vladimir Sergejić mu priđe.

— Meni se maločas desio veoma čudan slučaj, — poče naš junak, s nategnutim osmehom, — zamislite, nekakav nepoznat mladi gospodin pozvao me na dvoboj; nemam apsolutno mogućnosti da ga odbijem; neophodno mi je potreban sekundant; hoćete da se primite?

Iako se Ivan Ilić odlikovao, kao što je poznato, krajnjom ravnodušnošću, ali i njega je iznenadio ovaj neobičan predlog. Sav u nedoumici pogleda on u Vladnmira Sergejića.

— Da, — ponovi Vladimir Sergejić, — neobično biste me zadužili: ja ovde nikog ne poznajem. Samo biste vi...

— Ne mogu, — reče Ivan Ilić, kao budeći se, — apsolutno ne mogu.

— Zašto? Plašite se neprijatnosti: ali, ja se nadam da će sve to ostati u tajnosti...

Izgovarajući ove reči, Vladimir Sergejić je i sam osećao da crveni i da se zbunjuje.

„Kako je glupo! Kako je sve ovo strašno glupo!” ponavljao je on istovremeno u sebi.

— Izvinite me, nikako ne mogu, — ponovi Ivan Ilić, zavrte glavom i poče uzmicati, oborivši i tom prilikom stolicu.

Prvi put u životu desilo mu se da odrekne molbu; i to još kakvu molbu!

— Onda bar, — nastavi uznemirenim glasom Vladimir Sergejić, uhvattši ga za ruku, — učinite mi za ljubav, pa nikom ne recite ovo što sam vam kazao, najlepše vas molim.

— To mogu, to mogu, — brzo odgovori Ivan Ilić, — a ono ne mogu, pa kako hoćete, apsolutno nisam u stanju.

— Pa, dobro, dobro, — reče Vladimir Sergejić, — ali ne zaboravite, ja se uzdam u vašu skromnost... Izvestiću sutra toga gospodina, — dodade on u sebi jetko, — da ne mogu naći sekundanta, pa neka se upravlja kako zna, ja sam ovde stranac. I nadari me đavo da se obratim ovom čoveku! Ali šta sam mogao?

Vladimiru Sergejiću bilo je veoma, veoma neprijatno. Međutim, bal se i dalje nastavljao. Vladimir Sergejić bi najviše voleo da odmah otputuje, ali do kraja mazurke nije se moglo ni misliti na odlazak. Zar da likuje protivnik? Na nesreću Vladimira Sergejića, igrama je upravljao neki mlad, vičan gospodin, duge kose i upalih grudi, na kojima je, kao mali vodopad, visila atlasna mašna, pričvršćena velikom zlatnom iglom. Taj mladi gospodin bio je poznat u celoj guberniji kao čovek koji je do tančina poznavao sve običaje i pravila velikog sveta, ma da je u Petrogradu živeo svega šest meseca i dalje od kuće koleškog savetnika[5] Sandarake i njegovog zeta, statskog savetnika[6] Kostandarake, nije mogao prodreti. Na svima balovima on je upravljao igrom, pljeskanjem ruku davao muzikantima znak, usred gungule od truba i piske violina drao se: „En avant deux!” ili „Grande chaine!” ili „A vous, mademoiselle!” i neprestano je trčao, brzo se klizajući i šarajući nogama po sali, sav bled i znojav. Mazurku nikad pre ponoći nije počinjao. „Pa i to iz sažaljenja, — govorio je on, — ja bih vas u Petrogradu naterao da čekate do dva sata noći.”

Vladimiru Sergejiću se otegao ovaj bal. On je kao senka lutao iz sale u salon, katkad menjajući hladne poglede sa svojim suparnikom, koji nije propuštao nijednu igru; hteo je da angažuje Marju Pavlovnu za kadril, ali je ona već bila zauzeta — i jedno dvaput porazgovarao je sa ljubaznim domaćinom, koga je, izgleda, uznemiravala dosada, ispisana na licu novoga gosta. Najzad, grmnu očekivana mazurka. Vladimir Sergejić nađe svoju damu, donese dve stolice i sede s njom u nizu zadnjih parova, skoro prekoputa Steljčinskog.

U prvom redu s damom sedeo je, kao što je i trebalo očekivati, mladi gospodin tancmajstor. S kakvim je licem počeo mazurku, kako

je povukao za sobom svoju damu, kako je tom prilikom lupnuo nogom o pod i zatresao glavom, — opisati sve to bilo bi iznad čovečje moći.

— Meni izgleda da je vama, m-sje Astahov, dosadno? — reče Nadežda Aleksejevna, obraćajući se iznenada Vladimiru Sergejiću.

— Meni? Ni najmanje. Zašto vam se to čini?

— Pa onako, po izrazu vašeg lica... Vi, otkad ste došli, niste se nijedanput osmehnuli. To od vas nisam očekivala. Vama, gospodi pozitivnim ljudima, ne liči da se tuđite i mrštite à la Byron. Ostavite to piscima.

— Pada mi u oči, Nadežda Aleksejevna, da me vi često zovete pozitivnim gospodinom, rekao bih s potsmehom. Vi mora biti da me smatrate za vrlo hladno i vrlo ozbiljno stvorenje, nesposobno ni našta drugo... A znate šta ću vam reći: pozitivan čovek često oseća veliku tegobu na duši, ali on smatra za potrebno da drugima ne priča šta se kod njega tamo, unutra, zbiva; on više voli da ćuti!

— Šta hoćete tim da kažete? — upita Nadežda Aleksejevna, pogledavši ga.

— Ništa, molim, — odgovori s ravnodušnim pretvaranjem Vladimir Sergejić i napravi se tajanstven.

— Pa ipak?

— Zaista, ništa... Doznaćete nekad, docnije.

Nadežda Aleksejevna taman da nastavi svoja zapitkivanja, ali u tom trenutku devojka, domaćinova kći, dovede pred nju Steljčinskog i nekog kavaljera u plavim naočarima.

— Život ili smrt? — upita je ona francuski.

— Život, — uzviknu Nadežda Aleksejevna, — još neću smrt.

Steljčinski se pokloni; ona ode s njim.

Kavaljer u plavim naočarima, koji se zvao „smrt”, ode sa domaćinovom ćerkom. Oba imena izmislio je Steljčinski.

— Recite mi, molim vas, ko je ovaj gospodin Steljčinski? — upita Vladimir Sergejić Nadeždu Aleksejevnu, čim se ona vrati na svoje mesto.

— On je na službi kod gubernatora, vrlo prijatan mladi gospodin. Nije ovdašnji. Malo je uobražen, ali to im je svima u krvi. Nadam se da niste imali s njim nikakvih razgovora u vezi s mazurkom.

— . Nikakvnh, zaboga, — odgovori, mucajući malo, Vladimir Sergejić.

— Tako sam zaboravna! Ne možete ni zamisliti!

— Treba da se radujem vašoj zaboravnosti: ona mi je stvorila zadovoljstvo da igram danas s vama.

Nadežda Aleksejevna ga pogleda i malo žmirnu.

— Zaista? Je li vam prijatno da igrate sa mnom?

Vladimir Sergejić joj odgovori komplimentom.

Malo pomalo, on se raspriča. Nadežda Aleksejevna bila je uvek simpatična, a naročito večeras; Vladimiru Sergejiću izgledala je divna. Misao o sutrašnjem dvoboju, dražeći mu nerve, pojačavala je njegove reči, unoseći u njih živost; pod njihovim uticajem on je malo preterivao u izrazima svojih osećanja... „Svejedno!” pomisli on. U ovima njegovim rečima, u prigušenim osećanjima, u iznenada zamračenim pogledima, provlačilo se nešto tajanstveno, i protiv volje tužno, nešto očajno-lepo. On je, najzad, toliko brbljao da već poče rezonovati o ljubavi, o ženama, o svojoj budućnosti, o tome kako on shvata sreću i šta zahteva od sudbine... On se izražavao alegorično, nagoveštajima. Uoči vrlo mogućne smrti, Vladimir Sergejić je koketovao s Nadsždom Aleksejevnom.

Ona ga je slušala pažljivo, smejala se pomalo, klimala glavom, čas se prepirala s njim, čas se pretvarala da ne veruje... Razgovor, često prekidan dolascima kavaljera i dama, dobi na kraju malo čudan pravac... Vladimir Sergejić već poče raspitivati Nadeždu Aleksejevnu baš o njoj, o njenom karakteru, o njenim simpatijama... Ona je prvo, šaleći se, izbegavala odgovore, zatim najednom, sasvim neočekivano za Vladimira Sergejića, upita ga kad putuje.

— Kuda? — reče on začuđeno.

— Vašoj kući.

— U Sasovo?

— Ne, kući, u vaše selo, sto kilometara odavde.

Vladnmir Sergejić obori oči.

— Želeo bih što pre, — reče on zabrinuta lica. — Mislim sutra... ako samo budem živ. Ta poslovi me čekaju! Ali šta vam najedanput pade na pamet da me to pitate?

— Onako! — odgovori Nadežda Aleksejevka.

— Pa ipak, šta je uzrok?

— Onako! — ponovi ona. — Čudi me radoznalost čoveka koji sutra putuje, a danas želi da dozna moj karakter...

— Ali, dopustite... — taman poče Vladimir Sergejić...

— Ah, evo, uzgred... pročitajte, — smešeći se, prekide ga Nadežda Aleksejevna, pružajući mu omot bonbona koji tek što uze sa susednog stola, i sama se diže u susret Marji Pavlovnoj, koja se zaustavi pred njom u društvu druge dame.

Marja Pavlovna je igrala s Petrom Aleksejićem. Lice joj se zarumenelo, zajapurilo, ali se nije razveselilo.

Vladimir Sergejić pogleda u omot, — na njemu je ružnim francuskim slovima pisalo:

Qui me néglige, me perd.[7]

On diže oči i srete Steljčinskov pogled, uprt u njega. Vladimir Sergejić se usiljeno osmehnu, prebaci ruku preko naslona stolice i stavi nogu preko noge.

— Evo ti ga na!

Temperamentni artiljeriski oficir dogura Nadeždu Aleksejevnu do njene stolnce, tiho se okrete s njom pred stolicom, pokloni se, tresnu mamuzama i ode. Ona sede.

— Recite mi, molim vas, — reče odugovlačeći Vladimir Sergejić, — kako da shvatim ovaj omot...

— A šta tu beše pisalo, — reče Nadežda Aleksejevna. — Ah, da! Qui me néglige, me perd. Pa da! to je divno svakidašnje pravilo koje na svakom koraku može poslužiti. Da bi čovek u nečemu uspeo, nije potrebno ništa zanemarivati... Treba se boriti za sve: možda će se makar nešto dobiti. Ali meni je smešno: ja... ja vama, praktičnom čoveku, tumačim životna pravila...

Nadežda Aleksejevna se nasmeja, i uzalud se, baš do kraja mazurke, Vladimir Sergejić trudio da obnovi raniji razgovor. Nadežda Aleksejevna je bežala od toga s upornošću kapricioznog deteta. Vladimir Sergejić joj je objašnjavao svoja osećanja, a ona ili mu uopšte nije odgovarala, ili je obraćala pažnju na toalete dama, na smešne fizionomije nekih ljudi, na okretnost sa kojom je igrao njen brat, na lepotu Marje Pavlovne, ili je razgovarala o muzici, o

jučerašnjem danu, o Jegoru Kapitoniću i njegovoj ženi Matrjoni Markovnoj... i tek pri kraju mazurke, kad je Vladimir Sergejić hteo da joj se pokloni, s ironičnim osmehom na usnama i u pogledu, reče:

— Dakle, vi sigurno putujete sutra?

— Da; i možda vrlo daleko, — značajno odgovori Vladimir Sergejić.

— Želim vam srećan put.

I Nadežda Aleksejevna žurno priđe svome bratu, veselo mu šapnu nešto na uvo, zatim upita glasni:

— Jesi li mi zahvalan? Da? Zar ne? U protivnom, on bi nju angažovao za mazurku.

On sleže ramenima i reče:

— Pa ipak to ništa ne bi značilo...

Ona ga odvede u salon.

„Koketa!” — pomisli Vladimir Sergejić i, pošto uze kapu, izvuče se neprimetno iz sale, potraži svoga lakeja, kome je unapred naredio da bude spreman, i već je oblačio kaput, kad ga najedanput, na njegovo krajnje zaprepašćenje, lakej izvesti da ne mogu putovati, jer je kočijaš, ko zna zašto, trešten pijan i da nije u stanju nikako probuditi ga. Izgrdivši kočijaša vrlo kratko, ali neobično oštro (ovo se dešavalo u pretsoblju, u prisustvu nepoznatih ljudi), i rekavši lakeju da, ako sutra čim svane, kočijaš ne bude spreman, niko u svetu neće biti u stanju da zamisli šta se zbog toga može dogoditi, Vladimir Sergejić se vrati u salu i zamoli portira da mu pokaže sobu, ne čekajući večeru koja se već pripremala u salonu. Domaćin kuće, najednom, kao da niče iz zemlje, pojavi se baš kraj ruke Vladimira Sergejića (Gavrilo Stepanić nosio je cipele bez potpetica i zato se kretao bez ikakvog šuma) i poče ga zadržavati, uveravajući da će za večeru bnti prvoklasni ajvar; ali Vladimir Sergejić se izvini glavoboljom. Kroz pola sata on je već ležao na malom krevetu, pod kratkim pokrivačem, starajući se da zaspi.

Ali mu se nije spavalo. Ma koliko da se prevrtao s jedne na drugu stranu, ma koliko da se trudio da misli o nečem drugom, silueta Steljčinskog je nametljivo strčala pred njim... Evo nišani... evo puca... „Pogibe Astahov”, reče neko. Za Astahova se nije moglo reći da je bio hrabar, ma da nije bio ni kukavica; ali misao o dvoboju, pa ma s kim to bilo, nikad mu ni na um nije padala... Tući se! zar se to slagalo

s njegovim pogledima, mirnim osobinama, učtivim ponašanjem, snovima o budućoj sreći i bogatoj ženidbi! Da se to nije ticalo njega, on bi se grohotom nasmejao, toliko mu je izgledao neumesan i smešan ceo taj događaj. Tući se! s kim i zašto?!

— Pi, sto mu muka! koješta! — uzviknu on nehotice glasno. — Ali, ako me on zaista ubije, — nastavi on svoja razmišljanja, — treba, ipak, preduzeti mere, urediti... Da li će neko zažaliti za mnom?

I on ljutito zatvori ovoje razrogačene oči, navuče pokrivač na vrat... ali ipak nije mogao zaspati...

Zora se već belela na nebu, i, umoren groznicom nesanice, Vladimir Sergejić poče tonuti u san, kad najedanput oseti nešto teško na nogama. On otvori oči... Na njegovom krevetu sedeo je Veretjev.

Vladimir Sergejić se neobično zaprepasti, naročito kad vide da je Veretjev bez kaputa, da mu pod raskopčanom košuljom vire gole grudi, da kosa pada na čelo i da mu čak i lice izgleda drukčije. Vladimir Sergejić se podiže malo...

— Dopustite da vas upitam... — otpoče on, šireći ruke...

— Dođoh k vama, — reče Veretjev promukla glasa, — izvinite me, ovako... Mi smo tamo malo pili... Želim da vas umirim. Pomislih u sebi: leži tamo džentlmen, kome se, zacelo, ne spava. Da mu pomognem. Dakle: ne tučete se sutra i možete spavati...

Vladimir Sergejić se zaprepasti još više.

— Šta ste to rekli? — promrmlja on.

— Da; sve je to uređeno, — nastavi Veretjev, — onaj gospodin s obala reke Visle... Steljčinski... izvinjava vam se.. sutra ćete dobiti pismo... Ponavljam vam, sve je svršeno... Spavajte!

I rekavši ovo, Veretjev ustade i uputi se vratima nesigurnim koracima.

— Ali, dopustite, dopustite, — poče Vladimir Sergejić. — Ko vam je to kazao, i kako mogu da verujem?

— Ah! vi mislite da ja... to... (i malo se povede napred)... Kad vam kažem... On će vam sutra poslati pismo... Vi ne uživate kod mene naročite simpatije, ali velikodušnost je — moja slaba osobina. Šta tu da se razgovaramo... Ta to su sve takve sitnice... A priznajte, — dodade on, namignuvši, — ipak ste se uzortirali, a?

Vladimir Sergejić se naljuti.

— Dopustite, najzad, gospodiie! — reče on...

— Pa, dobro, dobro, — prekide ga Veretjev s dobrodušnim osmehom. — Ne uznemiravajte se. Ta vi i ne znate da kod nas bez toga ne može da prođe nijedan bal... Tako je to već uobičajeno. A posledica nikad nikakvih nema. Ko je lud da reskira svoju glavu? Ali, zašto se onda ne posiliti malo, a? pred strancem, na primer? In vino veritas. A uostalom, ni vi, ni ja, ne znamo latinski. Ipak, vidim po vašem licu, da vam se spava. Želim vam laku noć, pozitivni gospodine, dobronamerni smrtni stvore. Primite ovaj pozdrav od drugog smrtnog stvora, koji ne vredi ni dve pare. Addio, mio caro!

I Veretjev iziđe.

— Đavo bi ga znao šta je ovo! — uzviknu, malo docnije, Vladimir Sergejić i raspali pesnicom po jastuku, — ovo prosto ni na šta ne liči!... Ovo treba izvideti! Ja to neću dopustiti!

Pa ipak, posle pet minuta, on je već spavao blaženim i tvrdim snom. Olakšalo mu je na duši... Minula opasnost slatko zadovoljava i umiruje duh čovekov.

Evo šta se desilo pred iznenadnim noćnim susretom Veretjeva i Vladimira Sergejića:

Kod Gavrila Stepanića stanovao je u kući njegov daleki nećak i zauzimao je na donjem spratu stan za samca. Kad se pravili balovi, mladi ljudi su između igara navraćali k njemu da na brzu ruku popuše Žukovljeve cigarete, a posle večere okupljali su se kod njega da se prijateljski provesele. Te noći kod njega beše navrnulo prilično mnogo gostiju. Tu su bili, između ostalih, Steljčinski i Veretjev; Ivan Ilić Harmonična Duša dovukao se tamo poput drugih. Skuvaše vino. Iako je Ivan Ilić obećao Astahovu da nikom neće gavoriti o nameravanom dvoboju, ipak, kad ga Veretjev slučajno upita o čemu je razgovarao s onim naduvenkom (Veretjev nije drukčije zvao Astahova), Harmonična Duša ne izdrža i ispriča ceo svoj razgovor od reči do reči sa Vladimirom Sergejićem.

Veretjev se nasmeja, zatim se zamisli.

— A s kime se tuče? — upita on.

— E, to vam ne mogu reći, — progovori Ivan Ilić.

— Recite mi bar, s kim je razgovarao?

— S mnogim ljudima... S Jegorom Kapitonićem. Da se s njim ne tuče?

Veretjev se udalji od Ivana Ilića.

Dakle, skuvali vino, počeli piti. Veretjev je sedeo na najglavnijem mestu; veseo i bujan, on je vodio prvu reč na omladinskim sedeljkama. Skide kaput i mašnu. Zamoliše ga da peva, i on uze gitar i otpeva nekoliko pesama. Alkohol malo uđe u glavu; mladi ljudi počeše držati zdravice. Steljčinski najedanput, sav crven, skoči na sto i, držeći visoko iznad glave čašu, snažno uzviknu:

— U zdravlje... baš ne znam čije, — prihvati on brzo, ispi vino, razbi čašu o pod i dodade: — nek sutra isto tako prsne u komade moj neprijatelj!

Veretjev, koji ga je već odavno posmatrao, brzo diže glavu...

— Steljčinski, — reče on, — pre svega, siđi sa stola: to je nepristojno, pa i cipele su ti vrlo rđave; a drugo, dođi ovamo, da ti kažem nešto.

On ga odvede u stranu.

— Čuj, dragi moj, ti se, znam, tučeš sutra s onim džentlmenom iz Petrograda.

Steljčinski zadrhta.

— Kako... ko ti je kazao?

— To ti ja kažem. A isto tako mi je poznato i zbog koga se tučeš.

— A naime? Radoznao sam.

— Ah, ti, Taljeranu jedan! Pa, naravno, zbog moje sestre. Dakle, dakle, nemoj se praviti da si začuđen. Tako ličiš na gusana. Ni zamisliti ne mogu šta se sve tamo desilo, aln znam da je to sušta istina. Koješta, dragi moj, — nastavi Veretjev, — našto se tu zanositi? Ta ja znam da se ti njoj odavno udvaraš...

— Pa ipak to ne znači...

— Dosta, molim te. Ali čuj šta ću ti reći. Ja taj dvoboj ni u kom slučaju neću dopustiti. Razumeš li? Sva ta glupost pogodiće moju sestru. Izvini: dok sam ja živ... to neće biti. Ja i ti ćemo propasti — to nije ništa, ali ona još dugo treba da živi, i to srećno. Jeste, kunem se, — dodade on s iznenadnom iskrenošću, — sve ću druge izdati, čak i one koji su gotovi da sve žrtvuju za mene, ali njoj neću dopustiti da niko s glave vlas dirne.

Steljčinski se usiljeno nasmeja.

— Ti si pijan, dragi moj, i buncaš... pa kraj.

— A ti, žao mi je, nisi? Da li sam pijan ili ne, apsolutno je svejedno. Ali ja ti govorim kako je. Šta si imao s njim da se svađaš! Ljubomoran si, zar ne? Eto, pravo vele da ću zaljubljeni glupi! Pa ona je i igrala sa njim samo zato da on ne angažuje... Ali, nije stvar u tome. A taj duel se neće održati.

— Hm, hteo bih da vidim kako ćeš mi ga sprečiti?

— Pa evo kako. Ako mi ti još sad ne daš reč da ćeš se odreći tog dvoboja, onda ću se ja s tobom tući.

— Bajagi?

— Dragi moj, u to ne sumnjaj. Uvrediću te, prijane, odmah pred svima, i to na najgori način, a posle makar i zavezanih očiju. A ja mislim da će ti to biti neprijatno, iz mnogih razloga, ne?

Steljčinski planu, poče govoriti da je to intimidacija, da nikom neće dozvoliti da se meša u njegove stvari, da on neće imati obzira ni prema kome... i završi time što pristade i odreče se od svih napada na život Vladimira Sergejića. Veretjev ga zagrli, i ne prođe ni pola sata, a obojica su već po deseti put pili Bruderschaft, tj. pili su ukrštenih ruku...

Mladi tancmajstor je isto tako pio s njima Bruderschaft i upočetku nije zaostajao od njih, ali najzad zaspa snom pravednika, i dugo je ležao poleđuške u stanju krajnje obamrlosti... Izraz njegovog malog, pobledelog lica bio je smešan i žalostan... Bože! šta bi rekle sve dame iz velikog sveta i poznanice da su ga samo videle u ovako žalosnom stanju! Ali, na njegovu sreću, on nije znao nijednu damu iz velikog sveta.

Ivan Ilić se isto tako proslavio ove noći. U početku on začudi goste, jer iznenada raspali: „Baron je nekad u selu.”

— Bregunica! bregunica peva! — povikaše svi. — Ko je to video, da bregunica peva noću!

— Kao da samo jednu pesmu znam, — reče Ivan Ilić, zagrejan vinom, — znam ja i druge.

— De, de, de, pokaži nam svoju veštinu.

Ivan Ilić poćuta i najedanput otpoče basom: „Krambambuli, nasletstvo otaca”, ali tako neartikulisano i čudno, da opšti grohot smeha uguši njegov glas, i on ućuta.

Kad se svi raziđoše, Veretjev se uputi Vladimiru Sergejiću, i oni su imali kratak, već pomenut razgovor.

Sutradan Vladimir Sergejić otputova vrlo rano u svoje Sasovo. Celo jutro bio je uzbuđen, i malo je trebalo pa da i trgovca u prolazu smatra za sekundanta, i danu dušom tek kad mu lakej donese pismo od Steljčinskog. Vladimir Sergejić ga nekoliko puta pročita — bilo je vrlo vešto napisano... Steljčinski je počinjao rečima: la nuit porte conseil, Monsieur — ni zašta se nije izvinjavao, jep on, po njegovom mišljenju, svoga protivnika ničim nije uvredio; uostalom, priznavao je da je juče bezrazložno pao u vatru, i završio je rečima da potpuno stoji na raspoloženju gospodinu Astahovu (de M-g Astakhof), ali da sâm satisfakciju više ne traži.

Kad završi i posla odgovor, u isto vreme pun uljudnosti koja je prelazila i u veselost, i dostojanstva, u kome se ipak nije primećivala nikakva hvalisavost, Vladimir Sergejić sede da ruča, trljajući ruke; s velikim zadovoljstvom jede i odmah se posle toga krete na svoje glavno imanje, ne poslavši pre toga ni konje koji će čekati smenu. Put kojim je vozio bio je udaljen četiri kilometra od imanja Ipatova... Vladimir Sergejić ga u prolazu samo pogleda...

— Zbogom, zavetrino! — pomisli on s potsmehom.

Slike Nadežde Aleksejevne i Marje Pavlovne sinuše za trenutak u njegovoj uobrazilji; on odmahnu rukom, okrete se i zadrema.

VI

Prođe više od tri meseca. Jesen je već davno nastala; požutele šume ogoleše, senice su već tu i, prvi vesnik bliske zime, vetar poče zavijati i jadovati. Ali velikih kiša još ne beše, i blato po putevima ne uspe da se razredi. Koristeći ovakvo vreme, Vladimir Sergejić ode u gubernisku varoš da posvršava neke poslove. Jutro provede u trčkaranju, a uveče ode u klub. U prostranoj, mračnoj sali kluba srete nekoliko poznanika i, između ostalih, starog konjičkog kapetana u penziji, Flića, svima poznatog mahera, duhovitog čoveka, kockara i intriganta. Vladimir Sergejić stupi s njim u razgovor.

— Ah, između ostalog, — uzviknu najedanput kapetan, — onomad prođe ovuda jedna vaša poznanica i reče da vas pozdravim.

— Koja poznanica?

— Steljčinska.

— Ja ne poznajem nijednu Steljčinsku.

— Znali ste je kao devojku... Devojačko prezime joj je Veretjev... Nadežda Aleksejevna. Muž joj je bio sa službom kod našeg gubernatora. I njega ste, svakako, sretali... Prava čigra, s brčićima... Divnu ribu upecao, i s mirazom.

— A, tako, — reče Vladimir Sergejić. — Ona se za njega udala... Hm! A kud su to otputovali?

— U Petrograd. Rekla mi je još da vas potsetim na nekakav omot od bonbone... Kakav je to bio omot, ako smem znati?

I stari intrigant u iščekivanju poče blenuti u njega.

— Ne sećam se, zbilja, nekakva šala, — odgovori Vladimir Sergejić. — A dopustite da vas upitam, gde je sad njen brat?

— Petar? E, s njim je rđavo.

Gospodin Flić diže uvis svoje male, lukave oči i uzdahnu.

— Pijanči! Propao tip.

— Ali gde je on sad?

— Apsolutno se ne zna gde je. Otputovao nekud za cigankama, svakako. U guberniji nije, to vam garantujem.

— A Ipatov starac, još uvek tamo živi?

— Mihailo Nikolajić? Osobenjak? Još uvek je tamo.

— I ove mu je u kući... kao pre?

— Dabome, dabome. Eto, zašto se ne oženite njegovom svastikom? Ta to nije žena, to je prosto blago, zaista. He-he. Kod nas se već i šaputalo... vele, dobro bi bilo...

— A, tako, — reče, žmirnuvši očima, Vladimir Sergejić.

U tom trenutku Flića pozove neko na partiju karata, i razgovor se prekide.

Vladimir Sergejić je mislio da se odmah vrati kući, kad najedanput dobi po donosiocu izveštaj od kmeta da je u Sasovu izgorelo šest staja, i odluči da sam tamo otputuje. Od guberniske varoši do Sasova bilo je otprilike šezdeset kilometara. Vladimir Sergejić stiže uveče svojoj, čitaocu već poznatoj kući, odmah naredi da pozovu kmeta i delovođu, izgrdi ih na mrtvo ime, obiđe ujutru zgarište, izdade potrebna naređenja, i, posle ručka, kolebajući se malo, pođe da poseti Ipatova. Vladimir Sergejić bi ostao kod kuće da nije čuo od Flića da je Nadežda Aleksejevna otputovala; nije voleo da se sretne s njom; ali nije imao ništa protiv da još jedanput vidi Marju Pavlovnu.

Vladimir Sergejić zateče, kao i za vreme prve svoje posete, Ipatova gde igra „dama” sa Harmoničnom Dušom. Starac mu se obradova; pa ipak je izgledalo Vladimiru Sergejiću da je starčevo lice zabrinuto i da mu reči ne teku slobodno i radosno kao nekad.

S Ivanom Ilićem Vladimir Sergejić se pogleda ćutke. Obojica se malo uzvrpoljiše; uostalom, brzo su se umirili.

— Jesu li svi vaši zdravo? — upita Vladimir Sergejić, sedajući.

— Zahvaljujem na pitanju, svi su, hvala Bogu, — odgovori Ipatov. — Samo Marija Pavlovna baš nije... ovaj, nikud ne izlazi iz svoje sobe.

— Nazebla?

— Ne... onako. Doći će na čaj.

— A Jegor Kapitonić? Šta on radi?

— Ah, Jegor Kapitonić je kao ubiven. Žena mu je umrla.

— Nije moguće!

— Za dvadeset četiri sata, od kolere. Ne bi ga sad ni poznali, prosto kao da nije onaj čovek. „Težak mi je, veli, život bez Matrjone Markovne. Umreću, veli, i hvala Bogu, veli; ne želim, veli, da živim.” Da, propao, jadnik.

— Oh, Bože moj, kako je to neprijatno! — uzviknu Vladimir Ssrgsjić. — Jadan Jegor Kapitonić!

Svi poćutaše.

— Vaša susetka, čuo sam, udala se, — reče Vladimir Sergejić, pocrvenivši malo.

— Nadežda Aleksejevna? Da, udala se.

Ipatov uzgred pogleda Vladimira Sergejića.

— Dabome... dabome, udala se, i već otputovala.

— U Petrograd?

— U Sanktpeterburg.

— Marji Pavlovnoj je, mislim, teško bez nje? Čini mi se da su bile vrlo dobre prijateljice.

— Naravno da je teško. Kako ne bi. A uostalom, što se tiče prijateljstva, znate, devojačko prijateljstvo je gore od seljačkog. Dok si tu, dobro, a čim se izmakneš, kao da ništa nije ni bilo.

— Mislite?

— Da, baš tako. Eto, recimo, Nadežda Aleksejevna. Otkako je otputovala, ni pismo da nam napiše, a koliko je obećavala, klela se

čak. Doduše, njoj sad nije do toga.

— A je li davno otputovala?

— Pa, ima već šest nedelja. Sutradan posle svadbe odmaglila, kao što to rade u inostranstvu.

— Kažu da ni njen brat nije ovde, — reče Vladimir Sergejić, malo docnije.

— Da, ni on. Ta oni su prestonički svet; valjda će dugo živeti u selu!

— I ne zna se kuda je otputovao?

— Ne zna se.

— Proveo se, pa dunuo, — primeti Ivan Ilić.

— Proveo se, pa dunuo, — ponovi Ipatov. — E, a vi, Vladimire Sergejiću, jeste li vi dobro? — dodade on, okrenuvši se na stolici.

Vladimir Sergejić poče pričati o sebi. Ipatov ga je slušao, slušao, i uzviknu najzad:

— Zašto li Maše nema? Ivane Iliću, dobro bi bilo da odeš po nju.

Ivan Ilić iziđe iz sobe i, vrativši se, reče da će Marja Pavlovna odmah doći.

— Je li, da je glava ne boli? — upita Ipatov poluglasno.

— Boli je, — odgovori Ivan Ilić.

Vrata se otvoriše, i uđe Marja Pavlovna. Vladimir Sergejić ustade, pokloni se od iznenađenja ne izgovori ni reči: toliko se Marja Pavlovna izmenila odonda otkad je nije video! Rumenilo iščezlo s njenih omršavelih obraza; široki crni kolutovi ispod očiju; jetko stegnute usne; celo njeno lice, ukočeno i mračno, kao da se skamenilo.

Ona diže oči, pa ni u njima ne beše sjaja.

— Kako se osećaš? — upita je Ipatov.

— Zdrava sam, — odgovori ona i sede za sto, na kome je već ključao samovar.

Vladlmiru Sergejiću baš je bilo dosadno te večeri. Pa i svi su bili neraspoloženi. I razgovor je tekao isto tako nategnuto.

— Pogle, — reče između ostalog Ipatov, prisluškujući fijuk vetra, — kakve tonove izvija! Leto već odavno prođe; eto, i jesen je tu, pa i zima na pragu. Opet će smetovi zatrpati sve oko nas. Da je da što pre sneg padne. A sad, kad u baštu iziđeš, tuga te obuzima... Kao ruševina neka. Grane na drveću puckaju... Da, prođoše divni dani!

— Prođoše, — ponovi Ivan Ilić.

Marja Pavlovna ćuteći pogleda u prozor.

— Daće Bog, vratiće se, — dodade Ipatov.

Niko mu ne odgovori.

— A sećate se kako se tu onda lepo pevalo! — reče Vladimir Sergejić.

— Šta sve nije bilo! — uzdahnuvši, odgovori starac.

— Ali vi biste mogli, — nastavi Vladimir Sergejić, obraćajući se Marji Pavlovnoj, — vi imate tako divan glas.

Ona mu ne odgovori.

— Šta radi vaša majka? — upita Vladimir Sergejić Ipatova, ne znajući već o čemu da razgovara.

— Hvala Bogu, još pomalo tavori pored svih svojih nesreća. I danas se u kolicnma vozila. Ona je, da vam kažem, kao načeto drvo, škripi li škripi, a ovamo, drugo mlado, najedanput tresne, a ona stalno stoji li stoji. Eh, he-he!

Marja Pavlovna spusti ruke na kolena i saže glavu.

— Pa ipak, težak joj je život, — reče opet Ipatov, — lepo je rečeno: „starost je muka”.

— A ni mladost nije uvek sreća, — reče Marja Pavlovna, kao za sebe.

Vladimir Sergejić taman htede da se vrati noću kući, ali napolju nasta takav mrak, da se nije smeo rešiti. Odrediše mu sobu gore, u kojoj je pre tri meseca proveo nemirno noć, po milosti Jegora Kapitonića...

„Da li i sad hrče?” pomisli Vladimir Sergejić, i seti se njegovih pridika momku, kao i iznenadne pojave Marje Pavlovne u bašti...

Vladimir Sergejić priđe prozoru i nasloni čelo na hladno staklo. Njegovo sopstveno lice mračno je gledalo u njega iz dvorišta, kao da su mu oči bile uprte u crnu zavesu, i tek malo docnije on je mogao da raspozna na tamnom nebu grančice drveća, koje su se pokatkad njihale u mraku. Gibao ih je uznemiren vetar.

Najedanput, Vladimiru Sergejiću se učini kao da nešto belo promače po zemlji... On zagleda, osmehnu se, sleže ramenima i, uzviknuvši poluglasno: „što ti je uobraženje!”, leže u postelju.

Zaspao je vrlo brzo, ali ni ovoga puta ne bi mu suđeno da mirno provede noć. On diže glavu s jastuka... Čula se strahovita graja,

uzvici, žurni koraci, vrata su treskala; najedanput,raču se ženski vrisak, razleže se kuknjava po bašti, drugi jauci odjeknuše u daljini... Uzbuna je u kući rasla, nemir je bivao sve veći svakog trenutka... „Požar!” sinu kroz glavu Vladimiru Sergejiću. On se prepade, đipi s kreveta i potrča na prozor; ali plamena nije bilo; samo se u bašti brzo kretale po putanjama, pored drveća, crvene svetlosne tačke — to su trčali ljudi s fenjerima. Vladimir Sergejić žurno priđe vratima, otvori ih i nalete pravo na Ivana Ilića. Bled, razbarušen, polusvučen, jurio je, ni sâm ne znajući kuda.

— Šta je to? Šta se desilo? — upita ga uzbuđeno Vladimir Sergejić, uhvativši ga snažno za ruku.

— Nestala, utonula, u vodu skočila, — odgovori Ivan Ilić zadihanim glasom.

— Ko je u vodu skočio, ko se udavio?

— Marja Pavlovna! Ko drugi, do Marja Pavlovna? Upropastio je on, jadna devojka! U pomoć! Oh, Bože, potrčimo brže! Braćo, brže!

I Ivan Ilić sjuri se niz stepenice.

Vladimir Sergejić navuče na brzu ruku čizme, ogrnu šinjel i pojuri za njim.

U kući baš nikog ne srete, svi su istrčali u baštu; naiđe jedino u hodniku kraj pretsoblja na devojčice, kćeri Ipatova; premrle od straha, stajale su one u svojim belim suknjicama, stisnutih ruku i bose, kraj noćne lampe koja je stajala na podu. Kroz salon, pored oborenog stola, istrča Vladimir Sergejić na terasu. Kroz čestu, prema brani, promicala je svetlost, senke...

— Dajte čaklje, brže čaklje! — čuo se glas Ipatova.

— Mrežu, mrežu, čamac! — vikali su drugi.

Vladimir Sergejić jurnu na tu stranu. On zateče Ipatova na obali jezera; fenjer, zakačen o granu, jako je osvetljavao starčevu sedu glavu. On je kršio ruke i išao kao pijan; kraj njega žena, ležeći na travi, udarala se u grudi i kukala; unaokolo su se komešali ljudi. Ivan Ilić je već ušao do kolena u vodu i čačkao motkom dno; kočijaš se svlačio, drhteći celim telom; dva čoveka su vukla niz obalu čamac; čuo se oštri tutanj kopita po seoskom šoru... Vetar je fijukao, kao da se starao da pogasi fenjere, a jezero se komešalo i šumelo, crneći se strašno.

— Šta mi rekoše, — uzviknu Vladimir Sergejić, pritrčavši Iiatovu, — je li moguće?

— Čaklje, dajte čaklje! — zajeca starac u odgovor...

— Pa, možda se varate, pobogu, Mihailo Nikolajiću...

— Ne! ne varamo se! — progovori plačnim glasom žena koja je ležala na travi, devojka Marje Pavlovne, — sama sam, prokleta bila, čula kad je ona, golubica moja, u vodu skočila, kad je mlatarala po vodi, kad je vikala: „u pomoć”, pa posle još jedanput: „u pomoć!”

— Kako nisi je sprečila, pobogu!

— Pa kako da je sprečim, slatki moj gospodine? Ta kad sam je ja potražila, ona već nije bila u sobi, a moja duša je, po svoj prilici, predosećala: u poslednje vreme stalno je tugovala i nije ništa govorila; odmah sam se dosetila i pravo u baštu potrčala, kao da mi je neko unapred kazao; čujem, najedanput bućnu nešto u vodu: upomoć, čujem, viče... upomoć... Oh, mili moji! Oh, dragi moji!

— Ali, tebi se, možda, ipak pričinilo?

— Kako pričinilo! Pa gde je ona? Kud je otišla? — „Pa to je i bilo ono belo u mraku što mi se pričinilo”, pomisli Vladimir Sergejić...

Međutim, dotrčaše ljudi s čakljama, dovukoše mrežu, počeše je prostirati po travi, skupi se masa sveta, nasta komešanje, guranje... kočijaš dohvati čaklju, kmet drugu, obojica skočiše u čamac, otisnuše se i počeše tražiti čakljama po vodi; s obale su im svetleli. Čudni i strašni su izgledali njihovi pokreti i njihove siluete u magli, nad uzburkanim jezerom, pri nesigurnom i nejasnom sjaju fenjera.

— E... evo zakačih, — viknu najedanput kočijaš.

Svi su kao ukopani stajali.

Kočijaš povuče k sebi čaklju, naže se... Nešto krakato, crno, lagano ispliva...

— Truo koren, — reče kočijaš i istrže čaklju.

— Pa vrati se, vrati, — povikaše s obale, — čakljama se ne može, treba mrežom.

— Jeste, jeste, mrežom, — prihvatiše ostali.

— Čekajte, — reče kmet, — i ja sam zakačio... nešto, čini mi se, meko, — dodade on, malo docnije.

Nešto belo pojavi se kraj čamca...

— Gospođica! — najedanput viknu kmet. — Ona je!

Nije se prevario... Čaklja je zakačila Marju Pavlovnu za rukav od njene haljine. Kočijaš ju je odmah prihvatio, izvukao iz vode... i posle dva snažna zamaha čamac se našao kraj obale... Ipatov, Ivan Ilić, Vladimir Sergejić, svi pritrčaše Marji Pavlavnoj, digoše je, ponesoše na rukama kući, odmah je svukoše, počeše je povraćati, grejati... Ali svi njihovi napori, njihova staranja, ostadoše uzaludni... Marja Pavlovna ne dođe k svesti... Život ju je već bio ostavio.

Vladimir Sergejić, sutradan rano, napusti Ipatovku; pred odlazak pođe da se oprosti s pokojnicom. Ona je ležala na stolu u salonu, u beloj haljini... Njena gusta kosa još se ne beše sasvim osušila, nekakva tužna nedoumica ogledala se na njenom bledom licu, koje se još ne beše unakazilo; otvorene usne kao da su se naprezale da kažu i upitaju nešto... zgrčene prekrštene ruke rekao bi s tugom su se tiskale uz grudi... Ali, makoliko da je bila jadovita misao s kojom je završila jadna utopljenica, smrt je stavila na nju beleg svoga večnog ćutanja i smirenosti... i zar može neko shvatiti šta izražava mrtvo lice u onim malobrojnim trenutcima kad ga poslednji put posmatraju pogledi živih ljudi, pre no što zauvek iščezne i istruli u grobu?

Vladimir Sergejić postoja, prilično zamišljen, kraj odra Marje Pavlovne, prekrsti se triput i iziđe, ne opazivši Ivana Ilića koji je tiho plakao u kutku... I nije samo on plakao tog dana, plakala je gorko sva posluga u kući: Marja Pavlovna je ostavila za sobom lepu uspomenu.

Kroz nedelju dana, evo šta je odgovarao starac Ipatov Nadeždi Aleksejevnoj na njeno pismo koje je najzad stiglo:

„Pre nedelju dana, poštovana Nadežda Aleksejevna, nesrećna svastika moja, vaša prijateljica, Marja Pavlovna, dobrovoljno je završila svoj život, skočivši noću u jezero, i mi smo je već sahranili. Ona se odlučila na ovaj očajan i strašan korak ne oprostivši se sa mnom, ne ostavivši za sobom čak ni pismo, ili bar cedulju, iz koje bi se videla njena poslednja volja... Ali vama je najbolje poznato, Nadežda Aleksejevna, na čiju dušu treba da padne ovaj veliki i teški greh! Neka Gospod Bog plati vašem bratu, jer moja svastika nije mogla ni da prestane voleti, ni da preživi rastanak”...

Nadežda Aleksejevna dobi ovo pismo tek u Italiji, kud je otputovala sa svojim mužem, grafom de Steljčnnskim, kako su ga oslovljavali u svima hotelima. Uostalom, on nije posećivao samo

hotele: često su ga viđali u kockarnicama, u banjskim kursalonima... On je u početku gubio mnoge novce, zatim je prestao da gubi, i lice mu dobi naročiti izraz, čas kao sumnjnv, čas kao drzak, kao lice čoveka s kojim se neočekivano dešavaju događaji... Sa ženom se viđao retko. Uostalom, Nadeždi Aleksejevnoj nije bilo dosadno u njegovom otsustvu. U njoj se probudila ljubav prema umetnosti i slikarstvu. Ona se sve više upoznavala s umetnicima i volela je da razgovara o lepoti sa mladim ljudima. Pismo Ipatova ju je neobično rastužilo, ali je nije sprečila da tog istog dana ode u „Pseću pećinu” i vidi kako se guše jadne životinje, bačene u sumporni dim.

Nije otišla sama. Pratili su je razni kavaljeri. Među njima, bio je najljubazniji neki g. Popelen, neuspeli francuski slikar, s bradicom i kockastim kaputićem. Svojim tankim tenorom pevao je on najnovije romanse, šalio se vrlo otvoreno, i ma da je na izgled bio mršav, ipak je jeo vrlo mnogo.

VII

Bio je sunčan, hladan januarski dan; na Nevskom je šetalo bezbroj sveta. Časovnik je na kuli Skupštine pokazivao tri sata. Širokim pločama trotoara, koje su bile zasute žutim peskom, koračao je, pored ostalih, i naš stari poznanik, Vladimir Sergejić Astahov. On je postao već zreo čovek odonda otkad smo se rastali s njim, pustio je bakenbarde i prilično se ugojio u svima svojim dimenzijama, ali nije ostario. On se kretao za gomilom, nije se žurio i katkad je pogledao unaokolo: očekivao je svoju ženu; ona je zajedno sa svojom majkom trebala da se zaustavi negde u svom ekipažu.

Vladimir Sergejić se već bio oženio, pre pet godina, i to onako kako je uvek želeo: žena mu je bila bogata i sa vrlo velikim vezama. Ljubazno skidajući dobro očišćen šešir pri susretu sa mnogobrojnim poznanicima, Vladimir Sergejić se i dalje kretao korakom čoveka zadovoljnog sudbinom, kad najedanput, baš blizu Pasaža, na njega zamalo ne natrča nekakav gospodin u španskom ogrtaču i kačketu, s licem već sasvim izblaziranim, s farbanim brkovima i krupnim, malo krmeljivim očima. Vladimir Sergejić otmeno skrenu u stranu, ali gospodin u kačketu pogleda u njega i najedanput uzviknu:

— O, g. Astahove, dobar dan!

Vladimir Sergejić ništa ne odgovori i zastade začuđen. On nije mogao ni pojmiti otkud gospodin, koji se odlučio da po Nevskom ide u kačketu, zna njegovo prezime.

— Zar me ne poznajete, — nastavi gospodin u kačketu, — sreo sam vas pre osam godina u selu, u j— skoj guberniji, kod Ilatovih. Zovem se Veretjev.

— Ah, Bože moj, oprostite mi! — uzviknu Vladimir Sergejić. — Ali, vi ste se otada promenili...

— Jeste, ostario sam, — odgovori Petar Aleksejić i protrlja lice rukom na kojoj nije bilo rukavice, — a eto, vi se niste promenili.

Veretjev nije toliko ostario koliko je opao i zapustio se. Sitne, tanane bore pokrivale su mu lice, i kad je govorio, usnice i obrazi igrali su mu malo. Bilo je očigledno da se neobično istrošio.

— Gde ste se izgubili za sve ovo vreme, da vas ni video nisam?

— Lutao sam kojekuda. A vi ste sve vreme u Petrogradu?

— Mahom u Petrogradu.

— Jeste li ženjeni?

— Ženjen sam.

I Vladimir Sergejić dobi malo strožiji izgled, kao da je želeo reći Veretjevu: „ti, dragi moj, i ne pomišljaj da me moliš da te upoznam sa mojom ženom.”

Veretjev izgleda da ga je razumeo. Ravnodušan osmeh jedva dotače njegove usne.

— A kako je vaša sestra? — upita Vladimir Sergejić. — Gde je ona?

— Ne mogu da vam tačno kažem. Mora biti, u Moskvi. Davno nisam od nje dobio pismo.

— Je li joj živ muž?

— Živ je.

— A g. Ipatov?

— Ne znam; svakako da je i on živ; a možda je i umro.

— A onaj gospodin, kako se ono zvaše, Bodrjakov, mislim?

— To je onaj koga ste molili da vam bude sekundant, pamtite, kad ste se ono uzortirali? Đavo će ga znati!

Vladimir Sergejić poćuta s izrazom važnosti na licu.

— Ja sam se uvek sa zadovoljstvom sećao onih večeri, — nastavi on, — kad mi se dala prilika (zamalo pa da kaže: kad sam

imao čast) da se upoznam s vašom sestrom i s vama. Ona je vrlo simpatična žena. Jel’te, da li još onako lepo pevate?

— Ne, glas sam izgubio... Da, nekad je to bilo divno vreme!

— Još jedanput sam posle toga posetio Ipatovku, — dodade Vladimir Sergejić, podigavši žalosno obrve, — čini mi se da se tako zove to selo, — i to baš na dan onog strašnog događaja...

— Jeste, jeste, to je strašno, strašno, — brzo ga prekide Veretjev. — Jeste, jeste. A sećate li se kako se zamalo ne potukoste sa mojim današnjim zetom?

— Hm! sećam se! — odgovori odugovlačeći Vladimir Sergejić. — Uostalom, pravo da vam kažem, od tada je tako mnogo vremena proteklo da mi to ponekad izgleda kao nekakav san...

— Kao san, — ponovi Veretjev, i njegovi bledi obrazi pocrveneše, — kao san... ne, to nije bio san, bar za mene. To je bilo doba mladosti, radosti i sreće, doba beskrajnih nada i snage neiscrpne, pa ako je to bio san, onda je divan san. A ovo, što smo vi i ja ostarili, oglupeli, farbamo brkove, i muvamo se po Nevskom, pa nismo ni zašta, kao propale pare, izlapeli, otrcani, pa se pravimo važni i dusamo se, i prodajemo zjala, pa još, šta gu, zalivamo tugu vinom, — biće da je pre to san, najodvratniji san. Život je proživljen, i uzaludno, nimalo umesno, prostački proživljen, — eto to je najcrnje! Kad bi se to moglo otresti kao san, kad bismo se toga mogli osloboditi... Pa posle, — svuda, na svakom koraku jedna grozna uspomena, jedno priviđenje... Uostalom, zbogom.

Veretjev se brzo udalji, ali, kad je stigao do vrata jedne od glavnih poslastičarnica na Nevskom prospektu, zaustavi se, uđe u nju i, popivši kraj bife-a čašicu likera od pomorandže, uputi se kroz bilijarsku salu, prepunu dima i mračnu od duvana, u zadnju sobu. Tu nađe nekoliko poznanika, nekadanjih drugova: Peću Lazurina, Kosću Kovrovskog, kneza Serđukova i još dva gospodina, koje su zvali prosto Vasja i Filot. Svi su oni bili nimalo mladi, ma da neženjeni; u nekih je kosa opala, a kod ostalih probile sede, lica im pokrivena borama, podbratci im zarasli, uopšte — sva ta gospoda su odavno, kako se to kaže, zašla u godine. Ovi su oni, ipak, i dalje smatrali Veretjeva za neobičnog čoveka, kome je sudbina namenila da iznenadi svet, a on je samo zato i bio pametniji od njih što je sam vrlo dobro znao da je potpuni i pravi parazit. I van njegovog društva

bilo je ljudi koji su mislili o njemu da bi on daleko doterao da nije upropastio sebe... Ti su ljudi grešili: od Veretjeva nikad ništa ne biva.

Prijatelji Petra Aleksejića dočekaše ga sa uobičajenim pozdravom. On ih u početku zabrinu svojim mračnim izgledom i jetkim rečima, ali ubrzo se umiri, razveseli, i stvar pođe svojim običnim tokom.

A Vladimir Sergejić, čim od njega ode Veretjev, natušti se i ispravi. Neočekivani ispad Petra Aleksejića neobično ga prenerazn, čak ga uvredi.

„Oglupeli smo, pijemo vino, brkove farbamo... parlez pour vous, mon cher”, reče on, najzad, gotovo glasno i, frknuvši od preterane navale nehotičnog nezadovoljstva, spremao se da nastavi svoju šetnju.

— Ko je to s vama razgovarao? —raču se snažan i siguran glas iza njegovih leđa.

Vladimir Sergejić se osvrte i opazi jednog od svojih dobrih prijatelja, nekog g. Pomponskog. Taj Pomponski, čovek visokog rasta i pun, zauzimao je istaknut položaj, i nijedanput, od najranijeg detinjstva, nije se razočarao u sebe.

— Onako, nekakav osobenjak, — reče Vladimir Sergejić, uhvativši g, Pomponskog pod ruku.

— Zaboga, Vladimire Sergejiću, zar može solidan čovek da razgovara s individuom koja na glavi ima kačket? To nije pristojno! Ja se čudim! Gde ste se mogli upoznati s takvim tipom?

— U selu.

— U selu... Sa seoskim susednma se u varoši ne pozdravlja... se n’est pas comme il faut. Džentlmen mora uvek da bude džentlmen, ako misli, da...

— Evo moje žene, — požuri da ga prekine Vladimir Sergejić. — Hajdemo k njoj.

I oba džentlmena se uputiše malom finom ekipažu, sa čijeg je prozora izvirivalo bledo, umorno i nervozno-uobraženo lice još mlade, ali već preživele žene.

Iza nje videla se druga dama, i ona je bila kao naljućena, njena majka. Vladimir Sergejić otvori vratanca na ekipažu, ponudi ženi ruku. Pomponski pođe s njegovom taštom i oba para uputiše se

Nevskim u pratnji osrednjeg, crnokosog lakeja, u žutim cipelama i s velikom kokardom na kapi.

1854 g.

FAUST
Pripovetka u devet pisama

Entbehren sollst du, sollst entbehren.
Faust (I deo).

PRVO PISMO
Od Pavda Aleksandrovića B... Semjonu Nikolajeviću V...

Seoce M... o, 6 juna 1850

Pre tri dana stigoh ovamo, dragi prijatelju, i po obećanju uzimam pero i pišem ti. Od jutros sitna kiša sipi: nikud iz kuće, a ja bih tako hteo da praćaskam s tobom. Eto, opet sam u svom starom gnezdu, u kome nisam bio — strašno je i pomisliti — punih devet godina. Zbilja, meni se čini kao da sam sasvim drugi čovek postao. A i stvarno sam drugi: sećaš li se onog malog, potamnelog ogledala moje prababe u salonu, s tako čudnim šarama na uglovima. Nekad si ti često razmišljao šta li je videlo ono pre sto godina, i, ja čim stigoh, priđoh mu i nehotice se zbunih. Odmah opazih kako sam u poslednje vreme ostario i izmenio se. Uostalom, nisam samo ja ostario. Moja kućica, već davno oronula, sad se jedva drži: nakrivila se, upala u zemlju.

Moja dobra Vasiljevna, ekonomka (svakako da je nisi zaboravio: ona te je tako izvrsnim slatkim služnla), sasvim se osušila i pogrbila; kad me ugledala, nije mogla ni da vrisne ni da zaplače, već je samo počela huktati i, raskašljala se, iznemoglo sela na stolicu, i zamahala rukom. Starac Terentije još se drži, kao nekad ide pravo i čepi noge. A na njima su one iste žute pantalone od nanka i one iste cipele od jareće kože s visokim risom i mašnama, što škripe i koje su se tebi uvek tako dopadale. Ali, Bože moj, kako sad vise te pantalone na njegovim mršavim nogama, kosa pobelela a lice se smanjilo, od pesnice nije veće! A kad progovori sa mnom, kad poče komandovati i izdavati naredbe u susednoj sobi, bilo mi je i smešno, i žalio sam ga. Ovi su mu zubi poispadali, i, kad govori, mljacka, pišteći i šušteći.

Ali zato se bašta neobično prolepšala; sitno šiblje jorgovana, bagrema, orlovih nokata (sećaš se, zajedno smo ih sadili) razvilo se u divno, gusto žbunje; breze, javori, sve je to buknulo i raširilo se;

naročito su nizovi lipa postali lepi. Volim te redove, volim sivo-zelenu nežnu boju i blagi miris vazduha ispod njihovih svodova; volim šarenu mrežu sjajnih pega po mrkoj zemlji — kod mene, kao što znaš, peska nema. Moj omiljeni hrastić postao je već mlad hrast. Juče, u podne, više od sata sedeo sam u njegovom hladu na klupi. Bilo mi je vrlo dobro. Unaokolo trava se tako veselo zelenela; sve je zasuo zlatni sjaj, snažan i blag; čak je on i u hlad dopro... a što su se ptice čule! Mislim da nisi zaboravio da su ptice — moja strast. Grlice neprekidno grču, katkad zvizne žuti kos, zeba je završavala prvi deo svoje drage strofe, drozdovi su se ljutili i praskali, kukavica se čula izdaleka; najedanput, kao lud, prodirno je zapištao detlić. Ja sam slušao, slušao sav taj blagi, skladni žagor, i ni da mrdnem nisam želeo, dok sam na duši osećao i lenost i milinu.

I nije samo bašta porasla. Na svakom koraku srećem jedre, stasite momke, u kojima nikako ne mogu da prepoznam nekadašnje meni poznate dečake. A tvoj ljubimac Timica, postao je sad takav Timotije, da ni zamisliti ne možeš. Ti si se nekad plašio za njegovo zdravlje i proricao si mu tuberkulozu; a da ti je sad da vidiš njegove ogromne, crvene ruke, kako strče iz uskih rukava kaputa od nanka i kako su mu svud nabrekli obli i debeli mišići! Vrat kao u bika, a glava sva u gustim, plavim kovrdžama — pravi Herkules Farnezijski! Uostalom, lice mu se manje izmenilo nego u drugih, čak nije ni tako mnogo poraslo, a veseli i, kako si ti govorio, „blesavi” osmeh ostao je isti. Uzeo sam ga za svog sobara; onog petrogradskog otpustno sam u Moskvi: mnogo je voleo da me zbunjuje i pokazuje kako bolje od mene zna prestoničku etikeriju. Nijednog svog psa ne nađoh; svi su pocrkali. Samo je Njefka najduže živela, pa ni ona me nije dočekala, kao što je Argos dočekao Ulisa; ne beše joj suđeno da svojim ugaslim očima vidi starog gospodara i druga u lovu. A Šavka je živa i još promuklo laje, i još joj je jedno uvo pocepano, i — zna se, rep joj pun čičkova.

Nastanio sam se u tvojoj nekadašnjoj sobi. Doduše, sunce je peče i prepuna je muva; ali zato manje zaudara na staru kuću nego u ostalim sobama. Čudna stvar! Taj plesnivi, malo nakiseo i ustajali dah neobično utiče na moju uobrazilju; ne bih rekao da mi je neprijatan, naprotiv; ali on mi izaziva tugu, pa posle klonulost. Ja, kao i ti, neobično volim stare trbušate ormane s bakarnim bravama,

bele fotelje s okruglim naslonima i krivim nogama, muvama ispljuvane staklene lustere, s velikim jajetom od ljubičastog bakra na sredini; jednom rečju, sav starinski nameštaj; ali da to stalno gledam, ipak ne mogu: nekakva uzbudljiva dosada (zaista!) svega me obuzme.

U sobi u kojoj se nastanih, nameštaj je najobičniji, domaća izrada; ipak sam ostavio u kutu uski i dugački orman s policama, na kojima se kroz prašinu jedva nazire odveć starinsko duvano posuđe od zelenog i plavog stakla; a na zidu naredio sam da prikače, znaš valjda, onu sliku žene koju si ti nazvao slikom Manon Lesko. Malo je potamnela za ovih devet godina; ali oči gledaju isto onako zamišljeno, lukavo i nežno, usne se isto onako lakomisleno i tužno osmehuju, a poluopala ruža isto onako tiho klizi iz tananih prstiju. Neobično me zanimaju store u mojoj sobi. One su nekad bile zelene, ali su požutele od sunca: na njima su crnom bojom naslikani događaji iz d'Arlenkurovog dela „Pustinjak". Na jednoj od njih, raj pustinjak, ogromne brade, izbuljenih očiju i u sandalama, odvodi u planinu nekakvu razbarušenu devojku; na drugoj — vodi se očajna bitka između četiri viteza u beretima i sa nabranim rukavima na ramenima; jedan od njih leži, en raccourci, mrtav, i uopšte — na njoj su pretstavljene sve same strahote, dok je unaokolo nekakva mrtva tišina, i od stora padaju slabi odblesci na tavanicu...

Otkad sam se nastanio ovde, obuzeo me nekakav duševni mir; ništa mi se ne radi, nikog ne želim da vidim, ni o čemu da sanjam, pa me mrzi i da mislim; ali razmišljati ne mrzi me: to su dve razne stvari, kao što i sam dobro znaš. Prvo su navalila na mene sećanja iz detinjstva... ma kud se makao, ma šta posmatrao, ona su izvirala sa svih strana, jasna, do najsitnijih detalja jasna, i, rekao bih, nepomična u svojoj razgovetnoj tačnosti... Zatim su ih smenjivala druga sećanja, zatim... zatim sam se tiho otresao prošlosti, i ostala mi je u grudima samo nekakva bunovna tegoba. Zamisli, sedeći na nasipu, ispod vrbe, najednom neočekivano zaplakah, i dugo bih plakao, bez obzira što sam već zašao u godine, da me nije bilo sramota od seljanke u prolazu, koja me je radoznalo posmatrala, zatim, ne obazirući se na me, pravo i nisko se poklonila i prošla pored mene. Neobično bih želeo da ostanem u ovom raspoloženju (naravno, više neću plakati) do moga odlaska odavde, tj. do

septembra, i bilo bi mi veoma krivo kad bi nekom od suseda palo na pamet da me poseti. Uostalom, toga se, izgleda mi, ne treba bojati; ja i nemam bliskih suseda. Ubeđen sam da ćeš me razumeti; ti sam znaš iz iskustva, kako samoća često blagotvorno deluje... Ona mi je sad potrebna, posle tolikih lutanja.

A čamiti neću. Doneo sam sa sobom nekoliko knjiga, i ovde imam priličnu biblioteku. Juče otvorih sve ormane i dugo sam preturao po već plesnivim knjigama. Nađoh mnoge interesantne stvari koje pre ne primetih: „Kandida” u rukopisnom prevodu 70-ih godina; novine i časopise iz toga doba; „Pobedonosnog Kameleona” (tj. Miraboa); le Paysan perverti[8] itd. Dođoše mi do ruku i dečje knjižice, i moje, i moga oca, i moje babe, i čak, zamisli, i moje prababe: na jednoj prastaroj francuskoj gramatici u šarenom povezu, stoji krupnim slovima: Ce livre appartient à mlle Eudoxie de Lavrine[9], a ispod toga godina — 1741. Nađoh i knjige koje sam nekada doneo iz inostranstva, među njima i Geteovog „Fausta”. Možda ti nije poznato da sam nekad znao „Fausta” napamet (naravno, prvi deo) od reči do reči; nisam mogao da ga se sit načitam... Ali novo vreme — nove i navike, i u toku zadnjih devet godina jedva da sam i uzeo Getea u ruke. S kakvim neopisanim osećanjem ugledah tu malu, i meni odveć poznatu knjižicu (u rđavom izdanju 1828 g.). Poneh je sa sobom, legoh na postelju i otpočeh čitati. Kako je snažan utisak napravila na mene cela divna prva scena! Pojava Duha Zemlje, njegove reči, sećaš se, „na talasima života, u vihoru stvaranja”, pobudile su u meni davno nedoživljeno drhtanje i jezu ushićenja. Setih se svega: i Berlina, i studentskog života, i frajlajn Klare Štih, i Zajdelmana u ulozi Mefistofela, i Radzvilove muzike, svega i svačega... Dugo nisam mogao zaspati: moja mladost se prikrala i stala ispred mene, kao priviđenje; kao oganj, kao otrov prostrujala js kroz vene, srce se raširilo i nije se htelo skupiti, nešto je preletelo preko njegovih struna, i želje uzavreše...

Eto kakvim se snovima zanosi tvoj gotovo četrdesetogodišnji prijatelj, sedeći sam u svojoj usamljenoj kućici! A kad bi me neko video? Pa, šta bn bilo? Nimalo se ne bih zastideo. Stideti se — to je takođe odlika mladosti; a ja, znaš po čemu sam primetio da starim?

Evo po čemu! Ja se sad trudim da uveličavam pred sobom svoja vesela osećanja i tužna da obuzdavam, a u mladosti radio sam sasvim obrnuto. Dešavalo se da se razmećeš svojom tugom, kao s riznicom, a stadiš se kad te obuzme neopisana radost...

Pa ipak mi se čini da, bez obzira na sve moje iskustvo u životu, postoji i još nešto na svetu, prijatelju Horacijo, što nisam doživeo, i to „nešto” zamalo pa da bude ono najvažnije.

Ah, što sam se raspisao! Zbogom. Pisaću ti drugi put. Šta radiš u Petrogradu? Između ostalog: Savelije, moj seoski kuvar, reče mi da te pozdravim. On je takođe ostario, ali ne tako mnogo, ugojio se i malo podnaduo. Gotovi isto onako dobro pileću čorbu sa raskuvanim lukom, pitice sa sirom i jajima, išarane na ivicama i pigus čuveno stepsko jelo pigus, od koga ti je jezik pobeleo i bio kao kolac u toku celog dana. Ali pečenje, kao i pre, tako isuši da možeš njim udarati po tanjiru pravi đon. A sad, zbogom!

Tvoj P. B.

DRUGO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 12 juna 1850.

Imam da ti javim, dragi prijatelju, dosta važnu novost. — Zamisli, juče pred ručak, šetalo mi se — samo ne po bašti; pođoh putem u varoš. Vrlo je prijatno ići bez ikakvog cilja brzim koracima dugim i pravim putem. Kao da si u poslu, žuriš nekud — Gledam: Idu mi u susret kola. Da neće k meni? — pomislih sa zebnjom... Ali, ne: u kolima sedi gospodin s brkovima, nepoznat mi. Umirih se. Ali najedanput, taj gospodin, kad je prolazio pored mene, naredi kočijašu da zaustavi konje, pristojno podiže šapku i još pristojnije upita me da nisam ja taj i taj, oslovivši me po imenu. Ja, opet, zaustavih se i, s odvažnošću okrivljenog koga vode na saslušanje, odgovorih: „ja sam taj”, i kao ovan blenem u gospodina s brkovima i mislim u sebi: „pa ja sam ga video negde!”

— Ne poznajete me? — reče on, silazeći s kola.

— Ne.

— A ja sam vas odmah poznao.

Reč po reč, ispade da je to Prijimkov, ako se sećam, naš nekadašnji drug s univerziteta. „Pa kakva mi je to novost?” misliš ti u ovom trenutku, dragi Semjone Nikolajiću. — „Prijimkov je, koliko se sećam, bio prilično neozbiljan dečko, mada ne opak i glup”. Tako je, prijatelju, ali čuj dalje.

— Vrlo sam se obradovao, reče, kad sam čuo da ste doputovali u svoje selo, u naše susedstvo. Uostalom, nisam se samo ja obradovao.

— Recite mi, molim vas — upitah — ko je još bio tako ljubazan...

— Moja žena.

— Vaša žena!

— Da, moja žena: ona je vaša stara poznanica.

— A dopustite mi da upitam, kako se zove vaša supruga?

— Ime joj je Vera Nikolajevna; devojačko prezime joj je Jeljcova.

— Vera Nikolajevna! — nehotice uzviknuh.

Eto, to je ta tako važna novost o kojoj ti napomenuh u početku pisma.

Ali, tebi to, možda, ne izgleda nimalo važno. Moraću da ti štošta ispričam iz moga prošlog... davno prošlog života.

Kada smo ja i ti 183... g. svršili univerzitet, bilo mi je dvadeset godina. Ti dobi službu, a ja, kao što znaš, odlučih da otputujem u Berlin. Ali u Berlinu pre oktobra nije imalo smisla sedeti. Hteo sam da provedem leto u Rusiji, u selu, da poslednji put dobro prodembelišem, pa posle da se ozbiljno prihvatim posla. Ukoliko se ispunila ova namera, o tome sad ne vredi govoriti... „Ali gde da provedem leto?” pitao sam se. Nije mi se išlo u moje selo. Otac mi je nedavno umro, bliskih rođaka nisam imao, a bojao sam se samoće, dosade... I zato rado primih poziv jednog mog rođaka, daljnjeg strica, da pogostujem na njegovom imanju u T... oj guberniji. On je bio imućan čovek, dobar i prostodušan, živeo je spahiski i imao je spahiske kuće. Otišao sam k njemu. Porodica mu je bila velika: dva sina i pet kćeri. Sem toga, u kući je živelo mnoštvo sveta. Gosti su neprekidno dolazili — pa ipak bilo je dosadno. Dani su tekli hučno, nisi mogao ostati nasamo. Sve su radili zajednički, svi su se trudili da se nečim zabave, da nešto izmisle, a uveče svi su bili mrtvi umorni. Bilo je nečeg praznog u tom životu. Bejah već namislio da otputujem

i čekao sam samo da prođe čikin rođendan, ali baš na sam taj rođendan na zabavi videh Veru Nikolajevnu Jeljcovu — i ostadoh.

Bilo joj je u to vreme šesnaest godina. Ona je živela sa svojom majkom na malom imanju, udaljenom pet kilometara od moga strica. Njen otac — kažu, divan čovek — brzo je doterao do pukovnika, i otišao bi još dalje, da nije mlad poginuo: ubio ga slučajno drug u lovu. Vera Nikolajevna po smrti očevoj bila je dete. A i majka joj je bila neobična žena: govorila je nekoliko jezika i mnogo je znala. Bila je sedam ili osam godina starija od svoga muža, za koga se udala iz ljubavi; on ju je krišom odveo iz roditeljske kuće. Ona je jedva preživela njegovu smrt, i do kraja života (no pričanju Prijimkovom, umrla je odmah posle kćerine udaje) nosila je samo crninu. Dobro pamtim njeno lice: izrazito, mrko, s gustom, sedom kosom, krupnim, oštrim, rekao bih ugašenim očima i pravim, tankim nosom. Njen otac — prezivao se Ladanov — živeo je petnaest godina u Italiji. Majku Vere Nikolajevne rodila je prosta seljanka iz Albana, koju je sutradan po porođaju ubio njen verenik, koji je živeo s onu stranu Tibra, od koga ju je Ladanov oteo...

Ovaj događaj izazvao je u svoje vreme veliku uzbunu. Kad se vratio u Rusiju, Ladanov nije izlazio ne samo iz kuće već ni iz svoga kabineta; bavio se hemijom, anatomijom, kabalistikom, hteo je da produži čovečji vek, uvrteo je sebi u glavu, da se može stupiti u vezu s duhovima, da se mogu mrtvi prizivati... Susedi su ga smatrali za vešca. On je neobično voleo svoju kćer, sam je svemu učio, ali joj nije oprostio što je pobegla za Jeljcova, nije dopustio da mu na oči iziđe ni ona ni njen muž, proricao im je gorak život i umro je usamljen. Pošto je ostala udovica, g-đa Jeljcova je posvetila sve svoje slobodno vreme vaspitanju kćeri i gotovo nikog nije primala. Kad sam se upoznao s Verom Nikolajevnom, zamisli, ona otkad pamti za sebe nije bila ni u jednoj varoši, pa čak ni u svojoj sreskoj!

Vera Nikolajevna nije ličila na obične ruske devojke: ona se nekako naročito odlikovala. Mene je odmah iznenadila neobična mirnoća svih njenih pokreta i reči. Izgledalo je da se ni o čemu ne brine, ne uzbuđuje, da odgovara prosto i pametno, da pažljivo sluša. Izraz lica bio joj je iskren i pravičan, kao u deteta, ali malo hladan i jednolik, ma da nikad zamišljen. Retko je bila vesela i ne tako kao drugi: vedrina nevine duše, jača od radosti, blistala je u celom

njenom biću. Bila je srednjeg rasta, vrlo lepo razvijena, malo tanka, pravilnih i nežnih crta, divna ravna čela, zlatno-plave kose, pravilnog nosa, kao u majke, prilično punačkih usana; crnkasto sive oči gledale su nekako odveć slobodno ispod gustih, gore izvučenih trepavica. Ruke joj nisu bile velike, ali ni naročito lepe; talentovani ljudi takvih ruku nemaju... i zbilja, Vera Nikolajevna nije imala nikakvih naročitih obdarenosti.

Glas joj je zvučao kao u sedmogodišnje devojčice. Na zabavi kod strica bio sam pretstavljen njenoj majci i, posle nekoliko dana, prviput sam ih posetio.

Gospođa Jeljcova bila je vrlo čudna žena, jaka po karakteru, odlučna i sređena. Na mene je neobično uticala: i poštovao sam je i pribojavao se. Sve je kod nje bilo po nekom sistemu, pa je i ćerku vaspitavala po sistemu, ali joj nije ograničavala slobodu. Ćerka ju je volela i slepo joj verovala. Trebalo je samo da joj g-đa Jeljcova da knjigu i kaže: tu i tu stranu ne čitaj — i ona će radije prethodnu stranu preskočiti, nego što će zaviriti u zabranjenu. Ali i g-đa Jeljcova imala je svoje idées fixes, svoje ćudi. Ona se, na primer, kao vatre bojala svega što može uticati na uobrazilju; zato njena kći do svoje sedamnaeste godine nije pročitala nijedan roman, nijednu pesmu, dok je u geografiji, istoriji, pa čak i prirodnim naukama dovodila u zabunu i mene, univerzitetliju, i to ne tako rđavog, kao što se, možda, sećaš. Jednom nekako pokušah da porazgovaram sa g-đom Jeljcovom o tim njenim slabostima, iako je bilo teško uvući je u razgovor: ona je bila veoma ćutljiva. Samo je glavom klimala.

— Vi velite, — reče ona najzad, — da je čitanje pesničkih dela i korisno i prijatno... Mišljenja sam da u životu najpre treba izabrati: ili korisno, ili prijatno, i jednom se za svagda odlučiti. I ja sam nekad htela da spojim i jedno i drugo... To ne može da bude, i vodi ili propasti ili prostoti.

Da, čudno stvorenje bila je ta žena, stvorenje čestito, oholo, ne bez fanatizma i nekog tipičnog sujeverja. „Ja se plašim života”, — reče li jedanput. — I zaista, ona ga se plašila, plašila se onih tajnih sila iz kojih je život složen i koje ponekad, ali iznenada, izbijaju na površinu. Teško onome koga one savladaju! Jeljcovoj su se te sile grozno osvetile; seti se smrti njene majke, njenog muža, njenog oca... To bi svakog uplašilo. Ona baš kao da se zaključala i ključ

bacila u vodu. Mora da je mnogo jada u životu podnela i nikad ih ni s kim nije podelila: sve je u sebi skrila. Ona je toliko navikla sebe da se ne pušta na volju osećanjima, da se čak stidela da izrazi svoju strasnu ljubav prema kćeri; nijedanput je nije poljubila u mome prisustvu, pri pomenu njenog imena nikad joj nije tepala, već uvek: „Vera”. Sećam se jedne njene fraze: jednom joj rekoh da smo svi mi, današnji ljudi, malo načeti... — „Sebe ne vredi taći, reče ona, treba sebe ili skrhati, ili uopšte ne dirati”...

Vrlo malo njih posećivalo je Jeljcovu; ali ja sam joj odlazio često. Samo sam pred sobom priznavao da mi je bila naklonjena; a Vera Nikolajevna mi se neobično dopadala. Ja i ona smo razgovarali, šetali... Majka nam nije smetala; ali je ćerka volela da bude s njom, a i ja, opet, nisam osećao potrebu da razgovaram nasamo... Vera Nikolajevna imala je čudnu naviku da glasno misli; noću je u snu glasno i razgovetno pričala ono što ju je u toku dana zadivilo. Jednom, gledajući me pažljivo, i, po običaju, naslonivši se lagano na ruku, reče: „Čini mi se da je B. dobar čovek; ali se na njega ne možeš osloniti”. Naši su odnosi bili veoma prijateljski i obični; samo mi se jednom učini da zapazih tamo, negde daleko, na samom dnu njenih sjajnih očiju, nešto čudno, neku miloštu i nežnost... Ali sam se, možda, prevario.

Međutim, dani su prolazili, bilo je već vreme da se spremam na put. Ali ja sam stalno oklevao. Ponekad, čim pomislim, čim se setim, da zadugo neću videti ovu dragu devojku, kojoj sam bio tako naklonjen — strava me obuzme... Berlin je počeo gubiti svoju privlačnost. Nisam smeo ni samom sebi priznati šta se dešava u meni, pa čak to nisam ni razumevao — kao da se magla spuštala kroz moju dušu. Najzad, jedno jutro, najedanput mi je sve postalo jasno. „Šta više da tražim”, pomislih, „čemu da se nadam? Do istine se ne dolazi tako lako. Nije li bolje ostati ovde i oženiti se?” I, zamisli, ta misao o ženidbi tada me nimalo nije uplašila. Naprotiv, obradovah joj se. Šta više, istog dana rekoh o toj svojoj nameri, samo ne Veri Nikolajevnoj, kao što bi trebalo očekivati, već nikom drugom do Jeljcovoj. Starica me pogleda.

— Ne, — reče ona, — putujte, dragi moj, u Berlin i još se malo istrošite. Vi ste dobri; ali takav muž ne treba Veri.

Pokunjih se, pocrveneh i, što će te svakako još više začuditi, odmah se u duši složih sa Jeljcovom. Posle nedelju dana otputovah i od tada ne videh ni nju, ni Veru Nikolajevnu.

Ukratko ti opisah svoje doživljaje, zato što znam da ne voliš ništa što je „opširno”. Kad stigoh u Berlin, vrlo brzo zaboravih Veru Nikolajevnu... Ali, priznajem, neočekivana vest o njoj uzbudila me. Mene je zapanjila misao da je ona tako blizu, da je ona moj sused i da ću je kroz koji dan videti. Prošlost, baš kao iz zemlje, iznenada iskrsnu preda me, i prosto me porazi. Prijimkov mi reče, kako me je posetio baš u nameri da obnovi naše staro poznanstvo, i kako se nada da će me uskoro videti u svojoj kući. Kaza mi da je služio u konjici, kao poručnik podneo ostavku, kupio imanje udaljeno osam kilometara od mene, i namerava da se bavi ekonomijom, da je imao troje dece, ali mu je dvoje umrlo, i da mu je ostala petogodišnja kćer.

— I vaša žena me se seća? — upitah.

— Da, seća se, — odgovori on, snebivajući se malo. — Naravno, ona je tada, takoreći, još dete bila; ali njena majka vas je uvek neobično hvalila, a vi znate kako je ona cenila svaku reč pokojničinu.

Padoše mi na pamet reči Jeljcove, kako ja nisam prilika za njenu Veru... „Dakle, ti si prilika”, pomislih, gledajući Prijimkova sa strane. Zadržao se kod mene nekoliko sati. On je neobično dobar i krasan čovek, tako skromno govori, i tako dobroćudno gleda; ne možeš a da ga ne voliš... ali duhovno se nije razvio odonda kad smo se s njim znali. Zacelo ću ga posetiti, možda još sutra. Neobično me interesuje da vidim kako sad izgleda Vera Nikolajevna.

Ti mi se, zlotvore, zacelo sad potsmevaš, sedeći za svojim direktorskim stolom: pa ipak ću ti napisati kakav će utisak napraviti na mene. Zbogom! Očekuj iduće pismo.

Tvoj P. B.

TREĆE PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 16 juna 1850.

Dakle, brajko, bio sam kod nje, video sam je. Pre svega, treba ti reći čudnu stvar: verovao ili ne, svejedno, ali ona se gotovo ništa nije promenila ni u licu ni u stasu. Kad je izišla da me sretne, zamalo

nisam kliknuo od iznenađenja: sedamnaestogodišnja devojčica, pa to ti je! Samo joj oči nisu kao u devojčice; uostalom, oči joj ni u mladosti nisu bile detinje, već odveć sjajne. Ali ista mirnoća, ista vedrina, glas isti, nijedne bore na čelu, kao da je za sve to vreme negde na snegu preležala. A njoj je sad dvadeset osam godina, i imala je troje dece... Neverovatno! Molim te, ne misli da ja iz pristrasnosti preterujem; naprotiv, meni se ta „nepromenljivost” kod nje uopšte ne dopada.

Žena od dvadeset osam godina, žena i majka, ne treba da liči na devojčicu: nije ona zalud živela. Veoma me je ljubazno dočekala; ali Prijimkova je moj dolazak baš obradovao: taj dobričina ništa drugo i ne zna do da se s nekim sprijatelji. Kuća im je vrlo udobna i čista. Vera Nikolajevna se i odeva kao devojčica: bila je sva u belom, s plavim pojasom i tankim zlatnim lančićem oko vrata. Njena ćerčica je vrlo slatka i na nju nimalo ne liči: izmetnula se na svoju babu. U salonu, nad kanabetom, visi slika te čudne žene, izvanredno uspela. Pala mi je u oči, čim sam ušao. Činilo mi se da strogo i pažljivo gleda u mene.

Seli smo, setili se prošlosti i pomalo se raspričali. Ja sam, nehotice, svaki čas pogledao u natuštenu sliku Jeljcove. Vera Nikolajevna sedela je ispod nje: to je njeno omiljeno mesto. Zamisli moje iznenađenje: Vera Nikolajevna do danas nije pročitala nijedan roman, nijednu pesmu, — jednom rečju, nijedno, kako ona kaže, izmišljeno delo! Naljutila me je ta nedostižna nemarnost prema najuzvišenijim duhovnim nasladama. Pametnoj ženi i, po mome mišljenju, do suptilnosti osećajnoj, to se uopšte ne može oprostiti.

— Šta — rekoh — pa vi ste kao pravilo uzeli da takve knjige nikad ne čitate?

— Nije mi se dala prilika, nemam kad, — odgovori ona.

— Nemate kad! Čudi me! Onda ste vi trebali da privolite svoju ženu, — rekoh ja, obraćajući se Prijimkovu.

— Vrlo rado bih... — otpoče Prijimkov, ali ga Vera Nikolajevna prekide.

— Ne pretvaraj se, ni ti nisi veliki ljubitelj stihova.

— Za stihove, baš, — otpoče on, — ne marim mnogo; ali na primer romane...

— Pa šta onda radite, čime se zabavljate uveče — upitah: — karte igrate, zar ne?

— Ponekad i igramo, — odgovori ona: — a zar malo ima, čime se čovek može zabaviti? I mi čitamo, ali sem stihova, ima i drugih dobrih knjiga.

— Zašto tako napadate stihove?

— Ne napadam ih: ja sam od malena navikla da ne čitam ta izmišljena dela; majka je tako htela, i ja što više živim, sve sam ubeđenija da štogod je mati radila, štogod je govorila, bila je istina, sveta istina.

— Kako hoćete, ali ja se s vama ne mogu složiti: ubeđen sam da vi bez razloga oduzimate sebi najčistije, najopravdanije zadovoljstvo. Ne negirate muziku, slikarstvo: zašto onda negirate poeziju?

— Ja je ne negiram: do danas se nisam s njome upoznala — i to je sve.

— Onda ću se ja postarati za to! Vaša vam majka nije valjda zabranila na ceo život da se upoznate sa delima lepe književnosti?

— Ne, čim sam se udala, majka je prestala da mi ma šta zabranjuje; meni samoj ni na pamet nije padalo da čitam... kako ono rekoste?... pa, jednom rečju, romane.

U nedoumici sam slušao Veru Nikolajevnu: to nisam očekivao.

Ona me posmatrala svojim mirnim pogledom: tako gledaju ptice kad se ne plaše.

— Doneću vam jednu knjigu! — uzviknuh. (Pade mi na pamet nedavno pročitani „Faust”).

Vera Nikolajevna tiho uzdahnu.

— To... to neće biti Žorž-Sand? — upita ona bojažljivo.

— A! dakle, vi ste slušali o njoj? Pa da je i ona, šta bi to marilo?... Ne, doneću vam drugog pisca. Vi nemački zacelo niste zaboravili?

— Ne, nisam.

— Ona govori kao prava Nemica, — dodade Prijimkov.

— E, onda vrlo dobro! doneću vam... ama, videćete već kakvu ću vam divnu stvar doneti.

— Dobro, videću. A sad hajdemo u baštu, jer se Nataši ne sedi.

Ona metnu okrugao slamni šešir, dečji šešir, baš onakav kakav je metnula njena kći, samo malo veći, i pođosmo u baštu. Išao sam naporedo s njom. Na čistom vazduhu, u hladu visokih lipa, njeno lice

mi je izgledalo još draže, osobito kad bi se malo okrenula i zaturila glavu, da me pogleda ispod ivice šešira. Da nije Prijimkova koji ide za nama, da nije devojčice koja potskakuje pred nama, zaista bih mogao pomisliti da nemam trideset pet godina već dvadeset tri; da se tek sad spremam za Berlin, i to naročito stoga što je i bašta po kojoj smo šetali veoma ličila na onu s imanja Jeljcove. Nisam mogao da se uzdržim a da svoj utisak ne kažem Veri Nikolajevnoj.

— Ovi mi vele da sam se po spoljašnosti malo izmenila, — odgovori ona. — Uostalom, u duši sam ostala ista.

Dođosmo do male kineske kućice.

— Eto, takvu kućicu nismo imali u Osinovci, — reče ona, — ali, ne gledajte što je tako oronula i izbledela, unutra je vrlo lepa, a i hladovina je.

Uđosmo u kućicu. Ja je razgledah.

— Znate šta, Vera Nikolajevna, — rekoh, — naredite da se za moj dolazak donese ovamo sto i nekoliko stolica. Ovde je, zaista, izvanredno. Pročitaću vam tu... Geteovog „Fausta”... eto kakvu stvar ću vam pročitati.

— Jeste, ovde nema muva, — primeti ona prostodušno. — A kad ćete doći!

— Prekosutra.

— Dobro, narediću, odgovori ona.

Nataša, koja je zajedno s nama ušla u kućicu, najedanput vrisnu i otskoči, sva bleda.

— Šta je? — upita Vera Nikolajevna.

— Ah, mama, — reče devojčica, pokazujući prstom ugao, — pogledaj, kako je strašan pauk!...

Vera Nikolajevna pogleda u ugao: krupan šaren pauk mileo je po zidu.

— Šta je to strašno? — reče ona. — Pogledaj, on ne ujeda.

I pre nego što mogadoh da je zaustavim, ona uze odvratnog insekta u ruku, pusti ga da joj mili po dlanu i izbaci ga napolje.

— Ala ste vi hrabri! — uzviknuh.

— Zar je to hrabrost? Taj pauk nije otrovan.

— Vidi se da ste kao i pre jaki u prirodnim naukama; a ja ga ni u ruke ne bih uzeo.

— Njega se ne treba bojati, — ponovi Vera Nikolajevna.

Nataša ćutke pogleda u nas i osmehnu se.

— Kako liči na vašu majku! — primetih.

— Da, — odgovori Vera Nikolajevna s osmehom zadovoljstva, — to me neobično raduje. Daj Bože, da ne liči samo licem na nju!

Pozvaše nas na ručak, i posle ručka odoh.

NB. Ručak je bio vrlo dobar i ukusan — to ti ja, proždrljivče, u zagradi napominjem! Sutra ću im odneti „Fausta”. Bojim se da sa starcem Geteom ne propadnem. Opisaću ti sve potanko.

A sad, šta ti misliš o svima ovim događajima? Svakako — da je ona učinila na mene silan utisak, da sam gotov da se zaljubim, itd.? Gluposti, brajko!

Vreme je da se opametim. Dosta sam ludovao, svršeno je! U mojim godinama se ne počinje život iznova. Uz to, meni se i pre nisu dopadale takve žene... Uostalom, kakve li mi se žene nisu dopadale!!

Ja se stresam, duša me boli,
Ja se stidim idola svojih.

U svakom slučaju, radujem se tome susetstvu, milo mi je što se s vremena na vreme mogu videti s pametnim, prostodušnim i sjajnim stvorenjem, a šta dalje bude bilo, doznaćeš u svoje vreme.

Tvoj P. B.

ČETVRTO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 20 juna 1850.

Čitanje je bilo juče, dragi prijatelju, i baš u tome ti pišem. Najpre se žurim da te obavestim da je uspeh bio neočekivan... tj. „uspeh" — nije prava reč... Dakle, počuj. Stigoh oko ručka. Za stolom nas je bilo šestoro: ona, Prijimkov, ćerčica, guvernanta (neko beznačajno belo stvorenje), ja i nekakav stari Nemac, u kratkom mrkom fraku, pristojan, izbrijan, zalizan, veoma blaga i otvorena izgleda, s bezubim osmehom, s mirisom cigare... svi stari Nemci tako mirišu. Upoznaše me s njim: to je bio neki Šimel, profesor nemačkog jezika kod Prijimkovih suseda, kneževa H... h. Vera Nikolajevna mu je,

izgleda, naklonjena, i pozvala ga da prisustvuje čitanju. Ručali smo dockan i dugo sedeli za stolom, zatim šetali. Vreme je bilo divno. Ujutru je padala kiša i vetar duvao, a predveče se sve stišalo. ja i ona smo izišli na otvoreno polje. Iznad njega tiho i visoko dizao se veliki rumen oblak; kao dim, prelazili su preko njega sivi pramenovi; na samoj njegovoj ivici, izvirujući i gubeći se, treptala je zvezda, a malo dalje nazirao se beli mesečev srp na rumenkastom plavetnilu. Pokazah Veri Nikolajevnoj taj oblak.

— Da, — reče ona, — to je divno; ali pogledajte tamo.

Okretoh se. Zaklanjajući sunce na zahodu, uzdizao se ogroman zagasito-plav oblak; svojim izgledom ličio je na brda koja izbacuju plamen; vrh mu se kao obiman snop širio po nebu; neobično sjajna, zlokobna, purpurna ivica okružavala ga je i, na jednom mestu, u samoj sredini, probijala se kroz njegovu tešku masu, baš kao da je izbijala iz usijanog grotla...

— Biće nepogode, — reče Prijimkov.

Ali ja se udaljavam od glavnoga. U poslednem pismu zaboravih ti reći da sam se po povratku kući od Prijimkovih kajao što predložih baš „Fausta”; za prvo čitanje Šiler bi bio daleko zgodniji, kad smo već počeli s Nemcima. Naročito me plašila prva scena, do poznanstva sa Grethen; pa i što se tiče Mefistofela, nisam bio spokojan. Ali, ja bejah pod uticajem „Fausta” i ništa drugo ne bih mogao s voljom pročitati.

Kad se već sasvim smrklo, odosmo u kinesku kućicu; uoči ovog dana raspremali su je. Baš prema vratima, pred malim kanabetom, stajao je okrugao sto, pokriven zastiračem, unaokolo su bile nareḍane naslonjače i stolice; na stolu je gorela lampa. Sedoh na kanabe i uzeh knjigu. Vera Nikolajevna namesti se u naslonjaču, malo podalje, blizu vrata. Pred vratima, u mraku, pružala se i malo njihala zelena bagremova grana, osvetljena lampom; pokatkad ulazio bi u sobu mlaz noćnog vazduha. Prijimkov sede blizu mene kraj stola, Nemac pored njega. Guvernanta je ostala s Natašom u kući. Ja održah kratko uvodno predavanje: napomenuh staru legendu o doktoru Faustu, o značaju Mefistofela, o samom Geteu i zamolih da me prekinu ako nešto bude nerazumljivo. Zatim se nakašljah... Prijimkov me upita da li slučajno ne treba vode i šećera, i po svemu se moglo videti da je bio zadovoljan sobom što mi postavi

to pitanje. Zahvalih. Zavlada duboko ćutanje. Otpočeh čitati, ne dižući oči; bilo mi je nelagodno, srce je lupalo i glas drhtao. Prvi usklik dopadanja ote se Nemcu, i za vreme čitanja samo je on remetio tišinu. „Divno! uzvišeno!“ ponavljao je on, dodajući pokatkad: „a ovo je duboko".

Prijimkovu je, koliko sam mogao primetiti, bilo dosadno: nemački je razumevao dosta rđavo, i sam je priznavao da ne voli stihove!... Niko ga nije ni terao da sluša! Hteo sam za vreme ručka da napomenem da čitanje može proći i bez njega, ali me bilo sramota. Vera Nikolajevna se nije micala; jedno dvaput pogledah u nju: oči su joj pažljivo i ustremljeno gledale pravo u mene; lice mi se učinilo bledo. Posle prvog susreta Fausta i Grethen, ona se odmače od naslona svoje naslonjače, prekrsti ruke i ostade nepomična do kraja. Osećao sam da je Prijimkovu vrlo dosadno, i to me prvo ohladi, ali ga malo pomalo zaboravih, zagrejah se i produžih čitanje sa oduševljenjem i zanosom... Čitao sam samo radi Vere Nikolajevne: unutarnji glas govorio mi je da „Faust” na nju utiče.

Kad završih čitanje („Intermeco” sam preskočio: ta stvar, po uobičajenosti, pripada već drugom delu; pa i iz „Noći na Brokenu” sam ponešto izostavio).. kad završih, kad zabruja ono poslednje „Henriče!“ Nemac nežno uzviknu: „Bože, kako je divno!” Prijimkov baš kao obradovan (grešnik!) skoči, uzdahnu i poče mi zahvaljivati na pričinjenom zadovoljstvu... Ali mu ja ne odgovorih: gledao sam u Veru Nikolajevnu... Hteo sam da čujem šta će ona reći. Ona ustade, priđe neodlučnim korakom vratima, postoja na pragu i polako iziđe u baštu. Jurnuh za njom. Uspela je već da prilično poodmakne; haljina joj se jedva belela u gustoj pomrčini.

— Šta, — viknuh, — nije vam se dopalo?

Ona stade.

— Da li mi možete ostaviti tu knjigu? — ču se njen glas.

— Pokloniću vam je, Vera Nikolajevna, ako želite da je imate.

— Zahvaljujem! — odgovori ona i nestade je.

Prijimkov i Nemac mi priđoše.

— Kako je neobično toplo, — reče Prijimkov, — čak zagušljivo. Ali kud mi žena ode?

Čini mi se, kući, — odgovorih.

— Mislim da je već vreme večeri, — nastavi on. — Vi divno čitate, — dodade, poćutavši malo.

— Izgleda da se Veri Nikolajevnoj dopao „Faust”, — rekoh ja.

— Nema sumnje! — uzviknu Prijimkov.

— Pa naravno! — prihvati Šimel.

Stigosmo kući.

— Gde je gospođa? — upita Prijimkov devojku koja nas slučajno srete.

— U spavaćoj sobi.

Prijimkov ode tamo.

Iziđoh na terasu sa Šimelom. Starac pogleda u nebo.

— Šta je zvezda! — reče lagano, šmrčući burmut, — i to su sve svetovi, — dodade on i po drugiput ušmrknu.

Nisam smatrao za potrebno da mu odgovorim, i samo ćutke pogledah gore. Tajna nedoumica mučila je moju dušu... Zvezde, učini mi se, ozbiljno gledaju u nas. Posle pet minuta pojavi se Prijimkov i pozva nas u trpezariju. Ubrzo dođe i Vera Nikolajevna. Sedosmo.

— Pogledajte Veročku, — reče mi Prijimkov.

Pogledah je.

— Šta, ništa ne primećujete?

Ja zaista primetih promenu na njenom licu, ali, ne znam zašto, odgovorih:

— Ne, ništa.

— Oči su joj crvene, — nastavi on.

Oćutah.

— Zamislite, dođoh k njoj gore i zatekoh je gde plače. To joj se davno nije desilo. Čak vam mogu reći kad je poslednji put plakala: to je bilo kad nam je Saša umro. Eto, šta ste napravili s vašim „Faustom”, — dodade on s osmehom.

— Dakle, Vera Nikolajevna, — počeh ja, — vi sad vidite da sam bio u pravu kad...

— To nisam očekivala, — prekide me ona, — ali Bog će ga znati da li ste u pravu. Možda mi je zato majka i branila da čitam ovakve knjige, jer je znala...

Vera Nikolajevna zastade.

— Šta je znala? — upitah ja. — Recite.

— Našto? I onako me je sramota: radi čega sam to plakala? Uostalom, ja i vi ćemo još porazgovarati. Mnogo štošta nisam baš dobro razumela.

— Zašto me niste prekinuli.

— Sve sam reči razumela, i smisao njihov, ali..

Ona ne dovrši govor i zamisli se. U taj mah zašušta lišće u bašti, iznenada zatreseno uznemirenim vetrom. Vera Nikolajevna uzdrhta i okrete se otvorenom prozoru.

— Ne rekoh li vam da će biti nepogode! — uzviknu Prijimkov. — A ti, Veročka, zašto tako drhtiš?

Ona ga pogleda ćutke. Slabo i udaljeno sevanje munje tajanstveno blesnu na njenom nepomičnom licu.

— Sve po milosti „Fausta”, — nastavi Prijimkov.

— Posle večere treba se odmah izvrnuti... zar ne, g. Šimele?

Posle moralnog zadovoljstva fizički odmor je koliko prijatan toliko i koristan, — odgovori dobri Nemac i ispi čašicu votke.

Posle večere odmah se raziđosmo. Pri rastanku sa Verom Nikolajevnom, stegoh joj ruku: bila je hladna. Odoh u određenu mi sobu i dugo sam stajao kraj prozora pre no što ću se svući i leći u postelju. Proricanje Prijimkova se ispuni: nepogoda otpoče i razbesne se. Slušao sam fijuk vetra, šuštanje i pljusak kiše i gledao kako se pri svakom blesku munje crkva, tu nad jezerom podignuta, čas crnela na beloj pozadini, čas belela na crnoj, i opet tonula u mrak... Ali misli su moje bile daleko. Mislio sam o Veri Nikolajevnoj, mislio o tome šta će mi reći kad sama pročita „Fausta, mislio sam o njenim suzama, sećao se kako je slušala...

Nepogoda je već davno prestala, zvezde su sinule, sve je unaokolo zanemelo. Neka nepoznata mi ptica pevala je na razne glasove, nekoliko puta uzastopce ponavljajući isti motiv. Njen zvonki, usamljeni glas čudno je zvonio u dubokoj tišini; a još nikako nisam legao...

Sutradan pre svih siđoh u salon i zaustavih se pred slikom Jeljcove. „Šta možeš, pomislih s tajnim osećanjem smešnog likovanja, — pa ipak sam pročitao tvojoj kćeri zabranjenu knjigu! Najednom učini mi se... zacelo si i ti primetio, da oči en face uvek kao da ukočeno gledaju pravo u gledaoca... ali ovoga puta meni se zaista učinilo da ih je starica s prekorom uprla u mene.

Okrenuh se, priđoh prozoru i opazih Veru Nikolajevnu. S suncobranom na ramenu i tankom belom maramom na glavi, šetala je po bašti. Odmah iziđoh iz kuće i pozdravih se s njom.

— Svu noć nisam spavala, — reče mi ona: — glava me boli; iziđoh na vazduh, — da ako prođe.

— Da nije od sinoćnjeg čitanja? — upitah.

— Naravno: ja na to nisam navikla. U toj vašoj knjizi ima stvari od kojih ne mogu nikako da se oslobodim; čini mi se da mi one glavu peku, — dodade ona i pritište ruku na čelo.

— To je baš dobro. Samo ne valja jedno: bojim se da vam ta nesanica i glavobolja ne ubiju volju za čitanjem takvih stvari.

— Mislite? — odgovori ona i otkide u prolazu. grančicu divljeg jasmina. — Bog će ga znati! Čini mi se, ko pođe tim putem, taj se više natrag ne vraća.

Ona iznenada baci pogled u stranu.

— Hajdemo u onaj venjak da sednemo, — produži ona, — i, molim vas, dok ja sama ne započnem razgovor s vama, ne govorite mi... o onoj knjizn. (Ona kao da se bojala da izgovori reč „Faust”).

Uđosmo u venjak i sedosmo.

— Neću vam govoriti o Faustu, — otpočeh, — ali mi dozvolite da vam čestitam i kažem da vam zavidim.

— Vi meni zavidite?

— Da, vama; ukoliko vas sad znam, vašoj duši pretstoje mnoga zadovoljstva! I sem Getea ima velikih pesnika: Šekspir, Šiler... pa i naš Puškin... i s njim treba da se upoznate.

Ona je ćutala i šarala suncobranom po pesku.

O, prijatelju moj, Semjone Nikolajiću, da si samo mogao videti kako je bila mila u tom trenutku: bleda, gotovo do prozračnosti, malo pognuta, umorna, u duši uzbuđena — pa ipak vedra, kao nebo! Govorio sam, govorio dugo, zatim zanemeh — i tako sam sedeo ćutke i gledao u nju.

Ona nije očiju dizala i stalno je čas šarala suncobranom, čas brisala išarano. Najednom začuše se brzi dečiji koraci: Nataša utrča u venjak. Vera Nikolajevna se uspravi, ustade, i, na moje veliko čudo, s nekom preteranom nežnovčću zagrli svoju kćer... To nije bio njen običaj. Posle dođe Prijimkov. Sedi, ali uredni momak Šimel, otišao je pre zore, da ne propusti čas. Pođosmo na čaj.

Već se umorih; vreme je da završim ovo pismo. Ono će ti se, zacelo, učiniti neumesno i nejasno. I sam se tako osećam. Rasejan sam. Ne znam šta mi je. Stalno mi je pred očima sobica s golim zidovima, lampa, otvorena vrata, dah i svežina noći, i tu, kraj vrata, budna mlada žena, laka bela haljina...

Razumem, sad zašto htedoh da se njom oženim: zacelo, nisam bio tako glup pred polazak u Berlin, kao što dosad mišljah. Da, Semjone Nikolajiću, u čudnom se duševnom raspoloženju nalazi vaš prijatelj. Sve će to, znam, proći... a ako ne prođe — pa šta je s tim? neće proći. Ali, ja sam ipak zadovoljan sobom: prvo, izvanredno sam proveo veče; a drugo, ako sam probudio tu dušu, zar me može neko okriviti? Starica Jeljcova prikovana je za zid i mora ćutati. Starica!... nisu mi poznate sve pojedinosti njena života; ali znam da je pobegla iz roditeljske kuće: zaista, nije je zabadava rodila Talijanka. Htela je da osigura svoju kćer... Videćemo.

Ostavljam pero. Ti, podrugljivče, misli o meni štogod hoćeš, ali mi se ne potsmevaj u pismima. Ja i ti smo stari prijatelji, na treba da štedimo jedan drugog. Zbogom.

Tvoj P. B.

PETO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M.... o, 26 jula 1850 g.

Davno ti ne pisah, dragi Semjone Nikolajiću; čini mi se, više od mesec dana. Imao sam šta da ti pišem, ali me lenjost savladala. Pravo da kažem, ja te se za sve ovo vreme ni setio nisam. Ali iz tvog poslednjeg pisma mogao sam videti da na moj račun praviš pretpostavke koje nisu na svom mestu, tj. nisu sasvim na svom mestu.

Ti misliš da sam zaljubljen u Veru (nekako mi nezgodno da je zovem Verom Nikolajevnom); grešiš. Naravno da se često viđam s njom i da mi se neobično dopada... A kome se ona ne dopada? Voleo bih da te vidim na mom mestu. Divno stvorenje! Brza pronicljivost naporedo sa dečjom naivnošću, vedar, zdrav razum i urođeno osećanje lepote, neprekidna težnja k pravičnosti, uzvišenosti, i razumevanje svega, čak poročnog, smešnog — i,

povrh svega toga, kao anđelska bela krila, blaga ženska lepota... O tome ne treba ni govoriti! Mi smo mnogo čitali, mnogo razgovarali za ovaj mesec. S njom čitati — prava je naslada, kakvu još nisam osetio. Kao da nove svetove pronalaziš. Ne oduševljava se brzo, daleko joj je sve što je hučno; ona se sva blago sija kad joj se nešto dopada, i lice joj dobija tako plemenit i dobar... baš dobar, izraz.

Od najranijeg detinjstva Vera nije znala šta je laž: naviknuta na istinu, ona njom diše, pa joj se zato i u poeziji jedino istina čini prirodna; ona je odmah bez muke i napora pozna, kao poznato lice... A to je velika nadmoćnost i sreća! Koliko puta sam razmišljao, posmatrajući Veru: jeste, u pravu je Gete: — „dobar čovek u ovojim nejasnim težnjama uvek oseti gde je prava istina”.[10] Samo jedno ne valja: muž se uvek tu vrzma. (Molim te, nemoj da se smeješ glupo, čak ni mišlju ne skrnavi naše istinsko prijateljstvo). On isto toliko razume poeziju koliko i ja da sviram na flautu, i neće da zaostane za ženom, hoće i on da se prosveti.

Ponekad me i ona izvodi iz strpljenja; iznenada spopadne je nekakva ćudljivost, pa neće ni da čita, ni da razgovara, već veze, maje se oko Nataše, ekonomke, čas otrči u kujnu, ili prosto sedi, skrštenih ruku, i posmatra kroz prozor; a ako to ne radi, onda s dadiljom igra magarca... Primetio sam da je tada ne treba uznemiravati, i da je bolje pričekati dok sama ne priđe, progovori ili ne uzme knjigu.

Vera ima u sebi mnogo samostalnosti, i to me neobično raduje. Još kad smo mladi bili, dešavalo se, pamtiš li, da ti neka devojčica ponavlja na svoj način tvoje reči, a ti se oduševljavaš tim ehom i, bogme, diviš se dok ne vidiš u čemu je stvar; a ova... ne: ova je sasvim drukčija. Na veru ništa ne prima; autoritetom je ne možeš zaplašiti; ne prepire se; ali i ne popušta. O „Faustu” smo više puta diskutovali: ali — čudna stvar! — o Grethen ništa sama ne kaže, već sluša šta joj ja govorim. Mefistofelo je ne plaši kao đavo, već kao „nešto što u svakom čoveku biva”... To su baš njene reči.

Jednom joj počeh objašnjavati da to „nešto” nazivamo refleksom; ali ona reč „refleks” nije razumela kako je Nemci upotrebljavaju; ona zna samo francusku reč „réflexion“, i po navici je smatra kao korisnu. Čudni su naši odnosi! Donekle, mogu reći, imam veliki uticaj na nju i

izgleda da je vaspitavam; ali i ona, nesvesno, utiče na mene da postanem bolji. Ja sam, na primer, samo zahvaljujući njoj, tu skoro utvrdio kako u mnogim divnim, poznatim pesničkim delima ima bezbroj konvencionalnosti i retorike. Prema čemu ona ostane hladna, to je u mojim očima već sumnjivo. Da, postadoh bolji, vedriji. Biti joj blizak, sretati se s njome i ostati isti — nemogućno je.

Šta će iz svega ovoga ispasti? upitaćeš. Pa i meni, zbilja, izgleda — ništa. Provešću vrlo prijatno vreme do septembra, a posle ću otputovati. Mračan i težak izgledaće mi život prvih meseca... Navići ću. Znam kako su opasni svi ti odnosi između čoveka i mlade žene, kako neprimetno jedno osećanje prelazi u drugo... Umeo bih da se udaljim, da nisam svestan da smo oboje sasvim mirni. Doduše, jedanput se između nas desilo nešto čudno. Ne znam kako i zašto — tek pamtim, čitali smo „Onjegina” — ja joj poljubih ruku. Ona malo ustuknu, pogleda me oštro (sem nje, ni u koga ne videh takav pogled: bio je i zamišljen, i pažljiv, i nekako strog)... najedanput pocrvene, ustade i ode. Toga dana mi već nije pošlo za rukom da budem s njom nasamo. Izbegavala me je posle toga i čitavih četiri sata igrala je s mužem, dadiljom i guvernantom igru „moji aduti”! Sutradan ujutru predloži mi da idemo u vrt. Obiđosmo ga celog, sve do jezera. Ona najedanput, ne okrećući se k meni, tiho prošaputa: „Molim vas da u buduće to ne radite!” i odmah mi poče nešto pričati... Bilo me je neobično sramota.

Moram priznati da mi njena slika ne izlazi iz pameti, i gotovo s tom namerom i uzeh da ti pišem, kako bih mogao razmišljati i govoriti o njoj. Čujem rzanje i topot konja: to me kola čekaju. Idem k njima. Kočijaš me, kad sednem u kola, sad već više i ne pita kuda — već tera pravo k Prijimkovim. Dva kilometra ispred njihovog sela, sa strmog drumskog zavijutka, odmah se vidi njihov majur iza brezove šume... Uvek mi je na srcu radost čim u daljini sinu njeni prozori. Šimel (neškodljivi taj starac dolazi im ponekad; knezove H... e videli su, hvala Bogu, svega jedanput)... Šimel ne veli uzalud, likujući skromno, kao što samo on ume, i pokazujući kuću u kojoj živi Vera, „da je to dom tišine!” U toj kući stanuje tihi anđeo...

Okrili me krilom sad,
Stišaj uzbuđenja srca, —

I blagodetan biće hlad
Zanetoj duši koja grca...

Pa ipak, treba prekinuti, jer Bog će ga znati šta ćeš pomisliti. Pisaću ti drugiput... Šta li ću napisati drugiput? — Zbogom! — Između ostalog. ona nikad ne kaže: zbogom, već uvek: e, zbogom. — To mi se neobično dopada.

Tvoj P. B.

P.S. Ne znam da li sam ti pričao da ona zna da sam je prosio.

ŠESTO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 10 avgusta 1850 g.

Priznaj da očekuješ od mene ili očajno ili oduševljeno pismo... Varaš se. Moje pismo biće kao i sva pisma. Ništa se novo nije desilo, pa, čini mi se, i ne može se desiti. Pre neki dan vozili smo se jedrilicom po jezeru. Opisaću ti tu vožnju. Bilo nas je troje: ona, Šimel i ja. Ne razumem zašto voli tako često da poziva u društvo toga starca. H... i se ljute na njega, vele da je zanemario svoje časove. Uostalom, on je ovoga puta bio zanimljiv. Prijimkov nije pošao s nama: bolela ga glava. Vreme je bilo divno, vedro: krupni, rekao bih pocepani beli oblaci na plavom nebu, svuda sjaj, šuštanje u drveću, šum i pljesak vode o obalu, na talasima nagli zlatni mlazevi, opojnost i sunce!

U početku smo Nemac i ja veslali; posle smo podigli jedra i jurnuli. Kljun jedrilice neprestano je ponirao, a iza zadnjeg dela šuštao je i penio se trag. Ona je sela kraj krme i počela upravljati; glavu je povezala maramom: šešir bi odleteo; kosa joj se izvlačila ispod marame i nežno lepršala po vazduhu. Čvrsto je držala krmu pocrnelom rukom i; osmehivala se kad joj pokatkad voda prsne u lice. Ja sam se šćućurio na dnu jedrilice, blizu njenih nogu, Nemac je dohvatio lulu, zapalio svoj knaster i — zamisli — zapevao prilično prijatnim basom.

On otpeva prvo starinsku pesmu: „Freut' euch des Lebens“, zatim ariju iz „Čarobne frule”, zatim romansu koja se zove: „Azbuka ljubavi” — „Das A-B-C der Liebe”. U njoj se ređaju — naravno, vrlo šaljivo —

sva azbučna slova od A, Be, Ce, De — Ven ih dih ze! pa do U, Fau, Be, Iks — Mah ajnen kniks! — On otpeva sve strofe osećajno; ali je trebalo videti kako šeretski namignu levim okom kod reči „kniks!” — Vera se nasmeja i pripreti mu prstom. Primetih da je g. Šimel, koliko mi se čini, bio u svoje vreme velika štrangovčina. „O, da, ne mogu se požaliti!” odgovori on gordo, izruči pepeo iz lule na dlan i, zavlačeći prste u duvankesu, vešto, sa strane, zagrize držaljicu lule. „Kad sam bio student”, — dodade on: — „o-ho-ho!” I ništa više ne reče. Ali što je izgovorio to: o-ho-ho!

Vera ga zamoli da otpeva neku studentsku pesmu, i on otpeva: „Knaster, den gelben”, ali pri svršetku pogreši. Odveć se raspoložio. Međutim, vetar ojača, uskomešaše se talasi prilično veliki, jedrilica se malo nakrivi; laste zakružiše nisko oko nas. Mi okrenusmo jedro, počesmo da laviramo. Vetar se namah pomami, ne mogosmo da ga nadjačamo — talas pljusnu preko ivice, jedrilica se napuni vodom. I tu se Nemac pokaza junak; ote od mene konopac, namesti jedro kako treba i reče: „Tako se ro radi u Kukshafenu — „So macht man’s in Kuxhafen!“

Vera se, svakako, uplašila, zato što preblede, ali po svom običaju ne reče ni reči, podiže haljinu i odupre se vrhom od cipela o pregradu jedrilice. Najedanput mi sinu kroz glavu Geteova pesma (od izvesnog vremena sav sam se zarazio njime)... sećaš se: „Na talasima blistaju hiljade treperavih zvezda”, i izgovorih je glasno. Kad dođoh do stiha: „Oči moje, zašto se spuštate?” ona malo podiže svoje oči (sedeo sam ispod nje: pogled joj je padao odozgo na mene) i dugo je gledala u daljinu, žmirkajući zbog vetra... Tiha kiša najedanput pljusnu i zaigraše mehuri po vodi. Ponudih joj svoj kaput: ona ga prebaci preko leđa.

Pristadosmo uz obalu — ne u pristaništu — i do kuće dođosmo peške. Išli smo pod ruku. Sve sam hteo da joj nešto kažem; ali sam ćutao. Pa ipak, čini mi se, upitah, zašto ona, kad je kod kuće, uvek sedi ispod slike g-đe Jeljcove, baš kao ptičica ispod materina krila?

— Vaše je poređenje vrlo tačno, — odgovori ona, — nikad ne bih želela da se maknem ispod njenog krila.

— Zar ne biste želeli da se oslobodite? — upitah je opet.

Ništa ne odgovori.

Ne znam zašto ti opisah ovu šetnju, — valjda zato što mi je ostala u svesti kao jedan od najsjajnijih događaja iz prošlih dana, a i zar mi je to stvarno neki događaj? Bilo mi je tako prijatno i diskretno veselo, i suze, tihe i srećne suze, same su navirale na oči.

Da, zamisli: sutradan, prolazeći pored venjaka u bašti, najedanput čujem nečiji, prijatan, zvonki ženski glas kako peva: „Freut' euch des Lebens”... Zavirim u venjak: — to je bila Vera. „Bravo — viknuh — nisam znao da imate tako divan glas!” — Ona se zastide i ućuta. Šalu na stranu, ima odličan, snažan sopran. A ona, mislim, ni slutila nije da joj je glas lep. Koliko još nedirnutog blaga leži u njoj? Ona sama sebe ne poznaje. Ali, zar nije takva žena u naše dane retkost.

12 avgusta.

Vrlo čudan razgovor imali smo juče. Najpre se povela reč o priviđenjima. Zamisli, ona veruje u njih i veli da za to ima svojih razloga. Prijimkov, koji tu seđaše, obori oči i klimnu glavom, kao da je hteo da potvrdl njene reči. Otpočeh se raspitivati, ali odmah primetih da joj je taj razgovor neprijatan. Zagovorismo o uobrazilji, o snazi njenoj. Ispričah joj da sam u mladosti mnogo sanjao o sreći (obično zanimanje ljudi kojima u životu nije išlo kao što treba, ili ne ide), između ostalog, sanjao sam i o tome kakva bi to bila neopisana epeha provesti zajedno sa voljenom ženom nekoliko nedelja u Veneciji.

O tome sam tako često mislio, naročito noću, da sam malo pomalo stvorio u svesti čitavu sliku, koju sam mogao, kad sam hteo, jasno videti: trebalo je samo zažmuriti. Evo kako sam to zamišljao: noć, mesec, mesečina bela i blaga, miris... misliš, limuna? ne, vanile, miris kaktusa, glatka vodena površina, ravno ostrvo, zaraslo maslinama; na ostrvu, kraj same obale, osrednja mramorna kuća, s otvorenim prozorima; razleže se muzika, Bog zna s koje strane; u kući rastinje sa tamnim lišćem, i svetlost poluzaklonjene lampe; preko jednog prozora visi prebačen teški kadifen ogrtač sa zlatnim resama i jednim krajem koji leži u vodi; a nalakćeni na ogrtač sede zajedno on i ona, i gledaju u daljinu, tamo gde se ocrtava Venecija.

Sve sam to tako lepo zamišljao kao da sam sve to video svojim očima. Ona je saslušala moje buncanje i reče da i ona isto tako često sanja, ali da su njeni snovi drukčiji: ona zamišlja sebe ili u

afričkim pustinjama, s nekim putnikom, ili kako traga za Franklinom u Ledenom okeanu; živo zamišlja sve oskudice koje mora izdržati, sve teškoće s kojima se mora boriti.

— Načitala si se putopisa, — reče joj muž.

— Možda, — odgovori ona, — ali kad se već sanja, onda naštoo sanjati ono što ne može biti?

— A zašto ne? — prihvatih ja. — Šta je kriva sirota nemogućnost?

— Nisam to kazala, — reče ona, — htela sam da kažem, kakvo mi je to zadovoljstvo sanjati o samom sebi, o svojoj sreći? O njoj ne vredi misliti; ona ne dolazi — našto za njom trčati! Ona je — kao zdravlje: kad je ne opažaš, ona je tu.

Ove me reči začudiše. Ta žena ima veliku dušu, veruj mi... S Venecije razgovor pređe na Italiju, na Talijane. Prijimkov iziđe, Vera i ja ostasmo sami.

— I u vašim žilama teče talijanska krv, — rekoh.

— Da, — odgovori ona. — Hoćete da vam pokažem sliku moje babe?

— Budite dobri.

Ona ode u svoj kabinet i donese otuda prilično veliki zlatan medaljon. Kad ga otvorih, videh divno izrađene miniaturne slike oca Jeljcove i njegove žene — one seljanke iz Albana. Verin deda zapanjio me sličnošću sa svojom ćerkom. Samo što su crte njegove, prevučene belim oblakom pudera, izgledale strože, oštrije, jače, dok je iz malih žutih očiju izbijalo neko sumorno jogunstvo. Ali što je Talijanka imala lice! Sladostrasno, otvoreno, kao rascvetala ruža, s krupnim, vlažnim, izvučenim očima i oholim osmehom na rumenim usnama! Tanke pohotljive nozdrve, rekao bi, drhtale su i širile se, kao posle skorašnjih poljubaca; sa tamnih obraza kao da je strujala toplina i zdravlje bujne mladosti i ženske snage... To čelo nikad nije mislilo, pa i bolje što nije! Ona je naslikana u svojoj albanoskoj nošnji; slikar (pravi umetnnk!) stavio je vinovu grančicu u njenu kosu, crnu, kao katran, sa sjajno-sivim prelivima: ovaj bahantski ukras pristajao je ne može biti bolje njenom licu.

I znaš na koga me je potsećalo ono? Na moju Manon Lesko u crnom okviru. I što je najčudnije, gledajući tu sliku, setih se da i u

Vere, bez obzira na to što nema nimalo sličnosti u crtama, blesne ponekad nešto nalik na ovaj osmeh, na ovaj pogled.

Da, ponavljam: ni ona, niti iko na svetu ne zna šta se još sve krije u njoj.

Između ostalog, Jeljcova, pred svadbu svoje kćeri, ispričala joj je ceo svoj život, smrt svoje majke, itd., svakako u nameri da je pouči. Na Veru je napravilo najveći utisak ono što je čula o dedi, o tom tajanstvenom Ladanovu. Možda zato i veruje u priviđenja? Čudnovato! ona je sama po prirodi čista i vedra, a plaši se svega mračnog, podzemnog, i veruje u to...

Ali, dosta je! Našto pisati sve to? Uostalom, kad je već napisano, onda i nek ide tebi.

Tvoj P. B.

SEDMO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 22 avgusta.

Uzimam pero deset dana posle poslednjeg pisma... O, moj prijatelju, ne mogu više kriti... kako mi je teško! kako je volim! Ni zamisliti ne možeš s kakvim ljutim bolom pišem ovu kobnu reč. Ja nisam dečak, čak ni mladić; nisam ni u tim godinama kad je druge gotovo nemogućno obmanjnvati, a samoga sebe lako obmanjuješ. Ja sve znam i sve lepo vidim. Znam da mi je blizu četrdeseta, da je ona tuđa žena, da voli svoga muža; vrlo dobro znam da od nesrećnog osećanja koje me je obuzelo, sem tajnih muka i krajnjeg gubitka životnih snaga, nemam šta drugo da očekujem. Ja sve to znam, i ničemu se ne nadam i ništa neću; ali od toga mi nije lakše.

Već pre mesec dana počeh primećivati da moja naklonost prema njoj biva sve jača. To me je donekle zbunjivalo, donekle čak radovalo... Ali, zar sam mogao očekivati da će mi se ponoviti sve ono čemu, kanda, kao i mladosti, nema povratka? Ama šta govorim! Tako nikad nisam voleo, ne, nikad! Manon Lesko, Fretiljoni — to su bili moji idoli. I njih je lako srušiti; a sad... tek sam sad doznao šta znači zavoleti ženu. Sramota me čak to i da kažem; ali tako je. Sramota me...

Ljubav je ipak sebičnost; a u mojim godinama biti sebičan nije dozvoljeno: ne može se u trideset sedmoj godini živeti za sebe; treba živeti i koristiti drugima, s ciljem da se otalja svoja dužnost i svoj posao na zemlji. I ja sam se bio latio rada.... I eto, opet je sve kao vetrom razneseno! Sad razumem o čemu sam ti misao u prvom pismu; razumem, šta mi je trebalo još da doživim! Kako se iznenada sručio taj udar na moju glavu! Stojim i besmisleno gledam u budućnost: crna zavesa visi pred samim očima; na duši teško i strašno. Mogu da obuzdam sebe, po spoljašnosti sam miran, ne samo u društvu već i kad sam sam; meni, zaista, ne dolikuje da besnim kao dečak! Ali crv se uvukao u moju dušu i podgriza je i danju i noću.

Čime će se sve ovo završiti? Dosad u njenom otsustvu jadovao sam i uznemiravao sam se, a odmah se stišavao kad sam s njom... Sad sam i kraj nje uzbuđen i to me najviše plaši. O, prijatelju moj, kako je teško stideti se suza svojih, kriti ih!... Samo je mladosti dopušteno plakati, suze priliče samo njoj...

Ne mogu da pročitam ovo pismo; ono se istrglo nehotice, kao jauk. Ne mogu ništa ni da dodam, ni da ispričam... Daj mi vremena: povratiću se, obuzdaću svoju dušu, govoriću s tobom, kao čovek, a sad bih voleo da naslonim svoju glavu na tvoje grudi i...

O, Mefistofelo, i ti mi ne pomažeš! Namerno se zaustavih, namerno razdražih ironičnu žicu, sam napomenuh sebi kako će mi kroz godinu dana, kroz pola godine, izgledati smešni i bljutavi ovi vapaji, ove ispovesti... Ne, Mefistofelo je nemoćan i zub mu je otupeo... Zbogom.

Tvoj P. B.

OSMO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M.... o, 8 septembra 1850.

Dragi prijatelju moj, Semjone Nikolajiću!

Odveć blisko srcu primio si moje poslednje pismo. Znaš i sam kako sam uvek bio sklon da preuveličavam svoja osećanja. Ja to nekako nehotice radim: prava ženska priroda! S vremenom će to, naravno, proći; ali uzdišući priznajem, da se dosad ipak nisam

popravio. I zato se umiri. Neću odreći utisak koji je na mene napravila Vera, ali ipak kažem: u svemu tome nema ništa neobično.

Da doputuješ ovamo, kao što pišeš, nema uopšte smisla. Preći hiljadu kilometara, Bog zna zašto — to bi baš bila ludost! Ali ja ti neobično zahvaljujem za taj novi dokaz prijateljstva, i veruj da to nikad neću zaboraviti. Tvoj dolazak ovamo neumesan je još i stoga što i sam nameravam uskoro doći u Petrograd. Sedeći na tvome kanabetu, pričaću ti mnogo, a sad, zaista, nemam volje: ne vredi, opet ću se razbrbljati i napraviti zbrku. Pre polaska opet ću ti pisati. Dakle, do skorog viđenja. Budi mi zdrav i veseo i ne brini mnogo o sudbini odanoga ti

P. B.

DEVETO PISMO
Od istoga — istome.

Seoce M... o, 10 marta 1853.

Dugo ne odgovorih na tvoje pismo; sve vreme razmišljah o njemu. Osećao sam da ti ga nije izazvala obična radoznalost već istinsko prijateljstvo prema meni; ali sam se ipak kolebao: da li da poslušam tvoj savet, da ispunim tvoju želju? Najzad nađoh rešenje; ispričaću ti. Da li će mi biti lakše, kao što misliš, ne znam; ali mi izgleda, nemam prava da skrijem od tebe ono što je zauvek izmenilo moj život; čini mi se da bih čak ostao kriv... avaj, odveć kriv pred tom nezaboravnom dragom senkom, da nisam poverio tužnu našu tajnu jedinoj duši koju još cenim. Samo ti, možda, na zemlji znaš Veru, pa i ti o njoj rezonuješ lakomisleno i lažno; to ne dopuštam! Zato treba sve da znaš! Avaj, sve se to može reći u dve-tri reči. Ono što je bilo među nama, najednom je sinulo kao munja, i kao munja donelo smrt i propast.

Otkad je ona nestala, otkad sam ovde u ovoj pustinji, koju neću ostaviti do kraja svog života, prođe više od dve godine, i sve je tako jasno u mome sećanju, i još su tako žive moje rane, i tako čemerna moja tuga...

Neću se žaliti. Žalopojke, ukoliko razdražuju, utoliko i ublažuju jad, ali ne moj. Pričaću.

Sećaš li se moga poslednjeg pisma, onog pisma kojim htedoh razbiti tvoje zablude i ubediti te da ne kreneš iz Petrograda. Ti si posumnjao u njegovu usiljenu prirodnost i nisi verovao u naš skori susret: bio si u pravu. Uoči onog dana kad sam ti pisao, doznadoh da me voli.

Pošto to stavih na hartiju, shvatio sam da će mi biti teško da produžim priču do kraja. Neprekidna misao o njenoj smrti mučiće me dvostruko više i; peći će me te uspomene... Ali postaraću se da obuzdam sebe, pa ću ili ostaviti pisanje, ili prestati da vodim prazan razgovor.

Evo kako doznadoh da me Vera voli. Pre svega, treba da ti kažem (i ti ćeš mi verovati) da dotle uopšte ništa nisam slutio. Doduše, ona je ponekad bivala zamišljena, a to joj se pre nije dešavalo. Najzad, jednog dana, septembra — značajan dan za mene — evo šta se dogodilo. Ti znaš kako sam je voleo i kako mi je bilo teško. Lutao sam, kao avet, i nisam znao šta da radim. Htedoh da ostanem kod kuće, ali ne izdržah i uputih se njoj. Zatekoh je samu u kabinetu. Prijimkov ne beše kod kuće: otišao u lov. Kad uđoh k Veri, ona me značajno pogleda i ne odgovori na moj pozdrav. Sedela je kraj prozora; na krilu joj ležaše knjiga koju odmah poznadoh: to je bio moj „Faust”. Na licu joj se ogledaše umor. Sedoh prekoputa od nje. Ona me zamoli da joj glasno pročitam scenu Fausta i Grethen, u kojoj ga ona pita da li veruje u Boga. Uzeh knjigu i počeh čitati. Kad završih, pogledah u nju. S naslonjenom glavom na naslon od naslonjače i prekrštenih ruku na grudima, i dalje je gledala pažljivo u mene.

Ne znam zašto mi srce odjednom zakuca.

— Šta ste uradili sa mnom? — reče ona tihim glasom.

— Molim? — procedih zbunjeno.

— Da, šta ste uradili sa mnom! — ponovi ona.

— Hteli ste reći, — nastavih, — zašto vas naterah da čitate takve knjige?

Ona ćutke ustade i iziđe iz sobe. Gledao sam za njom.

Na pragu vrata zaustavi se i okrete k meni.

— Ja vas volim, — reče, — eto šta ste uradili sa mnom.

Krv mi uđe u glavu...

— Ja vas volim, ja sam zaljubljena u vas, — ponovi Vera.

Ona ode i zatvori za sobom vrata. Neću ti opisivati šta se desilo tada sa mnom. Sećam se, iziđoh u baštu, uvukoh se u korov, naslonih uz drvo, i koliko tu ostadoh, ne mogu reći. Kao da sam premro; osećanje sreće, pokatkad, kao talas, strujalo je kroz dušu...

Ne, neću govoriti o tome. Prijimkov glas trgao me iz ukočenosti; izvestili su ga da sam došao: vratio se iz lova i tražio me. On se zaprepasti kad me srete samog u bašti, bez kape, i odvede me kući. „Žena je u salonu — reče — hajdmo k njoj".

Možeš pojmiti s kakvim osećanjem prekoračih prag salona. Vera seđaše u uglu, za đerđefom; pogledah u nju krišom i zatim dugo ne digoh oči. Ali začudo, bila je mirna; u onome što je govorila, u zvuku njenog glasa, nije se osećala zabrinutost. Najzad reših da pogledam u nju. Pogledi nam se susretoše... Ona malo pocrvene i naže se nad vezom. Počeh je posmatrati. Ona kao da je bila u nekoj nedoumici; neveseo osmejak drhtao je pokatkad na njenim usnama.

Uđe Prijimkov. Ona najednom diže glavu i prilično glasno upita me:

— Šta ćete sad da radite?

Zbunih se i brzo, prigušenim glasom, odgovorih da ću izvršiti dužnost poštena čoveka — udaljiću se, „zato — dodadoh — što vas volim, pa i vi ste to, Vera Nikolajevna, zacelo, davno primetili". Ona se opet naže nad vezom i zamisli se.

— Treba da porazgovaram s vama, — reče ona, — dođite večeras, posle čaja, u našu kućicu... tamo, gde ste čitali „Fausta".

Ona izgovori to tako razgovetno, da se i sad čudim kako Prijimkov, koji baš u tome trenutku uđe u sobu, ništa ne ču. Sporo, ubistveno sporo prođe taj dan. Vera se pokatkad tako obzirala oko sebe, kao da se pitala: da nije sve ovo san? I istovremeno na licu joj se videla odlučnost.

A ja... ja se nisam mogao povratiti. Vera me voli! Te reči su se neprestano vrzmale u mojoj svesti; ali ih nisam razumevao — nisam razumevao ni sebe ni nju. Nisam verovao tako neočekivanoj, tako uzbudljivoj sreći; s naprezanjem sam se sećao onog što se dogodilo, i sâm gledao i govorio, kao u snu...

Posle čaja, kad već počeh misliti kako da se neopaženo izvučem iz kuće, ona sama iznenada izjavi kako hoće da prošeta i predloži mi da je pratim. Nisam smeo otpočeti razgovor, teško sam disao i čekao

njenu prvu reč, čekao objašnjenje; ali ona je ćutala. Ćutke dođosmo do kineske kućice, ćutke uđosmo u nju, i tada — ja i danas ne znam, niti razumem kako je to ispalo — nađosmo se iznenada u zagrljaju. Neka nevidljiva sila gurnula me k njoj, a nju — k menm. Na ugasloj dnevnoj svetlosti, njeno lice, sa posuvraćenom kosom, trenutno zablista osmehom zaborava i nežnosti, i naše se usne stopiše u poljubac...

To je bio i prvi i poslednji poljubac.

Vera se iznenada istrže iz mojih ruku i, s užasom na ukočenim očima, ustuknu nazad.

— Pogledajte, — reče ona uzdrhtalim glasom: — zar ništa ne vidite?

Brzo se okretoh.

— Nšita. A zar vi vidite nešto?

— Sad ne vidim, ali sam videla.

Ona je duboko i isprekidano disala.

— Koga? šta?

— Moju majku, — lagano reče i sva se strese.

I ja uzdrhtah, baš kao poliven hladnom vodom. Najedanput me obuze takav strah kao da sam zločinac. A zar ne bejah zločinac u tom trenutku?

— Manite se! — otpočeh ja, — šta vam je? Bolje kažite mi...

— Ne, za ime Božje, ne! — prekide me ona i uhvati se za glavu. — To je ludilo... Ludim... Tim se nije šaliti — to je smrt... Zbogom...

Pružih joj ruke.

— Stanite, tako vam Boga, samo za trenutak, — uzviknuh nehotice, ushićen. Nisam znao šta govorim, i jedva sam se držao na nogama... — Tako vam Boga... ta to je grozno!

Ona me pogleda.

— Sutra, sutra uveče, — reče ona, — samo ne danas, molim vas... idite danas... sutra uveče dođite do baštenskih vratnica, kraj jezera. Biću tamo, doći ću... kunem ti se da ću doći, — dodade ona zanosno i oči joj zasvetleše: — ništa me neće sprečiti, kunem se! Sve ću ti reći, samo me pusti danas.

I pre no što sam mogao reči izustiti, nestade je.

Potresen do dna duše, s mesta se ne makoh. Uhvati me vrtoglavica. Kroz bezumnu radost koja je ispunjavala sve moje biće,

provlačilo se neko mučno osećanje... Obazreh se. Strašna mi se učini pusta vlažna soba u kojoj sam stajao, s niskim tavanom i mračnim zidovima.

Iziđoh napolje i uputih se teškim koracima kući. Vera me je očekivala na terasi; uđe u kuću, čim se približih i odmah ode u svoju spavaću sobu.

Vratih se kući.

Kako provedoh noć i ceo sutrašnji dan do uveče — to se ne može ispričati. Pamtim samo da sam ležao ničice, pokrio lice rukama, sećao se njenog osmeha pred poljubac, šaptao: „evo je, najzad”...

Sećao sam se i reči Jeljcove, koje mi je Vera ispričala. Ona joj je jednom rekla: — „Ti si kao led: dok se ne raskraviš, tvrda si kao kamen, a čim se raskraviš, ni traga od tebe neće ostati”.

Evo šta mi je još padalo na pamet: jednom sam raspravljao s Verom šta je to umešnost, talenat.

— Ja samo jedno umem, — reče ona: — ćutati do poslednjeg časa.

Tada nisam ništa razumeo.

„Ali šta znači njen strah?” upitah se. „Je li ona zaista videla Jeljcovu? Uobraženje!” pomislih, i opet se predadoh osećanjima čekanja.

Tog istog dana napisah ti ono lukavo pismo — a s kakvom namerom, strašno mi je i da se setim.

Uveče — sunce još ne beše zašlo — već sam stajao pedesetak koračaji od baštenskih vratnica, u visokom i gustom vrbaku, na obali jezera. Od kuće sam došao peške. Priznajem, na svoju sramotu: strah, najmalodušniji strah ispunjavao je moje grudi, neprestano sam uzdrhtavao... ali se nisam kajao.

Skriven u granju, netremice sam gledao u vratnice. One se ne otvorahu. Sunce zađe, spusti se suton; i zvezde se već pojaviše, i nebo se smrači. Niko se ne pojavi. Groznica me tresla. Nastade noć. Ne mogadoh izdržati dalje, pažljivo iziđoh iz vrbaka i privukoh se vratnicama. U bašti je sve bilo mirno. Šapatom pozvah Veru, pozvah je drugiput, trećiput... Niko se ne odazva. Prođe još pola sata, još sat; nastade potpun mrak. Čekanje me zamori; povukoh vratnice,

potezom ih otvorih i, na prstima, kao lopov, uputih se njenoj kući. Zaustavih se u senci lipa.

U kući su gotovo svi prozori bili osvetljeni: ljudi su promicali tamo-amo po sobama. To me je čudilo: moj sat, koliko sam mogao raspoznati na slaboj svetlosti zvezda, pokazivao je jedanaest i po. Najedanput, začu se lupa iza kuće: kola iziđoše iz dvorišta.

Svakako „gosti”, pomislih. Izgubivši svaku nadu da ću videti Veru, izvukoh se iz bašte i brzim koracima pođoh kući. Noć je bila mračna, septembarska, ali topla i bez vetra. Osećanje, ne toliko ljutnje koliko tuge, koje me bilo obuzelo, iščeze postepeno, i ja stigoh svojoj kući malo umoran od brzog pešačenja, ali umiren noćnom tišinom, srećan i gotovo veseo. Uđoh u sobu za spavanje, otpustih Timofeja, ne svlačeći se prućih se na postelju i utonuh u misli.

U početku snovi mi behu radosni; ali ubrzo primetih u sebi čudnu promenu. Počeh osećati neku prikrivenu, prodirnu tegobu, neki dubok, unutarnji nemir. Ne razumedoh otkuda to dolazi; ali beše mi mučno i teško, baš kao da mi je pretila neka bliska nesreća, baš kao da mi je neko drag patio u tom trenutku i zvao me upomoć.

Na stolu je malim i mirnim plamenom gorela voštana sveća, šetalica je teško i jednoliko kucala. Naslonih glavu na ruku i zagledah se u praznu polutamu svoje samačke sobe. Pomislih na Veru, i duša me zabole: sve čemu se radovah, učini mi se, kao što je i bilo, nesrećom, neminovnom propašću. Tužno osećanje sve je više raslo u meni; nisam mogao više ležati; opet mi se najednom učini da me neko doziva molećivim glasom... Podigoh glavu i uzdrhtah: odista, nisam se varao: tužan jauk dopre iz daljine i udari, odzvanjajući slabo, u crna prozorska stakla.

Obuze me strah: skočih s kreveta, otvorih prozor. Razgovetan jauk ulete u sobu i kao da otpoče kružiti iznad mene. Sav hladan od straha, slušao sam ga kako se postepeno gubi. Izgledalo je kao da nekog u daljini kolju i da nesrećnik uzalud moli da ga poštede. Da li je to sova zakreštala u šumarku, ili je to neko drugo stvorenje jeknulo, ne mogu da budem pametan, ali kao Mazepa Kočubeju, odazvah se jaukom na taj zlokobni glas:

— Vera! Vera! — viknuh — da me ti to ne zoveš? — Timofej, dremljiv i zapanjen, stvori se preda mnom.

Osvestih se, popih čašu vode, pređoh u drugu sobu; ali mi san ne dođe. Srce mi je bolno kucalo, ali lagano. Više nisam mogao sanjati o sreći; više već nisam smeo verovati u nju.

Sutradan, pred ručak, odoh Prijimkovu. Srete me zabrinuta lica.

— Žena mi je bolesna, — otpoče on, — leži; slao sam i po doktora.

— Šta joj je?

— Ne znam. Sinoć je pošla u baštu i odmah se vratila, van sebe, prestravljena. Devojka dotrča po mene. Dođem, pitam je: šta ti je? Ona ništa ne odgovori, odmah joj pozli; noću otpoče bunilo. U bunilu Bog sveti zna šta je govorila, pominjala je i vas. Devojka mi isprića čudnu stvar: Veročki kao da se u bašti njena pokojna majka prividela, učinilo joj se kao da joj ona u susret ide, raširenih ruku.

Možeš zamisliti kako mi je bilo kad to čuh.

— Naravno, to su gluposti, — nastavi Prijimkov, — ipak, moram priznati da se mojoj ženi u tom pogledu dešavale čudne stvari.

— I Vera Nikolajevna je, jel’te, mnogo bolesna?

— Da, bolesna je: noćas joj je bilo rđavo; sad je u zanosu.

— Šta kaže doktor?

— Doktor veli da se bolest još ne može utvrditi.

12 marta.

Ne mogu da produžim, dragi prijatelju, onako kako sam započeo: to je za mene odveć veliki napor, i odveć mi pozleđuje rane. Bolest je, da se poslužim rečima doktora, utvrđena, i Vera je od te bolesti umrla. Ona nije živela ni dve nedelje posle onog našeg kobnog, trenutnog susreta. Videh je još jedanput pred njenu smrt. Nemam groznije uspomene. Znao sam već od doktora da nema nade. Dockan uveče, kad su svi u kući već legli, prikradem se vratima njene sobe za spavanje i zavirim unutra. Vera je ležala na krevetu, zatvorenih očiju, mršava, mala, s grozničavim rumenilom na obrazima. Kao skamenjen, gledao sam u nju.

Najedanput ona otvori oči, upre ih u mene, zagleda se i, pruživši mršavu ruku, izgovori tako strašnim glasom, da ja počeh bežati —

Šta traži on na osvećenom mestu,

Onaj... eto onaj tamo…[11]

Ona je gotovo za sve vreme svoje bolesti buncala o „Faustu” i o svojoj majci, koju je zvala čas Martom, čas majkom Grethen.

Vera je umrla. Bio sam na njenoj pratnji. Od tada sam sve ostavio i nastanio se ovde zauvek.

Razmisli sad o tome šta ti ispričah; razmisli o njoj, o tom stvorenju koje je tako brzo nestalo. Kako se to dogodilo, kako da se protumači to nepojmljivo mešanje mrtvih u poslove živih, ne znam, niti ću ikad znati; ali priznaj da me nije nastup ćudljive melanholije, kako ti to kažeš, naterao da se povučem iz društva. Nisam više onaj kakvog si me ti znao: ja sad u mnogo štošta verujem, u šta nekad nisam verovao.

Za sve ovo vreme razmišljao sam tako mnogo o ovoj nesrećnoj ženi (zamalo ne rekoh devojci), o njenom poreklu, o tajnoj igri sudbine, koju mi, slepi, nazivamo pukim slučajem. Ko zna koliko svaki od nas na ovoj zemlji ostavlja semena kome je suđeno da proklija tek posle naše smrti? Ko može reći kakvim je tajanstvenim koncem vezana sudbina čoveka sa sudbinom njegove dece, njegovih potomaka,

I kako se ogledaju na njima njegove težnje, i kakva mi kazna postiže za njegove pogreške? Svi moramo poniknuti i pognuti glavu pred Nevidljivom silom.

Da, Vera je umrla, a ja sam ostao. Sećam se, kad bejah još dete, imali smo u kući divnu vazu od prozračnog alabastera. Nijedna mrlja nije kvarila njenu čistu belinu. Jednom, ostavši sam, počeh klatiti postolje na kome je stajala... vaza najedanput pade i razbi se u komade. Obamreh od, straha i ostadoh nepomičan pred delovima alabastera. Otac uđe, vide me i reče: „Eto, pogledaj šta si uradio: više nećemo imati tu divnu vazu; nju sad više ništa ne može popraviti”. Zaplakah. Učini mi se da sam izvršio zločin.

Porastao sam — i lakomisleno sam razbio sud, hiljadu puta skupoceniji...

Uzalud govorim sebi da nisam mogao očekivati ovako brz rasplet, da me je i samog zaprepastio svojom brzinom, da nisam ni slutio kakvo je stvorenje bila Vera. Ona je, zaista, umela ćutati do poslednjeg časa. Trebao sam da bežim čim sam osetio da je volim,

da volim udatu ženu; ali ja ostadoh — i u komade se razbi divno stvorenje, i ja s nemim očajanjem gledam delo ruku svojih.

Jeste, Jeljcova je ljubomorno čuvala svoju kćer. Ona ju je sačuvala do kraja i, na prvom neopreznom koraku, odnela je sa sobom u grob.

Vreme je da završim... Nisam ti ni stoti deo ispričao od onoga što bi trebalo; ali od mene je i to dosta. Neka opet padne na dno duše sve što je isplivalo... Na svršetku, kažem ti: jedan zaključak izveo sam iz iskustva poslednjih godina: život nije šala, ni zabava, život čak nije ni naslada... Život je — život je težak posao. Odricanje, stalno odricanje — eto to je njegov tajni smisao, njegova odgonetka: ne o ostvarenju dragih ideja i snova, makoliko oni uzvišeni bili, — već o ostvarenju dužnosti, eto o čemu treba da se stara čovek; ako ne okuje sebe lancima, gvozdenim lancima dužnosti, ne može izdržati borbu do kraja a da ne podlegne; a u mladosti mi mislimo: ukoliko veća sloboda, utoliko bolje, utoliko ćeš dalje otići. Mladosti je dopušteno da tako misli; ali sramota je tešiti se lažju kad ti je surovo lice istine, najzad, pogledalo u oči.

Zbogom! Nekad bih dodao: budi srećan; sad ti velim: trudi se da živiš, to nije tako lako kao što izgleda. Sećaj me se, ne u trenucima tuge, već u trenucima razmišljanja, i sačuvaj u duši svojoj Verinu sliku u svoj njenoj čistoj nevinosti... Još jedanput, zbogom!

Tvoj P. B.

1855 g.

JAKOV PASINKOV

I

Bilo je to u Petrogradu, zimi, prvog dana bele nedelje. Pozvao me beše na ručak jedan moj školski drug, koga su u mladosti smatrali za stidljivka, ali koji se docnije uopšte nije snebivao. On je već davno umro, kao i većina mojih drugova. Sem mene, obećali su doći na ručak neki Konstantin Aleksandrović Asanov, i još jedan u to vreme čuveni književnik. Čuvenog književnika morali smo pričekati, i on najzad posla cedulju da neće doći, i umesto njega pojavi se mali, plavi gospodin, jedan od onih stalnih nezvanih gostiju kojih u Petrogradu ima tako mnogo.

Ručak se oteže; domaćin nije žalio vina, i mi se malo pomalo zagrejasmo. Sve ono što je svaki od nas krio u duši — a ko ne krije? — iziđe na sredinu. Domaćinovo lice najedanput izgubi svoj stidljivi i uzdržljivi izgled; oči mu brzo zasijaše, i prostački osmeh iskrivi njegove usne. Plavi gospodin smejao se nekako pakosno, uz odvratnu vrisku.

Ali od svih, najviše me začudio Asanov. Taj čovek je po prirodi uvek bio pristojan, kad najedanput i on poče trljati rukom čelo, razmetati se, hvaliti svojim vezama, pominjući neprestano nekog svog čiku, vrlo poznatog čoveka... Apsolutno ga nisam mogao poznati; on nas je otvoreno ismejavao... pa, još malo, i naše društvo prezirao. Bezobrazluk Asanova naljuti me.

— Znate šta, — rekoh mu, — ako smo baš ništavni U vzšim očima, onda idite tom vašem čuvenom stricu. Ali, on vas, možda, neće ni primiti?

Asanov mi ništa ne odgovori i nastavi trljati rukom čelo.

— Kakvi su to ljudi! — reče on opet. — Ta oni ne odlaze ni u jedno solidno društvo, ne poznaju se ni s jednom poštenom ženom, a ja imam ovde (uzviknu on, brzo vadeći iz unutrašnjeg džepa buđelar i udarajući po njemu rukom) čitav denjak pisama od takve devojke kojoj u celome svetu nema ravne!

Domaćin i plavi gospodin ne obratiše pažnju na poslednje reči Asanovljeve; držali su jedan drugog za dugmeta i obojica su nešto pričali, ali ja načuljih uši.

— Prebacili ste se, gospodine sinovčs čuvene ličnosti! — rekoh, primaknuvši se Asanovu. — Nemate vi nikakčvih pisama.

— Mislite? — odgovori on, gledajući me s visine. A šta je ovo? — On otvori buđelar i pokaza mi desetak pisama, adresovanih njemu... „Poznat rukopis!” pomislih.

Osećam da mi rumen stida izbija na obrazima... neobično mi je povređeno samoljublje... Ko voli da prizna svoje rđave postupke?... Ali šta da se radi: kad sam počeo svoju priču, unapred sam znao da ću morati da pocrvenim do ušiju. Dakle, teška srca, moram priznati da...

Evo u čemu je stvar. Iskoristih pijanstvo Asanova, koji je nemarno bacio pisma na čaršav, mokar od šampanjca (i meni je glava prilično bučala) i letimice pročitah jedno od njih.

Srce mi se steže... Avaj! Bio sam i sam zaljubljen u devojku koja je pisala Asanovu, i već sad više nisam mogao sumnjati u to da ga ona voli. Celo pismo, napisano francuski, bilo je prepuno nežnosti i odanosti...

„Mon cher ami Constantin”, tako je počinjalo... a svršavalo se rečima: „budite obazrivi kao pre, a ja ili ću biti vaša ili ničija”.

Kao gromom pogođen, sedeo sam nekoliko trenutaka skamenjen; ali, najzad, osvestih se, skočih i jurnuh iz sobe napolje...

Za četvrt sata već sam bio u svom stanu.

*

Porodica Zlotnjickih beše jedna od prvih s kojom se upoznah posle moga prelaska iz Moskve u Petrograd. Sačinjavali su je: otac, majka, dve kćeri i sin. Otac, već sed, ali još držeć čovek, bivši oficir, zauzimao je prilično važno mesto, pre podne bio je u kancelariji, posle ručka je spavao, a uveče igrao karte u klubu... Kod kuće je bivao retko, razgovarao malo i nerado, pogledao je ispod očiju nekako ni mrzovoljno ni ravnodušno, i sem putopisa i geografije nije ništa čitao, A kad je bolovao, bojio je slike, zatvoren u svom kabinetu, ili je dirao starog sivog papagaja Popku.

Njegova supruga, bolesna i tuberkulozna žena, crnih upalih očiju i šiljata nosa, po čitave dane nije silazila sa kanabeta, već je stalno na juti vezla jastuke; ona se, koliko sam mogao primetiti, plašila pomalo muža, kao da mu se u nečemu nekad zamerila.

Starija kći, Varvara, okrugla, rumena i plava devojka, osamnaestogodišnja, stalno je sedela kraj prozora i posmatrala prolaznike. Sinčić se školovao u državnom pansionu, dolazio kući samo nedeljom, i nije voleo ni on uzalud da troši reči; čak i mlađa kći, Sofija, baš ta devojka u koju se zaljubih, bila je po prirodi ćutljiva.

U kući Zlotnjickih stalno je vladala tišina; prekidali su je samo jezivi krici Popke, ali su se gosti na njih brzo navikavali i dalje su osećali na duši težinu i pritisak te večne tišine. Uostalom, gosti su Zlotnjickima retko navraćali: nekako bilo je dosadno kod njih. Sam nameštaj, crveni tapeti sa žutim šarama u salonu, bezbroj pletenih stolica u trpezariji, na kanabetima vezeni olinjali jastuci sa slkkama devojaka i pasa, lampe s krakovima, i natuštene slike na zidovima — sve je i nehotice izazivalo osećanje neke tegobne nelagodnosti, od svega je izbijala hladnoća i ustajalost.

Pošto stigoh u Petrograd, smatrao sam za dužnost da posetim Zlotnjicke: oni su bili u nekom srotstvu s mojom majkom. Jedva sam izdržao sat i dugo nisam navraćao; ali vremenom počeh odlaziti češće. Privlačila me je Sofija, koja mi se u početku nije sviđala, i u koju se, naposletku, zaljubih.

To je bila devojka osrednjeg rasta, stasita, gotovo suva, bleda lica, guste, crne kose, krupnih, kestenjastih, uvek poluzatvorenih očiju. Njene crte, stroge i oštre, naročito njene stisnute usne, izražavale su oporost i snagu vole. U kući je važila kao devojka sa karakterom... „Umetnula se na stariju sestru, na Katarinu”, — reče jednom Zlotnjicka, kad smo sedeli sami (pred mužem nije smela ni pomenuti tu Katarinu). — Vi nju ne poznajete: ona je na Kavkazu, udata. Zamislite, kad joj je bilo trinaest godina, zaljubila se u svoga sadanjeg muža, i još tada nam je rekla da se za drugog neće udati. Šta nismo radili — ništa nije vredelo! Do svoje dvadeset treće godine je čekala, oca ogorčila, pa ipak se udala za koga je htela. To isto može se desiti i sa Sonječkom! Bog da je sačuva od takve tvrdoglavosti! Plašim se za nju; tek što je napunila šesnaest godina, a ne možeš je savladati.

Uđe g. Zlotnjicki; njegova žena odmah ućuta.

Pravo da kažem, meni se Sofija nije dopala zbog čvrste volje — ne; ali ona, iako je bila opora, bez temperamenta i uobrazilje, imala je u sebi neku draž, draž otvorenosti, poštene iskrenosti i duševne

čistote. I ja, koliko sam je poštovao, toliko sam je i voleo... Izgledalo mi je da je i ona prema meni bila raspoložena; i bolelo bi me da se razočaram u njenu naklonost i da se uverim u njenu ljubav prema drugom.

Neočekivani pronalazak koji učinih začudi me, tim pre što g. Asanov nije često posećivao kuću Zlotnjickih, naprotiv mnogo manje od mene, i nikakvih naročitih simpatija nije pokazivao prema Sonječki. Bio je to divan crnomanjast čovek, izrazitih, ma da donekle grubih crta lica, sjajnih ispupčenih očiju, velika bela čela i debelih crvenih usana ispod tankih brkova. Ponašao se veoma skromno, ali strogo, govorio je i rezonovao sa sigurnošću u sebe, i ćutao je dostojanstveno. Bilo je očigledno da je sebe visoko cenio. Asanov se smejao retko, i to kroz zube, i nikad nije igrao. Bio je dežmekast. Nekad je služio u... m puku i bio poznat kao valjan oficir.

„Čudna stvar! — pomislih, ležeći na kanabetu, — kako to da ništa ne primetim?”... „Budite obazrivi kao i pre”: najedanput mi padoše na um te reči iz Sofijinog pisma. A! — pomislih — to li je! Gle, lukave devojke! A ja sam je smatrao za otvorenu i iskrenu... E, pričekajte, naučiću vas ja”...

Ali tu, koliko se sećam, zaplakah gorko i do ujutru ne mogadoh zaspati.

*

Sutradan, oko dva sata, odem Zlotnjickim. Starac ne beše kod kuće i njegova žena nije sedela na svome starom mestu: nju posle blinova[12] zabole glava, i pođe u svoju sobu za spavanje da prilegne. Varvara, naslonjena ramenom o prozor, stajala je i gledala na ulicu; Sofija je išla gore-dole po sobi, skrštenih ruku na grudima; Popka se drao.

— O, dobar dan! — mrzovoljno reče Varvara čim uđoh u sob) i odmah poluglasno dodade: — Gle, ide seljak sa karlicom na glavi... (Ona je imala običaj da ponekad glasno, i kao za sebe, pravi primedbe o prolaznicima).

— Dobar dan, — odgovorih, — dobar dan, Sofija Nikolajevna. A gde je Tatjana Vasiljevna?

— Ode da se odmori, — reče Sofija, hodajući i dalje po sobi.

— Imali smo blinove, — dodade Varvara, ne okrećući se. — Što niste došli?... Kud li ovaj pisar ide?

— Nisam mogao. — („Na go-tovs!” viknu oštro papagaj). Ala se vaš Popka danas dere!

— On se uvek tako dere, — odgovori Sofija.

Svi poćutasmo.

— Uđe u kapiju, — reče Varvara, i najedangtut pope se na prozor i otvori ventilator.

— Šta ćeš to? — upita Sofija.

— Prosjak, — odgovori Varvara, saže se, uze s prozora bakarni petparac, na kome se video trag pepela od mirišljave sveće, baci ga na ulicu, zatvori ventilator i snažno skoči na pod...

— A ja sam juče vrlo prijatno proveo vreme, — otpočeh ja, sedajući u naslonjaču, — ručao sam kod jednog prijatelja; tamo je bio i Konstantin Aleksandrović... (Pogledah u Sofiju, ona čak ni okom da trepne). — I, treba priznati — nastavih — da smo baš dobro lumpovali: nas četvorica popili smo osam flaša.

— Tako! — mirno reče Sofija i klimnu glavom.

— Da, — nastavih, malo ljutit zbog njene ravnodušnosti: — i znate šta, Sofija Nikolajevna? zaista, ne veli uzalud poslovica da je istina u vinu.

— Zašto?

— Konstantin Aleksandrović nas je dobro nasmejao. Zamislite, najedanput otpoče, eto ovako, trljati rukom čelo i govoriti: „ala sam laf! Pa što imam strica!...“

— Ha-ha! — ču se kratak, iskidan smeh Varvare... „Popka! popka! popka!” zabruja papagajev glas u odgovor na to.

Sofija stade preda me i zagleda mi se u lice.

— A šta ste vi pričali, — upita ona, — zar se ne sećate?

Ja nehotice pocrveneh.

— Ne sećam se! Mora biti da sam i ja lepo izgledao. Zaista, — dodadoh posle prilične pauze, — opasno je piti vino: izbrblja se čovek i kaže ono što niko ne treba da zna. Kajaćeš se posle, ali dockan.

— A zar ste se izbrbljali? — upita Sofija.

— Ne govorim o sebi.

Sofija se okrete i opet poče šetati po sobi. Gledao sam u nju i u duši se jedio. „Gledaj molim te, pomislih, dete, devojče, a kako ume da se drži! Prosto, kao da je od kamena. Ali, pričekaj”...

— Sofija Nikolajevna... — rekoh glasnije.

Ona stade.

— Šta želite?

— Zar ne biste hteli da otsvirate nešto na klaviru? Uzgred moram da vam kažem nešto, — dodadoh tišim glasom.

Sofija, ne rekavši ni reči, pođe u salu; uputih se za njom. Ona stade kraj klavira.

— Šta da vam sviram? — upita.

— Štogod hoćete... Šopenov nokturno.

Sofija otpoče nokturno. Svirala je dosta rđavo, ali s osećanjem. Njena sestra svirala je samo polke i valcere, i to retko. Dođe, na primer, leno do klavira, sedne, zbaci s ramena šal na laktove (nisam je video bez šala), započne živo neku polku, ne dovrši je, otpočne drugu, pa odjednom uzdahne, digne se i opet priđe prozoru. Čudno stvorenje bila je ta Varvara!

Sedoh do Sofije.

— Sofija Nikolajevna, — otpočeh, gledajući je pažljivo sa strane, — treba da vam kažem jednu za me vrlo neprijatnu navost.

— Novost? kakvu?

— Evo kakvu... Ja sam se dosad varao u vama, sasvim varao.

— Kako to? — odgovori ona, svirajući bez prekida i pažljivo gledajući u svoje prste.

— Mislio sam da ste iskreni, mislio sam da ne umete biti lukavi, da ne umete kriti svoja osećanja, pretvarati se...

Sofija primače lice notama.

— Ne razumem vas.

— A pre svega — produžih — nikako nisam mogao ni zamisliti da vi, u tim godinama, već umete tako vešto da glumite...

Sofijine ruke zadrhtaše malo na dirkama.

— Šta vi to govorite? — reče ona, nikako me ne gledajući. — Zar ja vešto glumim?

— Da, vi. (Ona se nasmeja... Obuze me ljutnja)... Pretvarate se da ste ravnodušni prema jednom čoveku a... a pišete mu pisma, — dodadoh šapćući.

Sofijini obrazi pobledeše, ali se ne okrete k meni, dogura nokturno do kraja; ustade i zatvori klavir.

— Kud ćete? — upitah je zbunjeno. — Vi mi ne odgovarate?

— Šta da vam odgovorim? Ne znam o čemu govorite... A pretvarati se ne umem.

Poče zatvarati note.

Krv mi pojuri u glavu.

— Ne, znate vi o čemu govorim, — rekoh, i sam ustadoh, — i, ako hoćete, odmah ću vas potsetiti na neke vaše izraze u jednom pismu: — „budite obazrivi kao pre”...

Sofija malo uzdrhta.

— To nikako od vas nisam očekivala, — reče ona najzad.

— I ja nisam očekivao — prihvatih — da ćete vi, vi, Sofija Nikolajevna, pokloniti vašu pažnju čoveku koji...

Sofija se okrete k meni; ja nehotice ustuknuh: njene oči, uvek poluzatvorene, toliko se raširiše, da su izgledale neobično velike i ljutito sijahu ispod obrva.

— E, kad je tako, — reče ona, — onda znajte da ja volim tog čoveka i da mi je svejedno šta ćete misliti o njemu i o mojoj ljubavi prema njemu. Ko ste vi?... S kakvim pravom govorite o tome? A ja kad se na nešto rešim...

Ona ućuta i žurno iziđe iz sale.

Ja ostadoh. Bio sam najedanput u tako nezgodnom položaju i bilo me je tako sramota, da sakrih lice rukama. Shvatih svu neprijatnost, svu niskost svoga ponašanja i, gušeći se od sramote i kajanja, stajao sam kao obrukan. „Bože moj!” pomislih, „šta uradih!”

— Antone Nikitiću, — začu se glas devojke u pretsoblju, — dajte brže čašu vode za Sofiju Nikolajevnu.

— A šta joj je? — odgovori momak.

— Čini mi se, plače...

Zadrhtah i pođoh u salon da uzmem kapu.

— Šta ste to razgovarali sa Sonječkom? — upita me ravnodušno Varvara i, poćutav malo, dodade poluglasno: — opet ide onaj pisar.

Počeh se opraštati.

— Kud ćete? Pričekajte: odmah će mama izići.

— Ne, sad ne mogu — rekoh — bolje drugiput.

U taj mah, na moj užas, baš na užas, čvrstim koracima uđe Sofija u salon. Lice joj je bilo bleđe no obično i kapci joj malo pocrveneli. Ona me i ne pogleda.

— Pogle, Sonja, — reče Varvara, — neki pisar stalno šeta oko naše kuće.

— Neki špijun... — hladno i prezrivo primeti Sofija.

To je već bilo i suviše. Odoh i, zbilja, ne znam kako se dovukoh do kuće.

Bilo mi je veoma teško, tako teško i odvratno, da se ne da ni zamisliti. Za dvadeset i četiri sata dva tako strašna udara! Doznadoh da Sofija voli drugoga i za večna vremena izgubih njeno poverenje. Osetih se tako smrvljen i posramljen, da čak nisam mogao ni da se ljutim na sebe. Ležeći na kanabetu, okrenuta lica zidu, s nekom jetkom nasladom tonuo sam u prvom napadu najcrnjeg bola, kad najedanput začuh korake u sobi. Podigoh glavu i videh jednog od mojih najboljih prijatelja — Jakova Pasinkova.

Bio sam u stanju da se naljutim na svakog ko uđe u moju sobu tog dana, ali na Pasinkova se nisam mogao naljutiti; naprotiv, pored sveg bola koji me je pekao, u duši se obradovah njegovom dolasku i klimmuh mu glavom. On po običaju prođe dvaput po sobi, stenjući i protežući svoje dugačke ruke i noge, ćutke postoja ispred mene i ćutke sede u ugao.

Poznavao sam Pasinkova odavno, skoro od detinjstva. On se školovao u istom privatnom pansionu Nemca Vinterkelera, u kome sam i ja proveo trp godine. Otac njegov, siromašan major u ostavci, čovek vrlo pošten, ali duševno malo poremećen, doveo ga je tom Nemcu, kao sedmogodišnjeg mališana, platio unapred za godinu dana, otputovao iz Moskve, i izgubio se bez traga... Katkad pronosili su se o njemu nejasni, čudni glasovi. Tek se posle osam godina pouzdano doznalo da se udavio za vreme poplave pri prelazu preko Irtiša. Šta ga ie odvuklo u Sibir — Bog će ga znati.

Jakov nije imao nikog svog; majka mu beše odavno umrla. On tako ostade na milost i nemilost Vinterkelera. Doduše, Jakov je imao daleku rođaku, tetku, ali tako sirotu, da se u početku bojala i da ide svome rođaku, da joj ne bi na vrat pao. Njena bojazan bila je neumesna: plemeniti Nemac zadržao je Jakova kod sebe, dozvolio mu da uči zajedno s ostalim pitomcima, hranio ga (ali su ga za

vreme ručka u obične dane, kad se služe slatkiši, ipak preskakali) i odelo mu je krojio od starih suknenih kaputa (mahom žućkaste boje) svoje majke, već stare, ali vrlo žive i okretne Lifrantkinje.

Usled svega toga i, uopšte, usled Jakovljevog potčinjenog položaja u pansionu, drugovi su bili nepažljivi prema njemu, gledali ga s visine i zvali ga čas „babin kaput”, čas „rođak ženske kape” (njegova tetka nosila je stalno veoma čudnu kapu, na čijem su vrhu lepršale žute pantljike kao artičok) čas Jermakovim sinom (pošto mu se otac udavio u Irtišu). Ali, bez obzira na te nadimke, bez obzira na njegovo smešno odelo, na krajnju bedu, svi su ga voleli, pa ko i da ga ne voli, kad bolje i plemenitije duše, po mome mišljenju, nije bilo na svetu. A i učio se odlično.

Kad sam ga prviput video, bilo mu je šesnaest godina, a ja tek što napunih trinaestu. Bio sam vrlo samoljubiv i razmažen dečko, odgajen u prilično bogatoj kući, i zato, kad stupih u pansion, požurih da se sprijateljim s jednim kneževićem, o kome se naročito starao Vinterkeler, i još sa dvatri mala plemića, dok sam prema svima ostalim bio dostojanstven. Pasinkova čak nisam ni gledao. Taj visoki i nespretni dečko, u neuglednoj bluzi i kratkim pantalonama, ispod kojih su virile debele namučne čarape, ličio mi je na neko seosko slušče, ili na palanačko dete.

Pasinkov je bio veoma pažljiv i blag prema svima, iako nikog nikada nije molio; kad su ga izbegavali — nije se ponižavao, niti ljutio, već se držao na otstojanju, rekao bi kao da je sažaljevao i iščekivao. Tako je učinio i sa mnom.

Prođe tako čitava dva meseca. Jedanput, jednog vedrog letnjeg dana, pošto se strasno naigrasmo mete, idući iz dvorišta u vrt, opazih Pasinkova gde sedi na klupi pod visokim žbunom jorgovana. Čitao je knjigu. U prolazu pogledah korice i pročitah na poleđini Šilerovo ime: „Schiller s Werke”. Zastadoh.

— Zar vi znate nemački? — upitah Pasinkova.

I sad se stidim kad pomislim koliko je prezira bilo čak i u zvuku moga glasa... Pasinkov tiho pogleda u mene svojim malim, ali živim očima, i odgovori:

— Da, znam; a vi?

— Razume se! — odgovori već uvređen i htedoh proći, ali me nešto zadrža.

— A šta to čitate iz Šilera? — upitah opet naduveno.

— Sad čitam „Resignation”: to je divna pesma. Hoćete da vam je pročitam? Sedite tu, kraj mene, na klupu.

Počeh se kolebati, ali ipak sedoh. Pasinkov poče čitati. Nemački je znao mnogo bolje od mene: morao je da mi tumači smisao nekih stihova; ali ja se već više nisam stideo ni svoga neznanja ni njegove nadmoćnosti. Od toga dana, kad smo nas dvojica čitali u vrtu, u senci jorgovana, zavoleh svom dušom Pasinkova, sprijateljih se s njim i potpuno mu se pokorih.

Kao sad da ga vidim, pamtim kako je onda izgledao. Uostalom, on se docnije vrlo malo izmenio. Bio je visok, mršav, dugonja i prilično nespretan. Uzana ramena i upale grudi davali su mu bolestan izgled, ma da se na svoje zdravlje nije mogao požaliti. Njegova velika, gore zaobljena glava krivila se malo ustranu, meka plava kosa, kao retki pramenovi, padala je svud oko tankog vrata. Lice mu nije bilo lepo, i pre bi moglo izgledati smešno, zbog dugačkog, debelog i crvenkastog nosa, koji kao da je visio nad širokim i ravnim usnama; ali njegovo visoko čelo bilo je divno, i kad se osmehivao, njegove male sive oči sijale su tako blago i umiljato dobrodušno, da je svakom ko ga pogleda bivalo toplo i veselo oko srca.

Pamtim i njegov glas, tih i jednolik, s nekim neobično prijatnim šuštanjem. Govorio je uopšte malo i sa primetnim teškoćama; ali kad se oduševljavao, reči su se nizale tečno i — čudnovata stvar! — glas mu je bivao još tiši, pogled kao da se uvlačio u sebe i gasio, a celo lice malo se zarilo. U njegovim ustima reči: „sreća”, „istina”, „život”, „nauka”, „ljubav”, makoliko da ih je sa zanosom izgovarao, nikad nisu zvučale smešno. Bez muke, bez napora ulazio je u oblast ideala; njegova čista duša u svako doba bila je spremna da iziđe pred „oltar lepote”; ona je očekivala samo poziv, dodir s drugom dušom...

Pasinkov je bio romantičar, jedan od zadnjih romantičara, koje sam video u životu. Romantičari su sad, kao što je već poznato, gotovo nestali; bar među današnjom omladinom ih nema. Utoliko gore za današnju omladinu!

Proveo sam s Pasinkovim oko tri godine, kao brat s bratom, kako se to kaže. Meni se ispovedio i o svojoj prvoj ljubavi. S koliko

zahvalne pažnje i učešća saslušah njegove ispovesti! Njegova ljubav bila je Vinterkelerova rođaka, plava, lepuškasta Nemica, s punačkim, gotovo detinjskim obrazima i poverljivim nežnim plavim očima. Ona je bila dobrodušna i nežna, volela je Matisona, Ulanda i Šilera, i recitovala je pesme vrlo prijatno svojim bojažljivim i zvučnim glasom. Pasinkovljeva ljubav bila je najidealnija; on je viđao svoju dragu samo nedeljom (ona je dolazila da igra fote sa Vinterkelerovom decom) i malo se s njom razgovarao; zato jedanput, kad mu ona reče „mein lieber, lieber Herr Jacob!” svu noć nije mogao zaspati od prevelike sreće. Njemu tada ni na um nije padalo da je ona svima njegovim drugovima govorila: „mein lieber”.

Sećam se i njegove tuge i sumornosti kad se iznenada proneo glas da se frajlajn Frederike (tako se zvala) udaje za her Kniftusa, sopstvenika velike mesarnice, vrlo lepog i čak obrazovanog čoveka, i da se udaje ne samo pokoravajući se volji roditelja, već i iz ljubavi. Pasinkovu je tada bilo vrlo teško i neobično je patio kad su oni kao muž i žena napravili prvu posetu. Nekad frajlajn, sad već frau Frederike, pretstavila ga je, opet kao lieber Herr Jacob, svome mužu, na kome je sve sijalo: i oči, i brenovana crna kosa sa kovrdžama, i čelo, i zubi, i dugmeta na fraku, i lanac na prsluku, pa čak i čizme uostalom, na dosta velikim i raskrečenim nogama. Pasinkov je stegao ruku gospodinu Kniftusu, i poželeo mu (i iskreno mu poželeo — ubeđen sam u to) punu i dugu sreću. To se sve dešavalo preda mnom. Sećam se kako sam začuđeno i s učešćem gledao tada Jakava. Izgledao mi je pravi junak!... A sećam se i tužnih razgovora koje smo vodili posle između sebe! — „Traži utehe u umetnosti”, govorio sam mu. — „Da”, odgovorio mi on, — „i u poeziji”. — „I u prijateljstvu”, dodadoh ja. — „I u prijateljstvu”, ponovi on. O, srećni dani!...

Teško mi je bilo da se rastanem sa Pasinkovim! Baš pred sam moj odlazak, on je posle dugih muka i briga, posle prepiske, često smešne, najzad dobio svoje dokumente i upisao se na univerzitet. I dalje ga je izdržavao Vinterkeler, ali, umesto suknenih bluza i pantalona, dobijao je sad obično odelo, kao nagradu za časove iz raznih predmeta, koje je držao mlađim pitomcima.

Pasinkov nije promenio svoj odnos prema meni do kraja moga bavljenja u pansionu, ma da se razlika u godinama između nas

dvojice već počela opažati, i ja, sećam se, počeh bivati surevnjiv prema nekim njegovim novim univerzitetskim drugovima. On je uticao na mene vrlo korisno. Nažalost, to nije dugo trajalo. Navešću samo jedan primer. U detinjstvu imao sam običaj da lažem... Pred Jakovom nisam mogao ni pomisliti na laž.

Ali najviše sam voleo da šetam s njim, ili da pored njega idem gore dole po sobi i da slušam kako, ne gledajući me, čita pesme svojim tihim i ozbiljnim glasom. Zaista, činilo mi se tada da se ja i on lagano, postepeno, odvajamo od zemlje i letimo nekud, u neke čarobne, tajanstvene i divne predele...

Sećam se jedne noći. Sedeli smo ja i on pod onim istim jorgovanom: zavoleli smo to mesto. Svi naši drugovi već su spavali; ali mi tiho ustadosmo, obukosmo se nasumce u pomrčini i kradom iziđosmo „da sanjamo”. Napolju je bilo prilično toplo, ali prohladan povetarac duvao je s vremena na vreme i naterivao nas da se sve više tiskamo jedan uz drugog. Razgovarali smo, razgovarali mnogo i vatreno, tako da smo prekidali jedan drugog, ma da se nismo prepirali. Na nebu je blistalo bezbroj zvezda. Jakov podiže oči i, stegnuvši mi ruku, tiho uzdahnu:

Nad nama je
Nebo s večnim zvezdama...
A nad njima je Tvorac njihov...

Obuze me neka uzvišena jeza; sav se ohladih i padoh na njegovo rame... Srce se prepuni...

Gde je sad onaj zanos? Avaj, tamo gde je i mladost!

Posle osam godina sreo sam Jakova u Petrogradu. Samo što bejah dobio službu, a i njemu neko izradi mesto u nekom ministarstvu. Naš susret beše veoma radostan. Nikad neću zaboraviti onaj trenutak kad sam, jednom, sedeći u svojoj sobi, čuo najedanput u pretsoblju njegov glas... Kako sam zadrhtao, kako mi srce zalupa kad skočih i jurnuh da ga zagrlim, ne dajući mu vremena da skine ni bundu, ni šal! Kako sam žudno gledao u njega kroz iznenadne, svetle suze radosti!

Za poslednjih sedam godina on beše malo ostareo; bore, tanane, kao trag od igle, pogdegde išarale su njegovo čelo, obrazi mu behu

malo upali i kosa se razredila, ali brada gotovo ne beše porasla i osmejak mu ostao isti; i smeh njegov, mio, unutarnji, baš kao prigušen, ostao je isti...

Bože moj, o čemu sve nismo govorili toga dana! Počeh ga moliti da se preseli k meni u stan, ali on ne pristade, nego obeća da će dolaziti k meni svaki dan, i održa reč.

Pasinkov se ni u duši ne beše promenio. On je i sad bio onaj isti romantičar, kao što sam ga nekad znao. Ma koliko da ga je zahvatila proza života, odvratna proza iskustva — nežni cvetak, rano procvao u duši moga druga, beše zadržao svu svoju netaknutu draž. Ni žalosti, ni zamišljenosti ne beše se videlo na njemu; on je kao i pre bio tih, ali u duši večno veseo.

U Petrogradu je živeo kao u pustinji, ne razmišljajući o budućnosti i ne poznajući se ni s kim. Upoznao sam ga sa Zlotnjickima. On ih je posećivao prilično često. Po prirodi nimalo samoljubiv, nije se ni ustručavao: ali i kod njih, kao i svud, govorio je malo, pa ipak im se dopao. I surovi starac, muž Tatjane Vasiljevne, i on se ponašao lepo prema njemu, a i obe ćutljive devojke ubrzo navikoše na nj.

Ponekad, dođe i donese u unutarnjem džepu crnog kaputa neku novu knjigu, i dugo se ne rešava da je čita, stalno izvija vrat na jednu stranu, kao ptica, i iščekuje da mu se odobri. Naposletku, zauzme mesto u kraju (on je uopšte voleo da sedi u kraju) dohvati knjižicu i otpočne čitati, prvo tiho, pa sve jače i jače, prekidajući pokatkad samog sebe kratkim razmišljanjima ili usklncima. Primetio sam da je Varvara radije no njena sestra sedela do njega i slušala ga, ma da ga je, naravno, malo razumevala: književnost je nije interesovala. Sedne, ponekad, ispred Pasinkova, nasloni podbradak na ruku, gleda ga — ne u oči, već onako, u celo lice, i reči ne izusti, samo namah jako uzdahne.

Uveče smo igrali fote, naročito nedeljom i praznicima. U društvu su tada s nama bile i dve gospođice, sestre, daleke rođake Zlotnjickih, omalene, dežmekaste, strašno smešljive, kao i nekoliko pitomaca više i niže Akademije, vrlo dobrih i skromnih mladića. Pasinkov je uvek sedeo pored Tatjane Vasiljevne i zajedno s njom smišljao šta da radi onaj čija se fota izvuče.

Sofija nije volela miloštu i poljupce, kojima se obično otkupljuju fote, a Varvara je mrzela kad je morala nešto da traži ili odgoneta. Gospođice su se smejale tek onako — otkud im toliki smeh? — i mene je ponekad muka hvatala gledajući ih, dok se Pasinkov samo osmehivao i mahao glavom.

Starac Zlotnjicki nije se mešao u našu igru, pa čak nas nije sasvim ljubazno ni gledao kroz staklena vrata svoga kabineta. Jednom samo, saovim neočekivano, uđe k nama i predloži da ono lice čija se fota izvuče, poigra s njim vals; mi, naravno, pristadosmo. Izvukoše fotu Tatjane Vasiljevne: ona ova pocrvene, zbuni se i zastide, kao petnaestogodišnja devojčica — ali njen muž odmah naredi Sofiji da sedne za klavir, priđe ženi i odigra s njom dve ture, starinski, u tri koraka. Sećam se kako se njegovo jetko i mračno lice, sa strogim očima, čas pokazivalo, čas skrivalo, okrećući se lagano i ne menjajući svoj strogi izgled. Igrajući, on je pravio široke korake i potskakivao, a njegova žena je brzo tapkala nogama i pripijala lice uz njegove grudi, kao od straha. On je dovede do njenog mesta, pokloni joj se, ode u svoju sobu i zaključa se. Sofija htede da ustane. Ali Varvara je zamoli da produži vals, priđe Pasinkovu i, pruživši ruku, s nategnutim osmehom reče: hoćete li? Pasinkov se začudi, pa ipak skoči — on se uvek odlikovao finom učtivošću — uze Varvaru za struk, ali na prvom koraku spotače se i, odvojivši se brzo od svoje dame, polete pravo pod postolje na kome je stajao kavez papagajev. Kavez pade, papagaj se uplaši i zakrešta: na go-tovs!

Nasta opšti smeh... Zlotnjicki iziđe na prag kabineta, surovo pogleda i tresnu vratima. Posle toga trebalo je samo potsetiti Varvaru na taj događaj, i ona se odmah počinjala smejati i pogledati s takvim izrazom na Pasinkova, kao da mu je davala na znanje da se ništa pametnije od onoga što je on uradio nije moglo učiniti.

Pasinkov je neobično voleo muziku. On je često molio Sofiju da mu nešto svira, sedao u kraj i slušao, katkad pevušeći svojim tankim glasom kad naiđu nežni tonovi. Naročito je voleo „Sazvežđa” od Šuberta. Tvrdio je da, kad mu sviraju „Sazvežđa”, uvek mu se čini da mu se sa zvucima neki dugi plavi zraci slivaju s visine pravo u grudi. I sad se još uvek setim, kad vidim vedro noćno nebo s tihim treptanjem zvezda, Šubertove melodije i Pasinkova...

Često mi pada na um i jedna šetnja van grada. Pošli smo sa celim društvom, u dva zatvorena fijakera sa po četiri mesta, u Pargolovo. Sećam se, kola krenuše Vladimirskom ulicom; bila su vrlo stara, plave boje, na okruglim federima, sa širokim kočijaškim sedištima i gomilicom sena unutra; doratasti posustali konji vukli su nas usiljenim kasom, svak od njih ramljajući na drugu nogu. Dugo smo šetali po borovoj šumi oko Pargolova, pili mleko iz zemljanih ćupčića i jeli jagode sa šećerom. Vreme je bilo izvanredno. Varvara nije volela mnogo da ide; ona se brzo umorila; ali ovoga puta nije zaostajala iza nas. Bila je skinula šešir, kosa joj se rasplela, sumorne crte lica joj oživele i obrazi se zacrveneli.

Kad naiđoše dve seoske devojke, Varvara najedanput sede na zemlju, pozva ih, ali ne ljubazno, i posadi kraj sebe. Sofija ih je pogledala iz daleka s hladnim osmejkom i nije im prišla. Ona je šetala s Asanovim, dok Zlotnjicki samo reče da je Varvara prava kvočka. Varvara ustade i izdvoji se. Za vreme šetnje prilazila je nekoliko puta Pasinkovu i govorila mu: „Jakove Ivaniću, imam nešto da vam kažem”, ali šta je htela da mu kaže — ostalo je nepoznato.

Uostalom, vreme je da se vratim na moju pripovetku.

*

Obradovah se Pasinkovljevoj poseti; ali kada se setih šta sam uoči toga dana uradio, bilo me je neobično sramota, i ja se brzo opet okretoh zidu. Posle male pauze, Jakov me upita da li sam zdrav.

— Zdrav sam, — procedih kroz zube, — samo me glava boli.

Jakov ništa ne odgovori i uze knjigu. Prođe više od sata; već sam se spremao da sve priznam Jakovu... najedanput u pretsoblju zazvoni zvonce.

Vrata se na stepenicama otvoriše... prislušnuh... Asanov je pitao moga momka da li sam kod kuće.

Pasinkov ustade; on nije voleo Asanova i, šapnuv mi na uvo da će ići da prilegne na moju postelju, ode u sobu za spavanje.

Trenutak posle, uđe Asanov.

Po samom pocrvenelom licu njegovom, po kratkom usiljenom poklonu, setih se da on nije došao k meni tek onako. „Šta li će biti?” pomislih.

— Poštovani gospodine, — otpoče on, sedajući brzo u naslonjaču, — dođoh k vama zato da mi objasnite jednu moju sumnju.

— Naime?

— Naime: hoću da znam, da li ste vi pošten čovek?

Planuh.

— Šta to znači? — upitah.

— Evo šta znači... — odgovori on, naglašujući baš svaku reč, — pokazao sam vam juče buđelar sa pismima jedne ličnosti, koja su meni pisana... Danas ste vi prebacivali — zapamtite, prebacivali — prepričavajući toj ličnosti nekoliko fraza iz tih pisama, iako niste imali na to nimalo prava. Hoću da znam, kako vi to tumačite?

— A ja hoću da znam, s kakvim pravom vi mene o tome pitate? — odgovorih, drhteći sav od besa i unutarnjeg stida. — Ko vas je terao da se hvalite s vašim stricem, vašom prepiskom; kakve veze to ima sa mnom? Jesu li vam sva pisma na okupu?

— Pisma su tu; ali ja sam juče bio u takvom stanju da ste vi lako mogli...

— Jednom rečju, poštovani gospodine, — rekoh ja, namerno povišujući ton, — ja vas molim da me ostavite na miru, jeste li čuli? Neću ništa da znam i neću ništa da vam objašnjavam. Idite toj ličnosti, pa nek vam ona objasni! (Osetih da mi se poče okretati u glavi).

Asanov upre pogled u mene, starajući se očigledno da mu da izraz ironične oštrine, pogladi svoje brčiće i ne žureći se ustade.

— Sad znam šta da mislim, — reče on, — vaše lice — najbolji vam je dokaz. Ali, ja vam moram reći da solidni ljudi ne rade tako... Pročitati pismo krišom i posle ići i uznemiravati solidnu devojku...

— Tornjajte se bestraga! — viknuh, lupajući nogama; — i pošaljite mi sekundante; nemam nameru da razgovaram s vama.

— Molim da me ne učite, — hladno odgovori Asanov, — a sekundanta sam i sam hteo da vam pošaljem.

On ode. Ja padoh na kanabe i pokrih lice rukama. Neko me dirnu za rame; ja spustih ruke — preda mnom je stajao Pasinkov.

— Šta? je li to istina? — upita me on. — Zar si pročitao tuđe pismo?

Ne imadoh snage da mu odgovorim, ali klimnuh potvrdno glavom.

Pasinkov priđe prozoru i, leđima okrenut meni, tiho reče:

— Pročitao si pismo neke devojke pisano Asanovu. Ko je ta devojka?

— Sofija Zlotnjicka, — odgovorih, kao kad okrivljeni odgovara sudiji.

Pasinkov dugo ne izusti ni reči.

— Samo te ljubav može donekle izviniti, — reče on najzad. — Zar si zaljubljen u Zlotnjicku?

— Da.

Pasinkov opet poćuta.

— To sam i mislio. I ti si danas bio kod nje i počeo joj prebacivati...

— Da, da, da... — rekoh očajno. — Sad me možeš prezreti...

Pasinkov prođe dvaput po sobi.

— A da li ona njega voli? — upita on.

— Voli...

Pasinkov se pokunji i dugo gledaše nepomično u pod.

— E, to treba lečiti, — otpoče on, podigavši glavu, — to ne treba ostaviti tako.

I on uze kapu.

— Kud ćeš?

— Asanovu.

— Ja ti to neću dozvoliti. Zaboga! nema smisla! šta će pomisliti?

Pasinkov me pogleda.

— A ti misliš da je bolje ostaviti tu glupost tako, sebe ubiti, devojku osramotiti?

— Pa šta ćeš mu reći?

— Postaraću se da ga urazumim, reći ću da ga moliš za izvinjenje...

— Ali ja neću da mu se izvinim!

— Nećeš? Zar nisi kriv?

Pogledah u Pasinkova: zapanji me njegov miran i ozbiljan, ali tužan izraz lica; ono je za mene bilo novo. Ništa ne odgovorih i sedoh na kanabe.

Pasinkov iziđe.

Kako sam s teškim nestrpljenjem očekivao njegov povratak! Kako je vreme nemilosrdno lagano prolazilo! Najzad, on se vrati — dockan.

— Šta je? — upitah plašljivim glasom.

— Hvala Bogu, — odgovori on, — sve je u redu.

— Bio si kod Asanova?

— Da.

— Pa? On se, valjda, ustezao? — rekoh usiljeno.

— Ne, ne bih rekao. Više sam očekivao... On... on nije tako odvratan čovek, kao što sam ga smatrao.

— A sem kod njega, nisi ni kod koga drugog bio? — upitah, malo docnije.

— Bio sam kod Zlotnjickih.

— A!... (Srce mi zakuca. Nisam ga smeo ni pogledati u oči). — A ona?

— Sofija Nnkolajevna je pametna devojka, plemenita... Da, ona je plemenita devojka. U početku joj je bilo nezgodno, ali se posle umirila. Uostalom, ceo naš razgovor nije trajao više od pet minuta.

— I ti... ti si joj sve kazao... o meni... sve?

— Kazao sam šta je trebalo.

— Ja sad već više neću moći da idem k njima! — rekoh sumorno.

— Zašto? Možeš, ponekad. Naprotiv, ti treba obavezno da odeš do njih, da ne pomisle nešto…

— Ah, Jakove, ti ćeš me sad prezirati! — uzviknuh, jedva uzdržavajući suze.

— Ja? da te prezirem?... (Njegove umiljate oči toplo sinuše ljubavlju). Tebe da prezirem... budalo jedna! Zar ti je lako bilo? Zar ne patiš?

On mi pruži ruku; obisnuh mu se oko vrata i zaplakah.

*

Posle nekoliko dana, pošto sam primetio da je Pasinkov vrlo neraspoložen, odlučih, najzad, da odem do Zlotnjickih. Šta sam osećao, ulazeći u njihov salon, to se rečima teško može izraziti; sećam se da sam jedva raspoznavao lica i glas mi se kidao u grudima. Ni Sofiji nije bilo lakše: ona je očigledno silom razgovarala sa mnom, ali njene oči su isto tako izbegavale moje, kao i moje —

njene, i u svakom njenom pokretu, u celom biću ogledala se usiljenost, pomešana... zašto kriti istinu? s prikrivenom odvratnošću.

Postarao sam se da što pre oslobodim i nju i sebe od tih teških osećanja. Taj susret bio je, srećom, poslednji... pred njenu udaju. Iznenadna promena u mojoj sudbini odvela me na drugi kraj Rusije, i ja se zadugo oprostih s Petrogradom, s porodicom Zlotnjickih i, što mi je bilo najteže, s dobrim Jakovom Pasinkovim.

II

Prođe sedam godina. Smatram da nije potrebno pričati šta se za sve to vreme događalo sa mnom. Lutao sam tako po Rusiji i uzduž i popreko, i hvala Bogu! Zabačeni krajevi u unutrašnjosti nisu tako strašni, kao što mnogi misle, i u najudaljenijim predelima neprohodnih šuma, pod mahovinom i trulim oborenim granama, rastu mirisni cvetovi.

Jedanput, u proleće, prolazeći službenim poslom kroz malu sresku varoš jedne od udaljenih gubernija istočne Rusije, opazih kroz mračni prozorčić tarantasa, na trgu, pred bakalnicom, čoveka čije mi se lice učini neobično poznato. Zagledah ga bolje i, na moju preveliku radost, poznadoh u njemu Jeliseja, Pasinkovljevog slugu.

Odmah naredih kočijašu da stane, iskočih iz kola i priđoh Jeliseju.

— Pomaže Bog, prijatelju! — rekoh i, jedva krijući uzbuđenje, upitah: — da ti nije i gospodin ovde?

— Tu je, — odgovori on lagano i najednom uzviknu: — Ah, gospodaru, to ste vi? Ne mogadoh ni da vas poznam!

— S Jakovom Ivanovićem si ovde?

— S njim, gospodaru, s njim... S kim drugim!

— Vodi me odmah k njemu.

— Molim, molim! Izvolite ovamo, ovamo... Mi smo tu, u krčmi otseli.

I Jelisej me povede preko trga, neprestano ponavljajući: „O, što će se obradovati Jakov Ivanić!”

Ovaj Jelisej, po narodnosti Kalmik, na izgled vrlo neugledan i čak divalj, ali vrlo dobar po duši i nimalo glup, neobično je voleo Pasinkova i služio je kod njega deset godina.

— Kako je Jakov Ivanić? — upitah ga.

Jelisej okrete k meni svoje sumorno-žuto lice.

— Ah, gospodaru, rđavo... rđavo, gospodaru! Ni poznati ga nećete... Izgleda mi da neće dugo na ovome svetu... Zato smo se ovde i zaustavili, a i u Odesu smo putovali na lečenje.

— Otkud idete?

— Iz Sibira, gospodaru.

— Iz Sibira?

— Dabome. Jakov Ivanić je bio tamo sa službom. Tamo je i ranu dobio.

— Zar je on služio u vojsci?

— Ne, nije. U građanskoj službi.

„Kakva su to čuda!” pomislih. Ali, približismo se krčmi, i Jelisej otrča napred, da izvesti o meni. Prvih godina našeg rastanka, Pasnnkov i ja dopisivali smo se dosta često, ali poslednje njegovo pismo dobio sam pre četiri godine, i otada ništa nisam znao o njemu.

— Izvolite, izvolite! — vikao mi je Jelisej sa stepenica. — Jakov Ivanić jedva čeka da vas vidi.

Brzo ustrčah uz nesigurne stepenice, uđoh u mračnu, malu sobu — i srce mi se steže... Na uzanom krevetu, pod šinjelom, bled kao mrtvac, ležao je Pasinkov i pružao mi golu, izmršavelu ruku. Pritrčah mu i grčevito ga zagrlih.

— Jaša! — viknuh najzad. — Šta je s tobom?

— Ništa, — odgovori on slabim glasom, — zanemogoh malo. A otkud ti ovde?

Sedoh na stolicu kraj postelje Pasinkova i, držeći ga stalno za ruku, počeh ga gledati pravo u lice. Poznadoh drage mi crte: izraz njegovih očiju, kao ni osmeh mu, nisu se izmenili; ali, što je izbolovao!

On primeti kakav je utisak napravio na mene.

— Tri dana se nisam brijao, — reče on, — pa nisam ni očešljan, inače — dobro sam.

— Reci, molim te, Jaša, — otpočeh, — šta mi to reče Jelisej... Ranjen si?

— A, da, to je čitava istorija, — odgovori on. — Ispričaću ti posle. Zaista, ranjen sam, a zamisli, čime? strelom.

— Strelom?

— Jeste, strelom, samo ne iz mitologije, niti ljubavnom, već pravom strelom od nekog vrlo vitkog drveta, sa vešto zašiljenom oštricom na vrhu... Takva strela izaziva neprijatan osećaj, naročito kad udari u pluća.

— Pa kako to? pobogu...

— Evo kako. Ti znaš da je u mojoj sudbini bilo mnogo smešnog. Sećaš se moje prepiske prilikom traženja dokumenata? Pa eto, i ranjen sam smešno. Doista, zar će pošten čovek u naše prosvećeno doba dozvoliti sebi da ga rane strelom? I ne slučajno — recimo za vreme nekih utakmica, već u boju.

— Ali, ti mi ne pričaš sve...

— Pa, eto, pričekaj, — prekide me on. — Poznato ti je da su me odmah posle tvoga odlaska iz Petrograda premestili u Novgorod. Tu sam ostao prilično dugo i, pravo da ti kažem, bilo mi je dosadno, iako sam se tamo sreo sa jednim stvorenjem... (On uzdahnu)... Ali ostavimo to sad; a pre dve godine dobih divno mesto, doduše, malo daleko, ali ništa s tim! Vidi se da je mome ocu i meni na rođenju bilo pisano da posetimo Sibir. Divna je to zemlja. Bogata, široka i slobodna — to će ti svak reći. Tamo mi se neobično dopalo. Imao sam pod sobom tuđince; miran svet; ali na moju nesreću, palo im na pamet, nije ih bilo više od desetak, da švercuju. Poslaše me da ih pohvatam. I što se tiče toga, pohvatao sam ih, ali jedan od njih, iz gluposti, svakako, htede da se brani, na me i počasti tom strelom... Zamalo nisam umro, ali se pridigoh. I sad, eto, putujem da se sasvim izlečim... Uprava mi, nek joj Bog da zdravlja, dade novaca.

Pasinkov od malaksalosti spusti glavu na jastuk i ućuta. Tiha rumen ozari mu obraze. On zatvori oči.

— Ne može mnogo da govori, — reče poluglasno Jelisej, koji nije izlazio iz sobe.

Nasta tajac; ništa se nije čulo, do teško bolesnikovo disanje.

— I tako, — nastavi on, otvorivši opet oči, — već je druga nedelja kako sedim u ovoj varošici... mora biti da sam nazebao. Leči me ovdašnji sreski lekar — videćeš ga; izgleda mi da je dosta spreman. Uostalom, to me i veoma raduje, jer kako bi se drukčije sreli? (I on me uhvati za ruku. Njegova ruka, do maločas hladna kao led, sad je gorela). — Pričaj mi nešto o sebi, — otpoče on opet, skidajući s grudi šinjel, — ta ja i ti se bogzna otkad nismo videli.

Požurih da mu ispunim želju, samo da on ne govori, i počeh pričati. U početku me je vrlo pažljivo slušao, zatim zatraži vode, pa posle opet poče zatvarati oči i okretati glavom po jastuku. Posavetovah mu da malo trene, dodajući da neću nastaviti put dok se ne popravi, i da ću uzeti sobu do njegove. — Ovde je vrlo gadno... — zausti Pasinkov; ali ja mu zatvorih usta i tiho iziđoh.

— Šta je to, Jeliseje? Ta on će umreti, zar ne? — upitah vernog slugu.

Jelisej samo odmahnu rukom i udalji se.

Pošto isplatih kočijaša i na brzu ruku pređoh u susednu sobu, pođoh da vidim da li je zaspao Pasinkov. Kraj njegovih vrata sudarih se sa visokim čovekom, neobično debelim i teškim. Njegovo lice, boginjavo i podnadulo, pokazivalo je lenost — i ništa više; sitne oči su se prosto zatvorile, a usne se sijale, kao posle sna.

— Dopustite da vas upitam, — obratih mu se, — da niste vi lekar?

Debeli čovek me pogleda, i obrvama napregnuto izdiže svoje ispupčeno čelo.

— Da, jesam, — reče on najzad.

— Gospodine doktore, budite dobri pa uđite ovamo, u moju sobu! Jakov Ivanić, čini mi se, spava; ja sam njegov prijatelj i želeo bih da porazgovaram s vama o njegovoj bolesti, koja me neobično brine.

— Vrlo dobro, — odgovori doktor, s takvim izrazom kao da je hteo reći: „Šta si se tu raspričao; ja bih i bez toga pošao”, i odmah se uputi za mnom.

— Recite, molim vas, — otpočeh, čim sede na stolicu, — da li je stanje moga prijatelja opasno? šta mislite?

— Da, — mirno odgovori debeljko.

— I... vrlo je opasno?

— Jeste, opasno je.

— Tako da on čak... može umreti?

— Može.

Priznajem, ja sam skoro s mržnjom pogledao u svoga sagovornika.

— Onda, — rekoh, — treba preduzeti neke mere, sazvati konzilium, zar ne... Ne može to tako... Pobogu!

— Konzilium? Treba. Zašto ne? Treba. Pozvati Ivana Jefremića...

Doktor je govorio teško i neprestano uzdisao. Kad je govorio, stomak mu se primetno nadimao, kao da je istiskivao svaku reč.

— Ko je to Ivan Jefremić?

— Opštinski lekar.

— Kako bi bilo da pošaljemo po guberniskog — šta mislite? Tamo zacelo nma dobrih lekara.

— Zašto ne? Treba.

— A koga tamo smatraju za najboljeg?

— Za najboljeg? Bio je tamo doktor Koljrabus... njega umalo što nisu premestili nekud. Uostalom, pravo da vam kažem, nije ni potrebno slati.

— Zašto?

— Vašem prijatelju ni gubernnski doktor ne može pomoći.

— Zar je tako rđavo?

— Da, nagrabusio.

— A od čega je upravo bolestan?

— Ranjen je... Pluća, dakle, nastradala... pa još i nazebao, dobio vatru... pa, i ostalo. A rezerve nema: bez rezerve se, kao što sami znate, ne može.

Obojica poćutasmo.

— Mogli bismo još homeopatiju da pokušamo... — reče debeljko, i pogleda me sa strane.

— Kako homeopatiju? Pa vi ste alopat?

— Pa šta je s tim što sam alopat! Vi mislite, da ja homeopatiju ne znam? Nimalo gore od drugih. Ovde, kod nas, i apotekar homeopatijom leči, a on uopšte ni diplome nema.

„E”, pomislih, „onda ne valja”... — Ne, g. doktore, — rekoh, — bolje je da ga lečite po vašoj uobičajenoj metodi.

— Kako hoćete.

Debeljko ustade i uzdahnu.

— Hoćete li sad k njemu? — upitah.

— Da, treba videti.

I on iziđe.

Ne pođoh za njim: bilo bi mi vrlo teško da ga vidim kraj postelje moga jadnog bolesnog prijatelja. Pozvah svoga slugu i naredih mu da odmah ide u gubernisku varoš, da nađe tamo najboljeg lekara i da ga obavezno dovede. Nešto zalupa u hodniku: brzo otvorih vrata.

Lekar se vraćao od Pasinkova.

— Pa, kako je? — upitah ga šapatom.

— Eto, dao sam mu lek.

— Odlučio sam, g. doktore, da pozovem guberniskog lekara. Ne sumnjam u vaše sposobnosti, ali vi sami znate: četiri oka više vide nego dva.

— Pa, to je lepo! — odgovori debeljko i otpoče silaziti niz stepenice. Vidi se da sam mu bio dosadan.

Uđoh Pasinkovu.

— Jesi li video našeg Eskulapa? — upita me on.

— Video sam, — odgovorih.

— Ono što mi se najviše dopada kod njega, — otpoče Pasinkov, — to je njegova neobična mirnoća. Doktor i treba da bude flegmatičan, zar ne? To veoma hrabri bolesnika.

Ja ga, naravno, nisam želeo razuveravati.

Predveče, Pasinkovu, iako to nisam očekivao, bi bolje. On zamoli Jeliseja da spremi samovar, reče mi da će me poslužiti čajem, da će i sam popiti šolju, i prilično se razvedri. Ali, ja sam se ipak trudio da mu ne dam da govori, i videći da on nikako neće da se smiri, upitah ga, hoće li da mu pročitam nešto?

— Kao kod Vinterkelera, sećaš se? — odgovori on. — De, vrlo rado. Samo, šta ćemo čitati? Vidi, tamo na prozoru su moje knjige...

Priđoh prozoru i uzeh prvu knjigu koja mi pod ruku dođe...

— Šta je to? — upita on.

— Ljermontov.

— A, Ljermontov! Divno! Puškin je bolji, naravno... Sećaš se: „Nada mnom se opet stekli ti oblaci u tišini”... ili: „Poslednji put tvoj lik dragi smem u mislima da ljubim”. Ah, divota! Divota! Pa i Ljermontov je dobar. Ali, znaš šta, dragi moj: otvori gde bilo i čitaj!

Otvorih knjigu i zbunih se: naiđoh na „Amanet”. Htedoh da prevrnem stranu, ali Pasinkov primeti moj pokret i žurno dodade: ne, ne, ne, čitaj to što si otvorio.

Šta sam mogao: pročitah „Amanet”.

— Divna stvar! — reče Pasinkov, čim završih poslednji stih. — Divna stvar! A čudno, — dodade on, poćutavši malo, — čudno da baš na „Amanet” naiđeš... Čudno!

Počeh-čitati drugu pesmu, ali me Pasinkov nije slušao, gledao je nekud u stranu, i ponovio još dvatri put: „čudno!”

Spustih knjigu na kolena.

— . „Susetku jednu imaju oni”, — prošapta on, i najednom, obrativši mi se, upita: — je li, sećaš li se Sofije Zlotnjicke?

Pocrveneh.

— Kako da se me sećam!

— Je li se udala?...

— Za Asanova, odavno već. Pisao sam ti o tome.

— Jeste, jeste, pisao si. A da li joj je otac oprostio najzad?

— Oprostio je, ali Asanova nije primio.

— Zadrt starac! Pa, šta se čuje, jesu li srećni?

— Ne znam, doduše... čini mi se, srećni su. Oni žive u selu, u ***oj guberniji; nisam ih video, ali prolazio sam tuda.

— Imaju li dece?

— Čini mi se, imaju... Kad smo već tu, Pasinkove... — rekoh.

On pogleda.

— Priznaj, ti, onda, koliko se sećam, nisi hteo da odgovoriš na moje pitanje: da li si joj rekao da je volim?

— Sve sam joj kazao, celu istinu... Uvek sam joj samo istinu govorio. Kriti od nje — bilo bi greh!

Pasinkov poćuta.

— Pa, reci mi, — otpoče on opet, — jesi li je brzo prestao da voliš, ili ne?

— Ne brzo, ali prestadoh. Kakva vajda uzdisati zalud?

Pasinkov se okrete k meni.

— A ja, dragi moj, — otpoče on, a usne mu zadrhtaše, — nisam kao ti: ja je ni do danas nisam prestao voleti.

— Kako! — uzviknuh, neiskazano zaprepašćen, — zar si je ti voleo?

— Voleo sam je, — tiho reče Pasinkov, i obe ruke stavi pod glavu. — Koliko sam je voleo, to samo Bog zna. Nikom nisam govorio o tome, nikom na svetu, pa nisam nikom ni mislio da gavorim... tako je to! „Vele da mi nije mnogo ostalo da živim”... Šta mari!

Neočeknvana ispovest Pasinkova toliko me iznenadila, da uopšte nisam mogao ni reči reći, već samo pomislih: „Zar je moguće? Kako

to da ni slutio nisam?”

— Jeste, — nastavi on, kao da razgovara sam sa sobom, — ja sam je voleo. I ne prestadoh je voleti čak ni onda kad doznadoh da njeno srce pripada Asanovu. Ali mi je bilo teško kad sam to doznao! Da se u tebe zaljubila, bar bih se i ja radovao; ali u Asanova... Otkud on da joj se dopadne? Baš je srećan! Ona nije mogla da izneveri svoja osećanja i da prestane voleti. Karakteran čovek se ne menja.

Setih se posete Asanova posle onog nesrećnog ručka, Pasinkovljeve intervencije, i nehotice raširih ruke.

— I ti si, jadniče, sve to od mene doznao, — uzviknuh, — pa ipak si pristao da tada otideš do nje!

— Da, — reče opet Pasinkov, — i taj razgovor s njom... nikad neću zaboraviti. Eto kad sam doznao, eto kad sam shvatio šta znači reč „Resignation”, koju sam odavno izabrao. Ali ona je ipak ostala moj ideal i ja sam uvek o njoj sanjao... A teško onome ko živi bez ideala!

Posmatrao sam Pasinkova: njegove oči, kao uprte u daljinu, grozinčavo su se sijale, — Voleo sam je, nastavi on, — voleo, nju, tihu, poštenu, nepristupačnu, nepodmitljivu; kad je otputovala, zamalo nisam poludeo od tuge... Od tada više nikog ne voljah.

I najednom, okrenuvši se, on pritište lice na jastuk i tiho zaplaka.

Skočih, nagoh se nad njim, i počeh ga tešiti...

— Ne mari, — reče on, diže glavu i zatrese kosom, — nije to ništa; bilo mi malo teško; malo žao... tojest, sebe... Ali ne mari... Sve su to pesme krive. Pročitaj mi neku drugu, veseliju.

Uzeh Ljermontova, počeh brzo listati strane; ali kao za pakost, stalno su nailazile pesme koje su opet mogle da uznemire Pasinkova. Najzad, pročitah mu „Darove Tereka”.

— Retorska naklapanja! — reče moj jadni prijatelj, tonom profesora: — a ima i dobrih mesta. Ja sam, dragi moj, i sam pokušao da pišem. pesme i otpočeh jednu: „Čaša života” — ali ništa ne ispade! Naše je, dragi moj, da saosećamo, ne da stvaramo... Pa ipak, nešto se umorih; da trenem malo — šta misliš? Zamisli, ala je divna stvar san! Ceo je naš život san, i san je ipak ono što je najbolje u njemu.

— A poezija? — rekoh.

— I poezija je san, samo rajski.

Pasinkov zatvori oči.

Zadržah se malo kraj njegove postelje. Nisam mislio da će moći brzo zaspati, pa ipak disanje mu je bilo sve jednostavnije i duže. Na prstima iziđoh, vratih se u svoju sobu i legoh na kanabe. Dugo razmišljah o onome što mi je Pasinkov pričao, sećah se mnogih stvari, čudih se, najzad i sam zaspah...

Neko me darnu; trgoh se: preda mnom je stajao Jelisej.

— Molim vas, hajte kod gospodina, — reče on.

Odmah se digoh.

— Kako mu je?

— Bunca.

— Bunca? A to mu se pre nije dešavalo?

— Ne, i prošle noći je buncao, samo danas mnogo gore.

Uđoh u Pasinkovu sobu. On nije ležao, već sedeo na svom krevetu, nagnut napred celim telom, lagano je širio ruke, osmehivao se i govorio, neprestano je govorio tihim i slabim glasom, kao što trska šušti. Oči su mu lutale. Tužna svetlost lampice, koja je stajala na podu i bila zaklonjena knjigom, padala je kao neka nepomična mrlja na tavanicu; Pasinkovljevo lice izgledalo je još bleđe u polutami.

Priđoh mu, zovnuh — ali se on ne odazva. Počeh prisluškivati njegovo mrmljanje: buncao je o Sibiru, o njegovim šumama. Katkad bilo je i smisla u njegovom buncanju.

„Ala je drveće!” šaputao je on: „baš do neba.

Ala je mnogo inja na njemu! Srebro... Smetovi... A evo i malih tragova... čas zeka skakao, čas beli samur... Ne, to je otac protrčao s mojim dokumentima. Eno ga... Eno! Treba ići; mesec svetli. Treba ići, dokumente tražiti... Gle! Cvetak, crveni cvetak — tamo je Sofija... Eto, zvoncad zvone, to mraz zvoni... Ah, ne; to glupe zimovke u žbunju skakuću, cvrkuću... Gle, crvenogrlaste! Hladno... A! gle Asanova... Oh da, ta on je top — bakarni top, i lafet mu je zelen. Eto zašto se dopada. Zvezda prelete? Ne, to strela leti... Oh, kako brzo i pravo meni u dušu!... Ko je to pucao? Ti, Sonječka?”

On saže glavu i poče šaputati bez veze. Pogledah u Jeliseja: stajao je s rukama na leđima i tužno gledao svoga gospodina.

— A što si, dragi moj, postao realan? — upita on najedanput i upre u mene tako vedar, tako svestan pogled, da ja nehotice

uzdrhtah i htedoh odgovoriti, ali on odmah nastavi: — A ja, dragi moj, nisam postao realan, nisam postao, šta mi možeš! Kao sanjalnca sam rođen, sanjalica! Snovi, snovi... Šta su to snovi? Seljak Sobakevića — eto to su snovi. Oh!...

Pasinkov je buncao gotovo do ujutru; najzad, stiša se malo, spusti se na jastuk i zadrema. Vratih se u svoju sobu. Strašno izmučen noću, čvrsto zaspah.

Jelisej me opet probudi.

— Ah, gospodaru! — reče on uzbuđeno, — čini mi se, Jakov Ivanić umire...

Otrčah Pasinkovu. Ležao je nepomično. Na svetlosti probuđenog dana, on je već izgledao kao mrtvac. Poznade me.

— Zbogom, — prošaputa on, — pozdravi je, umirem...

— Jaša! — viknuh ga, — koješta! ti ćeš živeti!

— Ne, taman posla! Umirem... Evo, uzmi ovo za uspomenu... (On pokaza rukom grudi)...

— Šta je to? — reče on najedanput. — Gle: more... ove u zlatu, i na njemu plava ostrva, kuće od mramora, palme, tamnjan...

On ućuta... proteže se...

Kroz pola sata nije ga bilo. Jelisej plačući pade kraj njegovih nogu. Ja mu zatvorih oči.

O njegovom vratu visila je svilena amajlija na crnom gajtanu. Uzeh je.

Sahranismo ga sutradan... Najplemenitije srce zauvek sakri grob. Sâm sam bacio na nj prvi grumen zemlje.

III

Prođe još pola godine. Poslovi me nateraše da svratim u Moskvu. Otsedoh u jednoj boljoj tamošnjoj gostionici. Jednom, prolazeći hodnikom, pogledah na tablu s imenima putnika, i zamalo ne viknuh od zaprepašćenja: pored broja 12 stajalo je, lepo napisano kredom, ime Sofije Nikolajevne Asanov. U poslednje vreme slučajno čuh mnoge rđave vesti o njenom mužu; doznao sam da se propio, prokartao, propao, i uopšte da se rđačvo vlada. O njegovoj ženi pričalo se lepo... Nisam se bez uzbuđenja vratio u svoju sobu. Odavno već ugašena ljubav kao da opet planu u srcu, i ono zakuca.

Reših da odem do Sofije Nikolajevne. „Kako je mnogo vremena prošlo od dana našsg rastanka”, pomislih, „ona je, svakako, zaboravila sve što je nekad bilo među nama”.

Poslah k njoj Jeliseja, koga sam posle Pasinkove smrti zadržao za svog slugu, sa svojom vizitkartom, i Rekoh mu da upita da li je kod kuće i da li je mogu videti. Jelisej se brzo vrati i reče da je Sofija Nikolajevna kod kuće i da prima.

Uputih se Sofiji Nikolajevnoj. Kad uđoh, ona je stajala na sredini sobe i pozdravljala se sa nekim visokim i snažnim gospodinom. „Kako hoćete, — govorio je on punim i jakim glasom, — on je štetan čovek, on je nekoristan; a svaki nekoristan čovek je u jednom organizovanom društvu štetan, štetan, štetan!“

S tim rečima visoki gospodin izađe. Sofija Nikolajevna se okrete k meni.

— Kako se davno nismo videli! — reče ona. — Sedite, molim vas...

Sedosmo. Pogledah je... Posle dugog rastanka, videti opet crte lica, nekad dragog, možda voljenog, raspoznavati ih i neraspoznavati, kao da je kroz nekadašnji, još ipak nezaboravljeni lik — probio se drugi, iako sličan, ali tuđ; momentano, gotovo nehotice opaziti tragove koje je vreme ostavilo — ipak je sve to prilično tužno. „I ja sam se, mora biti, isto tako promenio”, misli svak od nas...

Uostalom, Sofija Nikolajevna nije mnogo ostarila; ali kad je poslednji put videh, imala je punih šesnaest, a od tada je prošlo devet godina. Crte lica postale su joj još pravilnije i ozbiljnije; ali, umesto nekadanje bezbrižnosti, u njima se ogledala neka pritajena tuga i uzbuđenje. Oči su joj upale i potamnele. Ona je počela ličiti na svoju majku...

Sofija Nikolajevna prva otpoče razgovor.

— Oboje smo se promenili, — reče ona. — Gde ste bili za sve ovo vreme?

— Lutao sam kojegde, — odgovorih. — A vi ste stalno živeli u selu?

— Većinom u selu. Ja sam i sad ovde samo na prolazu.

— Šta je s vašim roditeljima?

— Majka mi je umrla, a otac je stalno u Petrogradu; brat je u službi; Varja s njima živi.

— A vaš suprug?

— Moj muž? — poče ona malo življim glasom. — On je sad u južnoj Rusiji, na vašarima. Kao što znate, uvek je voleo konje, i osnovao je svoju ergelu... i eto, zato... sad konje kupuje.

U tome trenutku uđe osmogodišnja devojčica, s perčinom na glavi, sa vrlo upadljivim i živahnim licem, s krupnim smeđim očima. Kad me opazi, odmah povuče unazad svoju malu nogu, hitro napravi kniks i priđe Sofiji Nikolajevnoj.

— Da vam je pretstavim, to je moja ćerčica, — reče Sofija Nikolajevna, i dodirnu devojčicu prstom za podbradak, — nikako nije htela da ostane kod kuće, i najzad me molila da je povedem sa sobom.

Devojčica baci na mene svoj živi pogled i neprimetno zažmire.

— Dobra mi je ona, — nastavi Sofija Nikolajevna: — ničega se ne boji. I uči se lepo; zato je i moram pohvaliti.

— Comment se nomme monsieur? — upita devojčica poluglasno, nagnuvši se majci.

Sofija Nikolajevna izgovori moje ime. Devojčica me opet pogleda.

— A kako je vaše ime? — upitah je ja.

— Ime mi je Lidija, — odgovori devojčica, gledajući me smelo u oči.

— Mora da vas maze, rekoh.

— Ko me mazi?

— Kako ko? Pa ja mislim svi, počev od vaših roditelja. (Devojčica ćutke pogleda u svoju majku). Mislim, Konstantin Aleksandrović, nastavih...

— Da, da, — prihvati Sofija Nikolajevna, dok devojčica nikako nije prestajala pažljivo gledati u nju — moj muž, naravno... neobično voli decu...

Čudan izraz prelete preko Lidijinog pametnog lica. Usne joj se malo napućiše; ona se pokunji.

— Recite, — žurno dodade Sofija Nikolajevna, — vi ste ovde poslom?

— Poslom... I vi isto tako?

— I ja sam... U otsustvu muža, znate, i protiv svoje volje bavim se poslom.

— Maman! — Zausti Lidija...

— Quoi, mon enfant?

— Non — rien... Je te dirai après.

Sofija Nikolajevna se osmehnu i sleže ramenima.

Oboje poćutasmo, a Lidija važno skrsti ruke na grudima.

— Recite, molim vas, — otpoče opet Sofija Nikolajevna, — čini mi se, imali ste prijatelja... Kako se ono zvaše? Imao je tako pitomo lice... Stalno je čitao pesme; uvek oduševljen...

— Da nije Pasinkov?

— Da, da, Pasinkov... gde je on sad?

— Umro je.

— Umro? — ponovi Sofija Nikolajevna. — Baš mi je žao!

— Jesam li ga videla? — upita brzim šapatom devojčica.

— Ne, Lidija, nisi ga videla. Baš mi je žao! — ponovi Sofija Nikolajevna.

— Žalite ga... — rekoh — e, da ste ga vi poznavali, kao ja!... Dopustite da vas upitam, zašto ste počeli razgovor baš o njemu?

— Onako, ni sama ne znam... (Sofija Nikolajevna obori oči). — Lidija — dodade ona — idi svojoj dadilji.

— Hoćeš li me pozvati kad budem smela ući? — upita devojčica.

— Pozvaću.

Devojčica iziđe. Sofija Nikolajevna mi se obrati.

— Ispričajte mi, molim vas, sve što znate o Pasinkovu.

Počeh pričati. Prikazah, ukratko, ceo život moga prijatelja, postarah se, ukoliko sam umeo, da naslikam njegovu dušu, da opišem njegov poslednji susret sa mnom, njegovu smrt.

— I eto takav čovek, — uzviknuh, završavajući svoju priču, — otišao je od nas, neprimećen, gotovo neocenjen! I to još ne bi bila nikakva nesreća. Šta je to ljudsko mišljenje? Ali mi je teško i krivo to, što takav čovek, s tako prisnom i odanom dušom, nije nijedanput osetio sreću uzajamne ljubavi i nije pobudio miloštu nijedne ženske duše, dostojne njega!... Nek ja i ne znam za takvu sreću: nisam za nju ni bio; ali Pasinkov!... Sem toga, nisam li ja sretao u svome životu hiljade ljudi koji se nisu mogli ni u kome pogledu porediti s njim, a koji su bili voljeni? Zar zaista treba misliti da su izvesni nedostaci u čoveku — kao, recimo, samouverenost i lakomislenost — potrebni zato da bi mu žena bila naklonjena? Ili se ljubav boji

savršenstva, onog savršenstva koje je mogućno na zemlji, kao nečeg tuđeg i strašnog za nju?

Sofija Nikolajevna me sasluša do kraja, ne skidajući s mene svoje ozbiljne i prodirne oči i ne otvarajući usta; samo su joj se obrve pokatkad tuštile.

— Zašto vi mislite, — reče ona, poćutavši malo, — da vašeg prijatelja nijedna žena nije volela?

— Zato što znam, zaista znam.

Sofija Nikolajevna htede nešto da kaže i zastade. Ona se, izgleda, borila sama sa sobom.

— Vi grešite, — otpoče ona najzad, — ja znam. ženu koja je toplo volela vašeg pokojnog prijatelja; ona ga i sad voli i seća ga se... i vest o njegovoj smrti duboko će je potresti.

— Koja je to žena? — dozvolite da znam.

— Moja sestra, Varja.

— Varvara Nikolajevna! — uzviknuh začuđeno.

— Jeste.

— Šta, Varvara Nikolajevna? — ponovih. — Ona...

— Dovršiću vašu misao, — nastavi Sofija Nikolajevna, — ona hladna, ravnodušna, po vašem mišljenju, troma devojka, volela je vašeg prijatelja: zato se nije udala, niti će se udati. Do danas jedino sam ja to znala: Varja bi pre umrla nego što bi izdala svoju tajnu. U našoj porodici mi umemo ćutati i trpeti.

Dugo sam i pažljivo gledao u Sofiju Nikolajevnu, razmišljajući nehotice o gorkom smislu njenih poslednjih reči.

— Začudili ste me, — progovorih najzad. — Ali znate šta, Sofija Nikolajevna, kad se ne bih bojao da izazovem u vama neprijatne uspomene, isto tako mogao bih i ja vas začuditi...

— Ne razumem vas, — odgovori ona lagano i s nekom zbunjenošću.

— Vi me, zaista, ne razumete, — rekoh, ustajući žurno, — i zato mi dopustite da vam, umesto reči, pošaljem jednu stvar...

— Ali šta je to? — upita ona.

— Ne uznemiravajte se, Sofija Nikolajevna, reč nije o meni.

Poklonih se i vratih u svoju sobu, nađoh amajliju koju sam skinuo s Pasinkova i poslah je Sofiji Nikolajevnoj s ovakvom ceduljom:

„Ovu amajliju nosio je moj pokojni prijatelj stalno na grudima i umro je s njom. U njoj se nalazi jedna vaša cedulja upućena njemu, sasvim beznačajna po sadržini; možete je pročitati. On ju je nosio zato što vas je neobično voleo, o čemu mi se ispovedio tek uoči svoje smrti. Sad, kad je on umro, zašto da ne doznate da je i njegovo srce vama pripadalo”.

Jelisej se brzo vrati i donese mi natrag amajliju.

— Šta, — upitah, — zar ništa nije rekla da mi kažeš?

— Ništa.

Poćutah.

— Je li pročitala moju cedulju?

— Mora biti da je pročitala; njena devojka joj je predala.

— „Nepristupačna”, pomislih, setivši se poslednjih reči Pasinkova. — E, idi, — rekoh jače.

Jelisej se osmehnu nekako čudno i ne iziđe.

— K vama je... — otpoče on, — došla jedna devojka.

— Kakva devojka?

Jelisej poćuta.

— Nije vam ništa pričao pokojni gospodar?

— Ne... A šta?

— On, kad je bio u Novgorodu, — nastavi Jelisej, dodirujući rukom gornju gredu na vratima, — upoznao se, takoreći, s jednom devojkom. Dakle, ta devojka želi da vas vidi. Onomadne je sretoh na ulici. Rekoh joj: „dođi; ako gospodar naredi, pustiću te”.

— Nek izvoli, nek izvoli. Ali... ko je ona?

— Prosta... malograđanka... Ruskinja.

— Je li je voleo pokojni Jakov Ivanić?

— Dabome... voleo je. Ali, ona... Čim je doznala da je gospodar umro, neobično se kidala. Devojka je, ne bojte se, dobra.

— Nek izvoli, nek izvoli.

Jelisej iziđe i odmah se vrati. Za njim je koračala devojka u šarenom cicanom odelu i sa crnim šalom na glavi, koji joj je do pola uvijao lice. Kad me ugleda, zastide se i okrete.

— Šta ti je? — reče joj Jelisej. — Hajde, ne boj se.

Priđoh joj i uzeh za ruku.

— Kako vam je ime? — upitah je.

— Maša, — odgovori ona tiho i krišom me pogleda.

Na izgled bilo joj je dvadeset dve ili dvadeset tri godine; lice je imala okruglo, dosta prosto, ali prijatno, obraze nežne, meke plave oči, i male, vrlo lepe i čiste ruke. Bila je obučena pristojno.

— Poznavali ste Jakova Ivanića, — nastavih.

— Poznavala sam, — reče ona, čupkajući krajičak šala, i očni kapci joj zasuziše.

Ponudih je da sedne.

Ona odmah sede na ivicu stolice, ne protiveći se i bez snebivanja. Jelisej iziđe.

— Vi ste se s njim u Novgorodu upoznali?

— U Novgorodu, — odgovori ona, stavljajući obe ruke pod šal. — Tek sam pre dva dana doznala od Jeliseja Timofejića o njegovoj smrti. Jakov Ivanić, kad je odlazio u Sibir, obeća pisati i dvaput je pisao, i više nije pisao. Ja bih za njim i u Sibir krenula, ali on nije hteo.

— Imate li u Novgorodu rođaka?

— Imam.

— Jeste li kod njih živeli?

— Živela sam s majkom i udatom sestrom; a posle se majka na mene naljutila, pa i sestri nije bilo komotno: ona ima mnogo dece; i ja se preselih. Ja sam se uvek uzdala u Jakova Ivanića i ništa nisam želela, do samo da ga vidim, a on je prema meni uvek bio nežan — pitajte makar Jeliseja Timofejića.

Maša poćuta.

— Imam i pisma njegova, — nastavi ona. — Evo, vidite.

Ona izvadi iz džepa nekoliko pisama i pruži mi: — Pročitajte, — dodade ona.

Otvorih jedno pismo i poznadoh Pasinkov rukopis.

„Draga Mašo, (pisao je on krupnim, razgovetnim slovima) ti si juče naslonila svoju malu glavu na moju, i kad te upitah: zašto to radiš, reče mi: hoću da slušam o čemu razmišljaš. Reći ću ti o čemu mislim: mislim da bi dobro bilo da Maša nauči da piše! Ona bi onda i ovo pismo razumela”.

Maša pogleda u pismo.

— Jo mi je on još u Novgorodu pisao, — reče ona, — kad se spremao da me uči da pišem. Razgledajte ostala. Tu ima jedno iz Sibira. Baš njega pročitajte.

Pročitah pisma. Sva su bila vrlo prijatna, čak nežna. U jednom od njih, baš u prvom pismu iz Sibira, Pasinkov je nazivao Mašu svojim najboljim prijateljem, obećao je da će joj poslati novac za put u Sibir i završavao je ovako: „Ljubim tvoje lepe ruke; ovdašnje devojke nemaju takvih ruku; pa i tvoja glava se ne može sravniti s njihovom, i srce isto tako... Čitaj knjige koje sam ti poklonio i sećaj me se, i ja te neću zaboraviti. Samo si me ti, samo ti volela: i samo tebi hoću da pripadam”.

— Vidim da vam je veoma bio naklonjen, — rskoh, vraćajući joj pisma.

— On me je neobično voleo, — odgovori Maša, stavljajući brižljivo pisma u džep, dok su suze tiho lile niz njene obraze. — Uvek sam se u njega uzdala; da mu je Bog produžio vek, on me ne bi ostavio. Nek mu Bog da rajsko naselje!...

Ona obrisa oči krajičkom šala.

— Gde sad živite? — upitah.

— Sad sam ovde, u Moskvi; doputovala sam sa gospođom, a sad sam bez službe. Išla sam do tetke Jakova Ivanića, ali i ona je puka sirota. Meni je Jakov Ivanić često pripovedao o vama, — dodade ona, ustajući i klanjajući se, — on vas je uvek voleo i sećao vas se. Pre dva dana sretoh Jeliseja Timofejića i pomislih kako bi bilo da mi vi pomognete, pošto sam sad bez službe ostala...

— Vrlo rado, Marija... dopustite da vas upitam, kako se zovete po ocu?

— Petrova! — odgovori Maša i pokunji se.

— Sve ću za vas učiniti, što mogu, Marija Petrovna, — nastavih ja, — žao mi je samo što sam ovde na prolazu i što ne znam mnogo dobrih kuća.

Maša uzdahnu.

— Želela bih ma kakvu službu... Ne umem da krojim, ali da šijem, mogu sve... pa i decu mogu da čuvam.

„Da joj dam novaca”, pomislih, „ali kako to da uradim?”

— Znate šta, Marija Petrovna, — otpočeh ne bez zabune, — vi me, molim vas, izvinite, ali iz Pasinkovljevih reči znate u kakvom sam prijateljstvu bio s njim... Zato mi dozvolite da vam ponudim... zasad jednu malu sumu...

— Šta? — reče ona.

— Treba li vam para? — upitah.

Maša sva pocrvene i obori glavu.

— Šta će mi pare? — prošaputa ona. — Bolje mi službu nađite.

— Postaraću se da vam službu nađem, ali ne mogu da obećam nasigurno; a sramota je da se ustručavate, zbilja... Ta ja za vas nisam neki tuđinac... Primite to od mene, za uspomenu na našeg prijatelja...

Okretoh se, brzo izvadih iz buđelara nekoliko banknota i pružih joj.

Maša je stajala nepomično, pokunjivši glavu još niže...

— Uzmite, — ponovih.

Ona lagano upravi svoj pogled u mene, pogleda me tužno, lagano oslobodi bledu ruku ispod šala i pruži mi je.

Ja stavih banknote na njene hladne dlanoee. Ona ćutke opet zavuče ruku pod šal i obori oči.

— Vi u buduće, Marija Petrovna, — nastavih ja, — kad vam nešto zatreba, molim vas, obratite se pravo k meni. Ja ću vam poslati svoju adresu.

— Ponizno zahvaljujem, — reče ona i, poćutavši malo, dodade: — On s vama nije razgovarao o meni?

— Ja sam se s njim sreo, Marija Petrovna, uoči njegove smrti. Uostalom, ne sećam se... čini mi se da jeste.

Maša prevuče rukom kosu i uhvati se ovlaš za obraze, razmisli i reče: „Zbogom”, pa iziđe iz sobe.

Sedoh za sto i počeh duboko razmišljati. Ta Maša, njeni odnosi sa Pasinkovim, njegova pisma, tajna ljubav sestre Sofije Nikolajevne prema njemu... Jadnik! jadnik! šaputao sam, dišući teško. Iziđe mi pred oči ceo Pasinkovljev život, njegovo detinjstvo, njegova mladost, frajlajn Frederika... „Eto", pomislih, „mnogo ti je sudbina dala! mnogo te je obradovala!”

Sutradan opet odoh Sofiji Nikolajevnoj. Morao sam da pričekam u pretsoblju, i kad uđoh, Lidija je već sedela kraj svoje majke. Videh da Sofija Nikolajevna ne želi da se vraća na jučerašnji razgovor.

Počesmo razgovarati — zaista, ne znam o čemu, o glasovima koji se čuju po varoši, o poslovima... Lidija je često ubacivala poneku svoju reč i lukavo me pogledala. Smešna neka ozbiljnost namah bi

se pojavila na njenom nemirnom licu. Mora da se pametna devojčica dosećala da ju je majka namerno zadržala kraj sebe.

Ustadoh i počeh se pozdravljati. Sofija Nikolajevna me isprati do vrata.

— Ja vam juče ništa ne odgovorih, — reče ona, zaustavivši se na pragu, — pa i šta sam imala da vam odgovorim? Naš život ne zavisi od nas; ali svi mi imamo poneki lenger, od koga se nikad ne odvajamo, ako sami ne želimo: to je dužnost.

Ja ćuteći spustih glavu kao da se slažem i pozdravih se s mladom puritankom.

Celo to veče proveo sam kod kuće, ali nisam mislio o njoj: razmišljao sam, stalno razmišljao o mome dragom, nezaboravljenom Pasinkovu — o tom poslednjem romantičaru, i osećanja, čas tužna čas nežna, uvlačila su se kao slatka tuga u moje grudi i svirala na strunama duše koja još nije sasvim ostarila... Mir pepelu tvome, nepraktični čoveče, dobrodušni idealisto! I neka Bog da svima praktičnim ljudima, kojima si ti uvek bio tuđ, i koji će se, možda, čak i nasmejati sad tvojoj uspomeni, nek im da Bog da osete ma i stoti deo onih čistih naslada koje su, i protiv volje sudbine i ljudi, krasile tvoj bedni i tihi život!

1855 g.

ASJA

I

Imao sam tada dvadeset pet godina, — otpoče N. N. — i kao što vidite, davno je to bilo. Tek što sam se dohvatio slobode i otputovao u inostranstvo, ne zato da „završim svoje obrazovanje”, kao što se onda govorilo, već prosto što sam želeo da vidim sveta. Bio sam mlad, zdrav, veseo, novaca uvek dosta, briga još nisam imao — živeo sam slobodno, radio što sam hteo, jednom rečju cvetao. Tada mi ni na um nije padalo da čovek nije biljka, i da cvetanje ne traje dugo. Mladost se hrani medenim kolačima i veruje da je to baš hleb nasušni; a dođe vreme — kad se i hleba zaželiš. Ali ne vredi govoriti o tome.

Putovao sam bez ikakvog cilja, bez plana; zaustavljao se svud gde mi se dopadalo i odlazio odmah dalje čim sam želeo da vidim nova lica — baš lica. Interesovali su me isključivo ljudi; nisam voleo zanimljive spomenike, čuvene muzeje, pa i izgled uniformisanog lakeja izazivao je kod mene odmah osećanje dosade, i neraspoloženje; zamalo nisam poludeo u drezdenskom „Grin-Gevelbu”. Priroda je uticala na mene neobično, ali ja nisam voleo njene tzv. lepote, neobične planine, stene, vodopade; nisam voleo da mi se nameće, da mi ona smeta. Ali lica, živa čovečja lica — govor ljudi, njihovo kretanje, smeh — bez toga, eto, nisam mogao.

U gomili osećao sam se uvek ugodno i radosno; voleo sam da idem kuda drugi idu, da vičem kad drugi viču i istovremeno rado sam gledao kad ti drugi viču. Zanimalo me da posmatram ljude... ma da ih čak nisam ni posmatrao — izučavao sam ih s nekom radosnom i neiscrpnom radoznalošću. Ali, ja se opet udaljujem.

Dakle, pre dvadeset godina, živeo sam u nemačkoj varošici Z., na levoj obali Rajne. Tražio sam samoću: taman se bejah zagrejao u duši za jednu mladu udovicu, s kojom se upoznah u banji. Ona je po spoljašnosti bila vrlo lepa i pametna, zanimala se sa svima, — pa i sa mnom, jadnikom, — prvo me je čak ohrabrila, pa posle grozno ranila, žrtvujući me nekom bavarskom oficiru crvenih obraza. Priznajem, rana moga srca nije bila mnogo duboka; ali sam smatrao

za potrebno da izvesno vreme provedem u tuzi i samoći — šta ćete: mladost-ludost! — i nastanih se u Z.

Varošica o kojoj je reč nalazila se u podnožju dva visoka brega i dopala mi se po svome položaju, po svojim oronulim bedemima i kulama, stoletnim lipama, po strmom mostu iznad bistre reke koja se ulivala u Rajnu — a što je najglavnije, svojim dobrim vinom. Njenim tesnim ulicama šetale su uveče, odmah po zalasku sunca (ovo se događalo u junu), izvanredne plavokose Švabice, koje su pri susretu sa strancima slatko izgovarale: „Guten Abend!" A neke od njih nisu odlazile čak ni onda kad se mesec dizao iznad šiljatih krovova i kad se sitno ulično kamenje lepo ocrtavalo u njegovim nepomičnim zracima.

Voleo sam tada da lutam po varoši; mesec, rekao bi, pažljivo gleda u nju s vedrog neba, i ona oseća taj pogled, i stoji pritajeno i nemo, sva obasjana njegovom svetlošću, onim ničim nepomućenim sjajem koji istovremeno i tiho uzbuđuje dušu. Petao na visokom gotskom tornju sav je blistao u zlatnom bledilu; u takvom istom zlatu prelivali se i talasi na crnoj i sjajnoj površini reke; tanke svećice (Nemac je štedljiv) skromno su svetlele u uskim prozorima ispod krovova pokrivenih škriljcem; loze su tajanstveno pomaljale svoje uvijene lastare iza kamenih ograda; nešto je protrčavalo u senci oko starinskog bunara na trouglastom trgu; iznenada se začulo sanjivo zviždanje noćnog stražara, dobroćudno pseto je režalo poluglasno, a vazduh je nekako milovao lice i lipe su mirisale tako slatko da su grudi sve dublje disale, i reč „Grethen" — čas kao usklik, čas kao pitanje — lebdela je na usnama.

Varošica Z. nalazila se dva kilometra od Rajne. Često sam odlazio da posmatram veličanstvenu reku, i, s nekom tegobom sanjaući o lukavoj udovici, sedeo sam čitave sate na kamenoj klupi, pod usamljenim velikim jablanom. Mali kip Bogorodice sa skoro dečjim licem i crvenim srcem na grudima, mačevima probodenim, tužno je izvirivao iz njegovog granja. Na suprotcoj strani obale nalazila se varošica L., malo veća od ove u kojoj se nastanih.

Jednom, uveče, sedeo sam na svojoj omiljenoj klupi i gledao čas u reku, čas u nebo, čas u vinograde. Preda mnom su se puzali belokosi mališani uz bokove čamca, izbačenog na obalu, čija je izvrnuta strana bila namazana smolom. Lađice su tiho plovile sa

svojim ovlaš razapetim jedrima; zelenkasti talasi klizili su niz vodu, šireći se i žuboreći. Najedanput začuh zvuke muzike: oslušnuh. U varoši L. svirali su valcer; kontrabas je na mahove brujao, violina je nejasno odjekivala, flauta je zviždala snažno.

— Šta je to? — upitah starca u plišanom prsniku, plavim čarapama i cipelama sa šnalom, koji mi priđe.

— To su studenti doputovali iz B. na komers, — odgovori on, premeštajući muštiklu svoje lule s jednog kraja usana na drugi.

„Baš da vidim taj komers, — pomislih, — i onako nisam bio u L.” Nađoh čamdžiju i prebacih se na drugu stranu.

II

Možda ne zna svako šta je to komers. To je jedna naročita vrsta svečanosti, na koju se skupljaju studenti jedne zemlje ili zajednice (Landsmannschaft). Skoro svi učesnici komersa nose od starina uvedenu uniformu nemačkih studenata: dolame, velike čizme i male kape sa uobičajenom bojom pantljike oko njih. Studenti se skupljaju obično oko večere pod pretsedništvom seniora, tj. starešine — i vesele se do ujutru, piju, pevaju, Landesvater, Gaudeamus, puše, grde filistre; ponekad angažuju i orkestar.

Takav jedan komers bio je u varošici L. pred malom gostionicom kod „Sunca”, u bašti, koja gleda na ulicu. Iznad same gostionice i iznad bašte lepršale su zastave; studenti su sedeli za stolovima pod potkresanim lipama; veliki buldog ležao je pod jednim stolom; u venjaku od bršljana nalazili su se svirači i svojski su svirali, stalno pijuckajući pivo.

Na ulici, pred niskom ogradom bašte, skupilo se prilično sveta: dobri građani varošice L. nisu hteli da propuste priliku a da ne vide goste koji su tu svratili. Umešah se i ja u gomilu posmatrača. Voleo sam da posmatram studentska lica; njihovo grlenje, usklike, nevino mladačko koketovanje, vatrene poglede, bezrazložan smeh, — najbolji smeh na svetu, — celokupno to vrenje mladog života, bujnog, taj polet napred — ma kuda, samo napred, — i sva ta dobrodušna ushićenost i dirala me je i zagrevala. Da li da im priđem? zapitah se...

— Asja, zar ti nije dosta? — najedanput začuh iza sebe na ruskom muški glas.

— Da pričekamo još, — odgovori istim jezikom drugi, ženski glas.

Brzo se osvrtoh... Pogled mi se zaustavi na lepom mladom gospodinu u kačketu i širokoj bluzi; držao je ispod ruke devojku osrednjeg rasta, u slamnom šeširu, koji joj je zaklanjao ceo gornji deo lica.

— Vi ste Rusi? — ote mi se nehotice s jezika.

Mladi gospodin se osmehnu i reče:

— Da, Rusi.

— Nisam se nadao... u ovom zabačenom mestu, — samo što rekoh.

— I mi se nismo nadali, — prekide me on, — pa šta je s tim? utoliko bolje. Dopustite da vam se pretstavim: ja sam Gagin, a ovo je moja... — on se za časak splete, — moja sestra. A v i ste, molim?

Rekoh, i počesmo razgovor. Doznadoh da je Gagin, putujući isto kao i ja, zadovoljstva radi, svratio pre nedelju dana u varošicu L., i ostao u njoj. Pravo da kažem, nerado sam se upoznavao s Rusima u inostranstvu. Poznavao sam ih čak izdaleka po hodu, po kroju odela, a prvenstveno po izrazu lica. Samouvereno i nadmeno, ponekad strogo, ono je najednom dobijalo izraz nesigurnosti i bojažljivosti... Čovek bi se najedanput sav ustremio, oči bi nemirno letele... „Bože moj! da nisam pogrešio, da se to meni ne smeju?” kao da je govorio taj nemirni pogled... Za trenutak, — i opet bi se na licu ogledalo pređašnje samopouzdanje, mesto koje bi se ponekad opet pojavila tupa zbunjenost.

Jeste, izbegavao sam Ruse; ali Gagin mi se odmah dopao. Ima na svetu tako zgodnih lica: svaki u njih rado gleda, kao da vas greju ili miluju. I Gagin je baš takvo lice imao, prijatno, milo, s krupnim mekim očima i mekom kudravom kosom. Govorio je tako da ste, čak i ne gledajući u nj, po samom zvuku glasa osećali da se ono smeška!

Devojka koju je nazvao svojom sestrom izgledala mi je na prvi pogled vrlo ljupka. Imala je nešto svoje, originalno, u sklopu svog crnpurastog, okruglog lica, s malim tankim nosom, skoro dečjim obrazima i crnim, svetlim očima. Bila je vitkog stasa, ali nekako još ne sasvim razvijena. Nimalo nije ličila na svoga brata.

— Hajte da svratimo k nama, — reče mi Gagin, — dosta smo, čini mi se, posmatrali Nemce. Naši bi, doduše, porazbijali prozore i polupali stolice, ali ovi su, bogami, prilično solidni. Šta misliš, Asja, da li da idemo kući?

Devojka potvrdno klimnu glavom.

— Mi stanujemo van varoši, — nastavi Gagin, — u vinogradu, u usamljenoj kućici, gore. Videćete, kod nas je divno. Gazdarica nam obećala da će spremiti kiselo mleko. Još malo pa će mrak, i biće vam bolje da se po mesečini vratite preko Rajne.

Pođosmo. Kroz nisku gradsku kapiju (stari zid od krupnog kamena opasivao je varošicu sa svih strana, čak ni svi bedemi nisu bili još porušeni) uđosmo u polje, i pošto prođosmo stotinu koraka niz kamenu ogradu, zaustavismo se pred uzanim vratnicama. Gagin ih otvori i povede nas strmom putanjom u brdo. S obe strane, na padinama, nalazio se vinograd; sunce taman zađe i crveni nežni sjaj pade na zelene loze, na visoko kolje, na suvu zemlju, dobro zasutu krupnim i sitnim šljunkom, i na bele zidove osrednje kućice, sa poprečnim crnim gredama i četiri svetla prozora, baš na vrhu brega uz koji smo se peli.

— Evo i našeg gnezda, — uzviknu Gagin, čim se počesmo približavati kućici, — a evo i gazdarica nosi mleko. Guten Abend, Madame!... Odmah ćemo večerati; ali prethodno, — dodade on, — osvrnite se... kakav izgled?

Izgled je bio, zaista, dtoan. Rajna se nalazila ispred nas, sva srebrna, između zelenih obala; na jednom mestu plamtela je u purpurnom zlatu sunčeva zalaska. Šćućurena uz obalu, varošica je pokazivala sve svoje kuće i ulice; široko su se nizali bregovi i polja. Dole je bilo lepo, ali gore još lepše: naročito me zadivi vedro i duboko nebo, čiji se prozirni vazduh sijao. Opojan i lak, on se tiho nihao i talasao, kao da je i on gore razdragan.

— Izabrali ste izvanredan stan, — rekoh ja.

— To ga je Asja našla, — odgovori Gagin, — de, Asja, — produži on, — naredi. Nek donesu sve ovamo. Večeraćemo napolju. Tu se muzika lepše čuje. Jeste li primetili, — dodade on, obraćajući se meni, — da poneki valcer izbliza ništa ne valja, — odvratan je, zvuci su grubi, — a izdaleka, divota! i uzbuđuje u nama sve romantične žice.

Asja (pravo joj je ime bilo Ana, ali Gagin ju je zvao Asja, pa i meni dopustite da je tako zovem) — Asja uđe u kuću i brzo se vrati zajedno sa gazdaricom. One su nosile veliki služavnik s loncem mleka, tanjirima, kašikama, šećerom, jagodama i hlebom. Sedosmo i otpočesmo večerati. Asja skide šešir; njena crna kosa, ošišana i začešljana kao kod dečka, padala je u krupnim kovrdžama na vrat i uši. Upočetku me se tuđila; ali Gagin joj reče:

— Asja, ne roguši se! on ne ujeda.

Ona se osmehnu i, malo docnije, sama otpoče razgovor sa mnom. Ja nisam video življe stvorenje. Ni za trenutak nije sedela mirno; ustajala je, trčala u kuću i opet se vraćala, poluglasno pevušila, često se smejala, i, što je najčudnije, izgleda da se nije smejala onome što je čula, već raznim mislima koje su joj padale na pamet. Njene krupne oči gledale su pravo, sjajno, smelo, ali ponekad su joj trepavice malo žmirkale, i tada joj je pogled namah bivao dubok i nežan.

Ćeretali smo tako dva sata. Dan se davno smirio, i veče, u početku sve ognjeno, zatim vedro i crveno, na bledo i mutno, tiho se gubilo i pretvaralo u noć, dok se naš razgovor stalno nastavljao, miran i blag, kao vazduh oko nas. Gagin naredi da se donese boca rajnskog vina; mi je popismo, ne žureći. Muzika je, kao i pre, dopirala do nas i njeni zvuci su izgledali slađi i nežniji; svetiljke sinuše u gradu i iznad reke. Asja najedanput obori glavu, tako da joj kosa pade na oči, ućuta i uzdahnu, pa nam posle reče da joj se spava, i uđe u kuću; ipak sam je video kako je, ne paleći sveću, dugo stajala pred neotvorenim prozorom. Najzad, mesec se diže i zatreperi po Rajni; sve sinu, potamne, promeni se, čak i vino u našim brušenim čašama tajanstveno zasija. Vetar se spusti, kao kad se krila sklope, i umuče; noćna, mirisna toplota oseti se sa zemlje.

— Vreme je! — uzviknuh ja. — Inače, bogme, ni čamdžiju neću naći.

— Vreme je, — ponovi Gagin.

Pođosmo niz putanju. Kamenje se najedanput poče kotrljati za nama: to je Asja trčala da nas stigne.

— Zar ti ne spavaš? — upita je brat, ali ona, ne odgovarajući mu ni reči, protrča pored nas. Poslednji lampioni koje su studenti upalili u gostioničkoj bašti, gaseći se, obasjavali su odozdo lišće na drveću,

i to im je davalo svečan i fantastičan izgled. Našli smo Asju kraj obale: razgovarala je sa čamdžijom. Ja skočih u čamac i oprostih se sa mojim novim prijateljima. Gagin obeća da će me sutra posetiti, stegoh mu ruku i pružih Asji svoju; ali ona me samo pogleda i klimnu glavom. Čamac se otisnu i pođe niz brzu reku. Čamdžija, držeć starac, naporno je spuštao vesla u mračnu vodu.

— Ušli ste u mesečev stub, srušili ste ga, — viknu mi Asja.

Oborih oči; oko čamca, crneći se, komešali su se talasi.

— Zbogom! —raču se opet njen glas.

— Do sutra, — uzviknu za njom Gagin.

Čamac pristade. Iziđoh i osvrnuh se. Niko se nije video na suprotnoj strani obale. Mesečev stub je opet kao zlatan most prelazio preko cele reke. Kao oproštajna pesma, dopirali su do mene zvuci starinskog Lanerovog valcera. Gagin je imao pravo: osetih, zaista, da ove strune moga srca zadrhtaše kao odgovor na primamljivu melodiju. Uputih se kući, u mraku preko njiva, udišući lagano mirisni vazduh, i stigoh u svoju sobu sav raznežen slatkim umorom bezrazložnih i beskrajnih očekivanja. Bio sam srećan... Ali zašto sam bio srećan? Ja ništa nisam želeo, ni na šta nisam mislio... Bio sam srećan.

Smešeći se, pun prijatnih i zanosnih osećanja, legoh u postelju i taman da zatvorim oči, kad mi najednom pade na pamet da se cele večeri nijedanput ne setih moje opake lepotice... „Pa šta je to? — upitah sebe, — da nisam zaljubljen?” Ali, u isto vreme kad se upitah, čini mi se odmah i zaspah, kao dete u kolevci.

III

Sutradan (već bejah budan, ali još ne ustadoh) začu se udar štapa pod mojim prozorom, i razleže se glas, po kome odmah poznadoh Gagina:

Da li spavaš?
Moj gitar će da te budi...

Požurih da mu otvorim vrata.

— Dobar dan, — reče Gagin, ulazeći, — rano vas uznemirih, ali vidite kako je jutro. Svežina, rosa, pevaju ševe...

Sa svojom grguravom, sjajnom kosom, otvorenim okovratnikom i rumenim obrazima, i sam je bio kao jutro svež.

Obukoh se; iziđismo u vrt, sedosmo na klupu, naručismo kafu i otpočesmo razgovor. Gagin mi ispriča svoje planove o budućnosti: pošto je bio prilično bogat i nije ni od koga zavisio, želeo je da se posveti slikarstvu i žalio je samo što se toga dockan setio i što je mnogo vremena izgubio uzalud; ja mu takođe nagovestih moje namere i uzgred mu poverih tajnu moje nesrećne ljubavi. Sasluša me dobrodušno, ali, koliko sam mogao primetiti, ne pobudih veliku samilost kod njega prema mome ljubavnom zanosu. Uzdahnuvši dva-tri put zajedno sa mnom, iz učtivosti, Gagin mi predloži da odemo k njemu i da vidimo njegove skice. Odmah pristadoh.

Asju ne zatekosmo. Ona je, po gazdaričinim rečima, otišla do „ruševina”. Dva kilometra od varoši L. nalazili su se ti ostaci feudalnog zamka. On mi pokaza sve svoje skice. U njima je bilo mnogo života i stvarnosti, nečeg slobodnog i širokog; ali nijedna ne beše završena i crtež mi se učini nemarljiv i neistinit. Otvoreno mu rekoh svoje mišljenje.

— Jeste, jeste, — prihvati on s uzdahom, — u pravu ste; sve je to vrlo rđavo i neozbiljno, ali šta da radim! Nisam se školovao kako treba, pa i prokleta slovenska aljkavost uzima maha. Dok sanjaš o radu, letiš visoko kao orao: čini ti se da bi i zemlju pokrenuo s mesta — a čim pređeš na posao, odmah se umoriš i kloneš.

Taman ga počeh hrabriti, ali on odmahnu rukom i, skupivši skice na gomilu, baci ih na kanabe.

— Ako bude bilo strpljenja, od mene će ispasti nešto, — procedi on kroz zube, — a ako ne bude, ostaću nedonošče u redovima plemića. Hajdmo, bolje, da potražimo Asju.

Pođosmo.

IV

Put do ruševina vijugao je po obronku uske, šumovite doline; dole je tekao potok i hučno se probijao kroz kamenje, kao da se žurio u naručja velike reke, koja se blistala iza crne međe oštro

odvojenih planinskih visova. Gagin mi obrati pažnju na neka uspelo obasjana mesta; u njegovim rečima osećao se, ako ne slikar, ono zacelo umetnik. Ubrzo se pojaviše razvaline.

Baš na vrhu gole stene dizala se kula na četiri ugla, sva crna, još uvek čvrsta, ali rekao bi presečena uzduž pukotinom. Uz kulu se tiskali zidovi puni mahovine; ponegde je vijugao bršljan; nahereno drveće visilo je sa sivih bedema i porušenih svodova. Kamena putanja vodila je k očuvanoj kapiji. Već smo joj se primicali, kad najedanput ispred nas promače ženska silueta, brzo pretrča preko gomile ruševina i sede na ivicu zida, baš iznad provalije.

— Pa to je Asja! — uzviknu Gagin. — Baš je šašava!

Uđosmo kroz kapiju i nađosmo se u malom dvorištu, obraslom do polovine divljim jabukama i koprivom. Na obronku je, rekao bi, sedela Asja. Ona se osvrte prema nama i nasmeja se, ali se ne mače s mesta. Gagin joj pripreti prstom, a ja joj glasno prebacih njenu neobazrivost.

— Manite, — reče mi šapatom Gagin, — ne ljutite je; vi je još ne poznajete: popeće se, bogme, i na vrh kule. Nego bi bolje bilo, eto, da se divite dosetljivosti ovdašnjih stanovnika.

Okretoh se. U kutku, šćućurena u maloj i drvenoj baraci, plela je starica čarape i gledala u nas preko naočara. Prodavala je turistima pivo, perece i mineralnu vodu. Sedosmo na klupicu i počesmo piti prilično hladno pivo iz teških olovnih čaša. Asja i dalje sеđaše nepomično, prekrštenih nogu ispod sebe i sa muselinskim velom na glavi; njena vitka pojava jasno se i lepo ocrtavala na vedrom nebu; ali ja sam je nelagodno pogledao. Još juče primetih kod nje nešto usiljeno, malo neprirodno... „Ona hoće da nas zadivi”, pomislih. „Našto to? Kakve su to detinjarije?” Kao da pogađa moje misli, ona me najedanput pogleda brzo, pronicljivo, opet se zasmeja i za tren oka skoči sa zida, i pošto priđe starici, zatraži čašu vode.

— Ti misliš da ću da pijem? — reče ona, obraćajući se bratu. — Ne; ovde na zidu ima cveća koje zaista treba politi.

Gagin joj ništa ne odgovori; a ona se s čašom u ruci poče pentrati po ruševinama, zaustavljajući se katkad, naginjući se i sa smešnom ozbiljnošću prosipajući po nekoliko kapi vode, koja se neobično prelivala na suncu. Njeni pokreti bili su vrlo simpatični, ali meni je, kao i pre, bilo krivo na nju, ma da sam se i nehotice divio njenoj

lakoći i okretnosti. Na jednom rizičnom mestu ona namerno viknu i odmah se zasmeja... Još se više ozlojedih.

— Pa ona se kao koza pentra, — promrmlja za sebe starica, prestajući za trenutak da plete.

Najzad, Asja isprazni celu svoju čašu i, ljuljajući se vragolasto, vrati se k nama. Čudan osmejak joj ovlaš dodirnu obrve, nozdrve i usne; polu drsko, polu radosno žmirkale su crne oči.

„Vi mislite da se nepristojno ponašam, — kao da je govorilo njeno lice, — pa ipak, znam da mi se divite.”

— Vešta si, Asja, vešta, — reče Gagin poluglasno.

Ona se namah kao zastide, obori duge trepavice i skromno sede kraj nas, kao da je kriva. Ovde sam prviput lepo video njeno lice, najživlje lice koje sam uopšte video. Posle nekoliko trenutaka, ono je već bilo bledo i dobilo ozbiljan, skoro tužan izraz; pa i same crte učiniše mi se veće, strožije, prostije. Ona se sva umirila. Obiđosmo ruševine unaokolo (Asja je išla za nama) i divismo se okolini. Ali, dođe vreme ručku. Plaćajući starici, Gagin zatraži još čašu piva i, osvrnuvši se k meni, uzviknu s lukavom minom na licu:

— U čast izabranice vašeg srca!

— A zar on, — zar vi imate takvu izabranicu? — upita odjednom Asja.

— Pa ko nema? — odgovori Gagin.

Asja se za trenutak zamisli; njeno lice se opet promeni, opet se pojavi na njemu izazivački, skoro drski osmejak.

Kad smo se vraćali, ona se još više smejala i izmotavala. Slomila je dugu granu, metnula je na rame, kao pušku, i velom povezala glavu. Sećam se, sreli smo veliku porodicu plavih i ukrućenih Engleza; svi su, kao po komandi, s hladnim čuđenjem propratili Asju svojim staklenim očima, dok je ona, kao u inat njima, snažno zapevala.

Pošto se vratismo kući, ona odmah uđe u svoju sobu i pojavi se tek za vreme ručka, obučena u svoje najlepše odelo, brižljivo očešljana, utegnuta i u rukavicama. Za stolom se držala vrlo zvanično, skoro ukrućeno, probala je jela tek koliko da se kaže i pila je vodu iz čašice. Ona je otvoreno htela da igra preda mnom novu ulogu — ulogu solidne i lepo vaspitane gospođice. Gagin joj nije smetao: vidi se da je navikao da joj u svemu popušta. On je tek

pokatkad dobrodušno pogledao u mene i ovlaš slegao ramenom, kao da je želeo reći: „Ona je još dete; ne zamerite joj.” Čim se svrši ručak, Asja ustade, napravi reverans i, mećući šešir, upita Gagina: može li da ide do frau Lujze?

— Otkad si ti počela da pitaš za dozvolu? — odgovori on sa svojim uobičajenim, ovoga puta malo zbunjenim osmehom, — zar ti je dosadno s nama?

— Ne, ali još juče obećah frau Lujzi da ću svratiti; sem toga, mislim, biće vam bolje kad ste sami: g. N. (ona pokaza na mene) ispričaće ti još nešto.

Ona ode.

— Frau Lujza je, — otpoče Gagin, trudeći se da izbegne moj pogled, — udovica bivšeg ovdašnjeg gradonačelnika, dobra žena, ali zaludna starica. Ona je neobično zavolela Asju. A Asja opet voli da se upoznaje s ljudima iz nižeg staleža; oholost je uvek tome razlog, kao što sam primetio. Ja sam je prilično razmazio, kao što vidite, — dodade on, malo poćutavši, — ali šta da se radi? Ne umem ni od koga ništa da zahtevam, a od nje najmanje. Ja sam dužan da budem popustljiv prema njoj.

Oćutah. Gagin promeni razgovor. Ukoliko sam ga više poznavao, utoliko me je jače privlačio. Ubrzo ga ocenih. To je bila prava ruska priroda, pravična, poštena, iskrena, ali nažalost, malo troma, bez žilavosti i unutarnjeg oduševljelja. Mladost u njemu nije kipela; svetlela se tihim sjajem. On je bio vrlo simpatičan i pametan, ali nisam mogao ni zamisliti šta će biti s njim u zrelo doba. Da bude slikar... Bez teškog, neprestanog rada ne postaje se slikar... a raditi, razmišljah ja, posmatrajući njegove blage crte, slušajući njegovo sporo pričanje — ne! ti nećeš raditi, ti ne umeš biti istrajan. Ali ne voleti ga bilo je nemogućno: duša me stalno vukla k njemu. Četiri sata proveli smo zajedno, čas sedeći na kanabetu, čas šetajući lagano ispred kuće; i za ta četiri sata sasvim se sprijateljismo.

Sunce zađe, i trebalo je već da idem kući. Asja se još uvek nije vraćala.

— Mnogo mi je samovoljna! — reče Gagin. — Hoćete da vas ispratim? Svratićemo usput do frau Lujze; pitaću da li je tamo. Nećemo mnogo zaobilaziti.

Siđosmo u varoš i, skrenuvši u tesnu, krivudavu uličicu, zaustavismo se pred četvorospratnom kućom sa dva prozora u širinu. Drugi sprat je bio izvučen spolja više od prvog, a treći i četvrti više i od drugog; cela kuća, sa svojim izveštalim drvorezom i dva debela stuba dole, s krovom oštrim i pod crepom, ličila je na vrlo veliku, pogurenu pticu, čiji se vrat kao kljun pružao čak do tavanice.

— Asja! — viknu Gagin. — Jesi li tu?

Osvetljeno prozorče na trećem spratu lupnu i otvori se, i mi opazismo Asjinu glavu u mraku. Iza nje izvirivalo je lice stare Nemice, kratkovide i bez zuba.

— Ovde sam, — reče Asja, naslanjajući se koketno laktovima na prozor, — ovde mi je prijatno. Evo ti, drži, — dodade ona, bacajući grančicu zdravca, — zamisli da sam ja izabranica tvoga srca.

Frau Lujza se zasmeja.

— N. odlazi, — reče Gagin, — želi da se s tobom pozdravi.

— Bajagi! — dodade Asja. — Onda mu daj moju grančicu, a ja ću se odmah vratiti.

Ona zatvori prozor i, izgleda, poljubi frau Lujzu. Gagin mi pruži ćutke grančicu. Ja je ćutke stavih u džep, dođoh do čamca i pređoh na drugu stranu.

Sećam se kako sam se vraćao kući, ne misleći ni o čemu, ali sa čudnom tegobom na duši, kad me najedanput iznenadi jak, poznat, ali u Nemačkoj redak miris. Zastadoh i opazih kraj puta malu leju konoplja. Njegov stepski miris odjednom me potseti na otadžbinu i izazva u duši strasnu tugu za njom. Želeo sam da dišem ruski vazduh, da koračam po ruskoj zemlji. „Šta radim ovde, zašto se muvam po tuđini, među tuđincima?” — uzviknuh, i težak teret koji sam osećao na duši pretvori se iznenada u gorko i silno uzbuđenje.

Vratih se kući sasvim drukčije raspoložen nego juče. Bio sam skoro ljut i dugo se ne mogadoh umiriti. Neka nepojmljiva tuga me mučila. Najzad, sedoh i, sećajući se moje lukave udovice (svaki moj dan završavao se obaveznim sećanjem na ovu osobu), uzeh jedno njeno pisamce. Ali ga čak i ne otvorih; moje misli su namah dobijale drugi pravac. Počeh misliti... misliti na Asju. Pade mi na pamet da mi je Gagin u razgovoru nagovestio nekakve teškoće koje ometaju njegov povratak u Rusiju... „Zbilja, da li mu je ona sestra?” — rekoh glasno.

Ovukoh se, legoh i potrudih se da zaspim; ali sat docnije opet sam sedeo u postelji, nalakćen na jastuk i opet razmišljao o toj „kapricioznoj devojčici s usiljenim smehom”... „Ona je imala stas kao mala Rafaelova Galateja u Farnezini”, — šaputao sam ja, — „da; i ona mu nije sestra”...

A pisamce udovičino mirno je ležalo na podu, beleći se na mesečini.

V

Sutradan ujutru opet odoh u L. Uveravah sebe da se želim sresti sa Gaginom, ali potajno me vuklo da vidim šta radi Asja, da li će se opet „pretvarati” kao juče. Zatekoh ih oboje u salonu, i, čudnovata stvar! — da li zato što sam noću i ujutru mnogo razmišljao o Rusiji — Asja mi se učini kao prava ruska devojka, i to prosta devojka, skoro služavka. Imala je na sebi staru haljinicu, kosu je začešljala za uši i sedela je, ne mičući se, kraj prozora i vezla, skromno, tiho, kao da se celog veka ničim drugim nije bavila.

Asja gotovo ništa nije govorila, mirno je pogledala u svoj rad, i lice joj dobi nekakav beznačajan, svakidašnji izraz, da se i nehotice setih onih naših Kaća i Maša. Da bi sličnost bila veća, ona poče poluglasno pevušiti „Golubice-majčice”. Posmatrah njeno žuto, ugaslo lice, setih se jučerašnjih snova i bi mi nešto žao. Vreme je bilo divno. Gagin nam reče da će danas ići da skicira s prirode; upitah ga za dozvolu da ga pratim, ako mu ne smetam.

— Naprotiv, — odgovori on, — još mi možete dati dobar savet.

On stavi na glavu okruglu kapu à la Van Dyck, obuče bluzu, uze kartone pod pazuho i krenu; pođoh za njim. Asja osta kod kuće. Gagin, polazeći, zamoli je da se pobrine za supu, da ne bude odveć tanka: Asja obeća da će svratiti u kujnu.

Kad stigosmo do već poznate mi doline, Gagin sede na kamen i poče crtati stari istruleli hrast sa širokim granjem. Ja legoh na travu i uzeh knjigu; ali ne pročitah ni dve strane, dok je on samo hartiju kvario: sve smo više razgovarali, i to, po mome mišljenju, pametno i podrobno, o tome kako upravo treba raditi i šta izbegavati, čega se treba pridržavati i kakav je u stvari značaj umetnika u naše doba. Gagin, najzad, odluči da „danas nema nadahnuća”, leže kraj mene, i

odmah se upustismo u slobodan mladićki razgovor, čas vatren, čas sumoran, čas oduševljen, čas nejasan razgovor, u kome se rado gubi svaki Rus.

Kad smo se do mile volje napričali i sasvim zadovoljili svoja osećanja, kao da smo nešto uradili ili u nečemu uspeli, vratismo se kući. Zatekoh Asju. onako kako je ostavih; kolikogod se starah da primetim, ne opazih na njoj ni traga od koketiranja, ni znaka od veštački usvojene uloge; ovoga puta nije joj se mogla prebaciti neprirodnost.

— A-ha! — reče Gagin. — Danas si se smirila i opametila, kao isposnica i pokajnica.

Uveče je, nimalo izveštačeno, nekoliko puta zevnula i rano se povukla. Brzo se i sam pozdravih sa Gaginim i, vrativši se kući, ni o čemu ne sanjah: taj dan prođe bez trzavica. Ipak se sećam da pred spavanje glasno rekoh:

— Ala je ova devojka nekakav kameleon! — I, razmislivši malo, dodadoh: — Pa ipak, ona mu nije sestra.

VI

Prođe čitavih dve nedelje. Svaki dan sam posećivao Gagine. Asja kao da me je izbegavala, ali sebi više nije dopuštala one nestašluke koji me tako iznenadiše prva dva dana našeg poznanstva. Ona kao da je u duši bila ozlojeđena ili zbunjena; i smejala se manje. Radoznalo sam je posmatrao.

Ona je dosta dobro govorila francuski i nemački; ali ipak je po svemu izgledalo da se o njoj nije starala žena i da je dobila čudno vaspitanje, neobično, nimalo nalik na vaspitanje samog Gagina. U njemu se baš osećao mek, poluraznežen velikoruski plemić i pored njegove kape à la Van Dyck i bluze, dok ona nije ličila na gospođicu; u svima njenim pokretima bilo je nečeg nemirnog: ova divljaka nedavno je bila kalemljena, ovo vino još je previralo.

Po prirodi stidljiva i bojažljiva, Asja se ljutila na svoje ustručavanje i, ljuta, silom se trudila da bude prirodna i smela, što joj nije uvek polazilo za rukom. Započinjao sam nekoliko puta razgovor o njenom životu u Rusiji, o njenoj prošlosti, ali ona je nerado

odgovarala na moja zapitkivanja; doznadoh, ipak, da je pre odlaska u inostranstvo dugo živela u selu.

Zatekoh je jedanput s knjigom, samu. Naslonjene glave na ruke i prstiju duboko uvučenih u kosu, očima je gutala redove.

— Bravo! — rekoh, pošto joj priđoh. — Ala ste vredni!

Ona pridiže glavu, važno i strogo pogleda u mene.

— Vi mislite da se ja umem samo smejati, — reče ona, i htede da se udalji...

Pogledah naslov knjige: bio je to nekakav francuski roman.

— Pa ipak, ne mogu pohvaliti vaš izbor, — primetih ja.

— Našto čitati! — uzviknu ona, i, bacivši knjigu na sto, dodade, — bolje je da idem da se ludiram, — i istrča u baštu.

Istog dana, uveče, čitah Gaginu „Hermana i Doroteju”. Asja je u početku samo trčkarala oko nas, zatim se najednom zaustavi, načulji uvo, tiho sede kraj mene i sasluša čitanje do kraja. Sutradan je opet ne poznadoh, dok se ne dosetih da je odjednom uvrtela sebi u glavu kako je i ona vredna i ozbiljna domaćica, kao Doroteja.

Uopšte, ona je za mene bila polu-zagonetno stvorenje. Samoljubiva do krajnosti, ona me je privlačila, čak i kad sam se ljutio na nju. Sve više sam se ubeđivao u jedno, a to je — da ona nije Gaginova sestra. On se ponašao prema njoj ne kao brat, već odveć ljubazno, odveć popustljivo i, u isto vreme, malo usiljeno.

Čudnovata slučajnost, zaista, potvrdi moje sumnje.

Jedne večeri, približujući se vinogradu u kome su živeli Gagini, zatekoh zatvorene vratnice. Ne razmišljajući mnogo, naiđoh na jedno porušeno mesto na ogradi koje još pre primetih, i tu prođoh. Nedaleko odatle, ukraj staze, nalazio se mali venjak od belih bagremova; dođoh do njega i taman da ga prođem... kad me najedanput iznenadi glas Asjin, koja je živo i kroz suze izgovarala reči:

— Ne, ja nikog neću da volim, sem tebe, ne, ne, voleću samo tebe, i to večno.

— Koješta, Asja, umiri se, — reče Gagin, — ti znaš da ti ja verujem.

Njihovi glasovi odjekivali su u venjaku. Videh ih oboje kroz razrađeni splet grana. Nisu me primetili.

— Tebe, samo tebe, — ponovi ona, obisnu mu se o vrat i uz grčevito jecanje poče ga ljubiti i tiskati se uz njegove grudi.

— Koješta, koješta, — tvrdio je on, milujući je lagano rukom po kosi.

Nekoliko trenutaka ostadoh nepomičan... Najedanput se prenuh. — Da im priđem?... Nipošto! — sinu mi kroz glavu. Brzo se vratih k ogradi, preskočih na put, i zamalo pa da potrčim kući. Smeškao sam se, trljao ruke, čudio se slučajnosti koja je iznenada potvrdila moje pretpostavke (ni za trenutak nisam sumnjao u njihovu ispravnost), dok mi je na duši bilo teško. Ipak, pomislih, baš umeju da se pretvaraju! Ali našto? Našto me praviti ludim? To nisam očekivao od njega... I našto te dirljive ispovesti?

VII

Spavao sam rđavo i sutradan ujutru ustadoh rano, prebacih putničku torbu na leđa i, pošto rekoh gazdarici da me ne čeka uveče, pođoh peške u planine, uz reku, na kojoj se nalazila varošica Z. Ove planine, ogranci planinske rtenjače zvane „Pseća-leđa” (Hundsrück) vrlo su zanimljive u geološkom pogledu; naročito su interesantne po pravilnosti i čistoti bazaltovih slojeva; ali meni nije bilo do geoloških ispitivanja.

Ni sam sebi nisam mogao reći šta se u meni događa; jedno osećanje bilo mi je jasno: želja da se ne vidim sa Gaginim. Uveravah sebe da je jedini razlog moga neraspoloženja prema njima — ljutina na njihovo lukavstvo. Ko ih je terao da se pretvaraju da su rođaci?

Uostalom, trudih se da ne mislim na njih; lutah, ne žureći, po brdima i dolinama, zadržavah se po seoskim krčmama, razgovarajući mirno sa domaćinima i gostima, ili se izležavah na ravnom, ugrejanom kamenu, posmatrajući kako plove oblaci, nežno, dok je vreme bilo divno. Tako provedoh tri dana i ne bez zadovoljstva — ma da mi se srce pokatkad stezalo. Raspoloženju mojih misli baš je odgovarala mirna priroda ovoga kraja.

Predadoh se sav tihoj igri slučajnosti, utiscima koji su nailazili: menjajući se, bez žurbe, prolazili su kroz dušu i ostavljali u njoj najzad jedno opšte osećanje, u koje se slilo sve što videh, osetih i čuh za ta tri dana — sve: nežan miris smole u šumama, krik i lupa

detlića, neumorno čavrljanje bistrih potočića sa šarenim pastrmkama na peščanom dnu, nejasne ivice planina, suro stenje, bela seoca sa tihim starim crkvama i drvećem, rode na livadama, skrovite vodenice sa točkovima koji se brzo okreću, srdačna lica seljaka, njihovi plavi dugački zubuni i sive čarape, kola koja mile i škripe, u koja su upregnuti ugojeni konji a ponekad i krave, mladi dugokosi putnici po čistim drumovima, sa zasađenim kruškama i jabukama pored njih...

Čak i sad mi je prijatno da se setim ondašnjih utisaka. Nek si blagosloven, skromni kraju nemačke zemlje, s tvojim prostim životom, s opštim tragovima tvojih vrednih ruku, tvoga strpljivog, ma da laganog rada... Nek si blagosloven i srećan!

Vratih se kući krajem trećeg dana. Zaboravih reći da sam, u ljutini na Gagine, pokušao da vaskrsnem u sebi lik svirepe udovice; — ali moji napori ostadoše uzaludni. Sećam se, kad počeh sanjati o njoj, stvori se preda mnom petogodišnja seljančica, okrugla lica i nežno razrogačenih očiju. Ona je detinjski-nevino gledala u mene... Beše me sramota od njenog čistog pogleda, ne htedoh lagati u njenom prisustvu, i odmah se sasvim i zauvek oprostih s mojim nekadašnjim idolom.

Kod kuće zatekoh pisamce od Gagina. Čudio se mojoj iznenadnoj odluci, grdio me što i njega nisam poveo, i molio me da dođem k njima čim se vratim. S neprijatnošću pročitah ovo pisamce, ali sutradan ipak odoh u L.

VIII

Gagin me prijateljski dočeka, obasu me nežnim prekorima; ali Asja, kao namerno, čim me opazi, bez ikakvog razloga pršte u smeh i, po svom običaju, odmah istrča. Gagin se zbuni, dobaci za njom, mrmljajući, da je šašava, i zamoli me da je izvinim.

Priznajem da sam se neobično ljutio na Asju: i onako se nisam dobro osećao, pa još i taj neprirodan smeh, to čudno kreveljenje. Ipak se napravih kao da ništa ne primećujem i izložih Gaginu detalje moga malog izleta. On mi ispriča šta je radio u mome otsustvu. Ali razgovor nije išao glatko. Asja je ulazila u sobu i opet trčkarala.

Najzad, rekoh da imam hitna posla i da je vreme da idem kući. Gagin me u početku zadržavaše, zatim, pogledavši me pažljivo,

ponudi se da me isprati. U pretsoblju, Asja mi najedanput priđe i pruži ruku; ovlaš joj stegoh prste i malo joj se poklonih. Gagin i ja pređosmo preko Rajne i, prolazeći pored moga omiljenog jablana sa kipom Bogorodice, spustismo se na klupu, da se divimo okolini. Tu se između nas vodio zanimljiv razgovor.

U početku izmenjasmo nekoliko reči, zatim ućutasmo, posmatrajući sjajnu reku.

— Recite, — otpoče najedanput Gagin sa svojim uobičajenim osmejkom, — šta mislite o Asji? Zar vam ne izgleda malo čudnovata?

— Da, — odgovorih, donekle zbunjen. Ne očekivah da će povesti razgovor o njoj.

— Nju treba dobro poznavati, pa je oceniti, — reče on, — inače ima veoma dobru dušu, ali nezgodnu narav. S njom je teško izići na kraj. Uostalom, ne treba je kriviti, kad biste znali njen slučaj...

— Njen slučaj? — prekidoh ga ja... Zar ona nije vaša...

Gagin me pogleda.

— Da ne mislite vi da mi ona nije sestra?... Ne, — nastavi on, ne obraćajući pažnju na moju zabunu, — ona mi je zaista sestra, kći moga oca. Čujte me. Imam poverenja u vas, i sve ću vam ispričati.

„Moj otac bio je vrlo dobar čovek, pametan, obrazovan, — i nesrećan. Sudbina prema njemu nije bila gora nego prema ostalim ljudima, ali prvi udar njen on nije mogao podneti. Oženio se rano, iz ljubavi; žena njegova, moja majka, umrla je vrlo brzo; meni je bilo tada šest meseca. Otac me odneo u selo i punih dvanaest godina nikud nije odlazio. Vaspitavao me je sam i nikad se sa mnom ne bi rastao, da nije njegov brat, moj rođeni stric, svratio k nama u selo. On je živeo stalno u Petrogradu i zauzimao prilično važan položaj. Uspeo je da ubedi oca da me treba poveriti njemu, jer otac nikako nije pristajao da napusti selo.

„Stric mu je izneo da je za dete u mojim godinama štetno da živi sasvim usamljeno i da ću s takvim, uvek sumornim i zamišljenim vaspitačem kao što je moj otac, sigurno zaostati od svojih vršnjaka, pa da mi se čak i karakter može rđavo formirati. Otac se dugo opirao savetima svoga brata, ali je najzad popustio.

„Plakao sam, rastajući se s ocem; voleo sam ga, iako nikad ne videh osmeha na njegotom licu... ali, našavši se u Petrogradu, ubrzo

zaboravih naše mračno i nimalo radosno gnezdo. Stupih u vojnu akademiju i posle škole pređoh u gardiski puk. Svake godine odlazio sam u selo na nekoliko nedelja i uvek sam zaticao oca sve tužnijeg, povučenog u sebe, zamišljenog do utučenosti. On je svaki dan odlazii u crkvu i skoro se odvikao da govori.

„Jednom, za vreme moga bavljenja (imao sam preko dvadeset godina), opazih kod nas u kući mršavu, crnomanjastu desetogodišnju devojčicu — Asju. Otac reče da je ona siroče i da ju je uzeo pod svoje — baš se tako izrazio. Ja nisam obraćao naročitu pažnju na nju; ona je bila divlja, živa i ćutljiva kao zvere, i kad sam ulazio u omiljenu sobu moga oca, prostranu i mračnu sobu, u kojoj mi je majka umrla i u kojoj su čak i danju paljene sveće, ona se odmah krila iza Volterove fotelje ili iza ormana za knjige.

Nekako, u toku iduće tri-četiri godine, sprečen službom, nisam mogao ići u selo. Dobijao sam od oca svakog meseca po jedno kratko pismo; o Asji je pisao retko, i to uzgred. On je već imao oko pedeset godina i izgledao još mlad čovek. Zamislite moje nesreće: iznenada, ništa ne predosećajući, dobijem od našeg upravnika imanja pismo, kojim me izveštava da mi se otac, nalazi na samrti i moli me da što pre dođem, ako želim da se oprostim s njim.

„Poletim, kao bez duše, i zateknem oca u životu, ali već na umoru. On se neobično obradovao, zagrlio me svojim mršavim rukama, dugo me nekako gledao u oči, čas kao ispitujućim, čas kao molećivim pogledom, i, kad mu dadoh reč da ću ispuniti njegovu poslednju želju, naredi svome starom sobaru da dovede Asju. Starac je dovede: ona se jedva držala na nogama i drhtala je celim telom.

„— Eto, — reče mi otac naprežući se, — ostavljam ti u amanet moju kćer, — tvoju sestru. Sve ćeš doznati od Jakova, — dodade on, pokazujući na sobara.

„Asja zajeca i pade ničice na postelju... Pola sata docnije, moj otac izdahnu.

„Evo šta doznadoh. Asja je bila kći moga oca i Tatjane, bivše sobarice moje majke. Lepo pamtim tu Tatjanu, pamtim njen visok, viti stas, njeno lepo, ozbiljno, pametno lice s krupnim, crnim očima. Važila je za ponositu i nepristupačnu devojku. Koliko mogadoh saznati iz Jakovljevih pojmljivih prećutkivanja, on se saživeo s njom nekoliko godina posle majkine smrti. Tatjana tada više nije živela u

spahiskoj kući, već u kolibi svoje udate sestre, koja je nadgledala stoku. Otac ju je neobično voleo i posle moga odlaska iz sela htede se čak oženiti njom, ali ona ne pristade da mu bude žena, bez obzira na njegove molbe.

„Pokojna Tatjana Vasiljevna, — tako mi je pričao Jakov, stojeći kraj vrata, oslonjen rukama, — bila je u svemu razborita i nije htela da sramoti vašeg pokojnog oca. „Zar vam ja mogu biti žena? Kakva sam ja gospođa?” Tako je govorila u mome prisustvu.

„Tatjana čak nije htela preći ni u našu kuću, već je i dalje stanovala kod svoje sestre, zajedno s Asjom. U detinjstvu sam je viđao samo o praznicima, u crkvi. Zabrađena crnom maramom, sa žutim šalom na leđima, stajala je u gomili, kraj prozora, — njen oštri profil jasno se ocrtavao u staklu, — molila se pobožno i ozbiljno i klanjala do zemlje, starinski. Kad me je stric odveo, Asja je imala svega dve godine, a devetu je uzela kad je ostala bez majke.

„Čim Tatjana umre, otac prevede Asju k nama, u kuću. On je i ranije želeo da ona bude kraj njega, ali Tatjana mu to nije dopustila. Zamislite šta se s Asjom moralo desiti kad ju je gospodar uzeo! Ona ni sad ne može da zaboravi trenutak kad su joj prviput obukli svilene haljine i poljubili je u ruku. Dok joj je majka bila živa, držali su je veoma strogo; kod oca je imala potpunu slobodu. On joj je bio učitelj; sem njega, nikog drugog nije viđala. Nije je mazio, to jest, nije se botao s njom; ali ju je strasno voleo i nikad joj ništa nije branio: on se u duši osećao kriv pred njom.

»Asja je brzo shvatila da je ona glavna ličnost u kući; znala je da je gospodin — njen otac; ali je isto tako brzo shvatila i svoj lažan položaj; samoljublje se u njoj razvilo, nepoverenje takođe; ukorenile se rđave navike, prostota se izgubila. Ona je htela (sama mi je to jedanput priznala) da ceo svet zaboravi njeno poreklo; i stidila se svoje majke, i stidila se svoga stida, i ponosila se majkom.

„Kao što vidite, ona je mnogo znala, i znala što nije trebala znati u njenim godinama... Ali zar je ona kriva? Mlada snaga je buktala u njoj, krv je plamtela, a oko nje nikog nije bilo ko bi je uputio. Potpuna nezavisnost u svemu! Pa zar je bilo lako izdržati je? Htela je da ni u čemu ne zaostane od ostalih gospođica; i bacila se u čitanje. Zar se moglo nešto bolje očekivati? Nepravilno započet život i formirao se nepravilno, ali duša joj se nije iskvarila i pamet je nije izdala.

»I tako se ja, kao dvadesetogodišnji mladić, obretoh sa trinaestogodišnjom devojčicom na vratu! Prvih dana posle očeve smrti, čim bi mi glas čula, tresla je groznica, moja milošta bacala je u tugu i tek pomalo, postepeno navikavala se na mene. Doduše, docnije, kad se uverila da je zaista smatram za sestru i da je zavoleh kao sestru, postala je prema meni neobično naklonjena: ona u svojim simpatijama nikad ne staje na pola puta.

„Dovedoh je u Petrograd. Makoliko mi bilo teško da se rastanem s njom, ipak nisam nikako mogao stanovati s njom; smestih je u jedan od najboljih pansiona. Asja shvati neminovnost našeg rastanka, ali se zbog toga ipak razbole i zamalo ne umre. Docnije se pomiri s tim i provede u pansionu četiri godine; ali, i protiv mojih očekivanja, osta skoro ista kao i pre. Upraviteljica pansiona često mi se žalila na nju: „Niti možeš da je kazniš, — govorila mi je ona, — niti možeš blago da utičeš na nju.”

„Asja je bila neobično bistra, učila se odlično, bolje od svih; ali nikako nije htela da bude kao i ostale, prkosila je i bila prava divljakinja... Nisam mogao da je isuviše krivim: u njenom položaju, ona bi trebala da bude ili laskavac ili da se kloni društva. Od svih drugarica, ona se sprijateljila samo s jednom, ružnom, i zapostavljenom sirotom devojkom. Ostale gospođice s kojima se vaspitavala, mahom iz dobrih kuća, nisu je volele, peckale su je i ujedale, kadgod su mogle; Asja im ni za dlaku nije popuštala. Jedanput, na času veronauke, nastavnik je pričao o porocima. „Laskanje i kukavičluk su najgori poroci”, glasno je rekla Asja. Uopšte, ona je i dalje išla svojim putem; samo su joj maniri postali bolji, ma da se i u tom pogledu, čini mi se, nije mnogo usavršila.

„Najzad, napuni sedamnaestu; u pansionu nije mogla više ostati. Našao sam se u prilično velikoj neprilici. Najedanput, pade mi na um vrlo srećna misao: da podnesem ostavku, da otputujem u inostranstvo na godinu ili dve dana, i da povedem Asju sa sobom. Što namislih, to i uradih; i eto, nas dvoje smo sada na obalama Rajne, gde sam nastao da se bavim slikarstvom, a ona se... izmotava i ludira kao pre. Ali sad se nadam da je nećete osuditi odveć strogo; dok ona, iako se pravi da joj je svejedno, ipak polaže na svačije mišljenje, a naročito na vaše.

I Gagin se opet osmehnu svojim tihim osmehom. Ja mu čvrsto stegoh ruku.

— Pa ipak, — opet poče Gagin, — muku mučim s njom. Ona je pravi barut. Dosad joj se niko nije dopadao, ali muka živa ako nekog zavoli! Ja ponekad ne znam kako ću s njom. Onomad, evo šta joj pade na pamet: otpoče me uveravati, da sam prema njoj nostao hladniji, da ona samo mene voli i da će celog veka samo mene voleti... I počela je tako da plače...

— To li je... — ote mi se, i ugrizoh se za jezik.

— Recite mi, molim vas, — upitah Gagina, kad već otvoreno razgovaramo, — zar joj se zaista dosad niko nije dopadao? Zar u Petrogradu nije viđala mlade ljude?

— Pa baš oni joj se nisu sviđali. Ne, Asji je potreban junak, neobičan čovek — ili nekakav lep pastir s planinskih vrleti. Uostalom, zapričah se s vama, zadržah vas — dodade on, ustajući.

— Znate šta, — rekoh, — hajdemo k vama, ne ide mi se kući.

— A vaš posao?

Ništa ne odgovorih; Gagin se dobrodušno osmehnu i mi se vratismo u L. Kad opazih poznati vinograd i belu kućicu gore na bregu, osetih neku slast — i to slast u duši: kao da mi je neko kradom sipao med u nju. Bi mi lakše posle Gaginove priče.

IX

Asja nas dočeka baš na pragu kuće; opet sam očekivao smeh; ali ona nam priđe sva bleda, nema, oborenih očiju.

— Evo ga opet, — reče Gagin. — I, zamisli, sam je želeo da se vrati.

Asja me značajno pogleda. Ja joj, opet, pružih ruku i ovoga puta čvrsto stegoh njene sleđene prste. Bilo mi ju je veoma žao; sad sam mnogo štošta razumeo u njoj što me je ranije bunilo: njen unutarnjn nemir, nastrano ponašanje, želja za pozom — sve mi postade jasno. Zagledah u tu dušu: neki tajni teret stalno ju je tištao, neiskusna, osetljiva, i zabrinuta, ona je lutala i mučila se, ali celim svojim bićem težila je pravičnosti. Shvatih zašto me je ta čudna devojčica mamila; i to ne samo poludivljom lepotom, koja se upila u celo njeno vito telo: njena duša mi se dopadala.

Gagin poče preturati svoje crteže; ja predložih Asji da se prošetamo po vinogradu. Ona odmah pristade rado i skoro poslušno. Spustimo se do polovine brega i sedosmo na široku kamenu ploču.

— I nije vam bilo dosadno bez nas? — otpoče Asja.

— A da li je vama bilo dosadno bez mene? — upitah ja.

Asja me pogleda ispod oka.

— Jeste, — odgovori ona. — A je li lepo u planinama? — nastavi ona odmah. — Jesu li visoke? Iznad oblaka? Ispričajte mi šta ste videli. Pričali ste bratu, ali ja nisam čula.

— Ko vam je kriv što ste otišli, — primetih.

— Otišla sam... zato što... Sad neću otići, — dodade ona s iskrenom nežnošću u glasu. — Vi ste danas bili ljuti.

— Ja?

— Vi.

— Po čemu to, zaboga...

— Ne znam, ali vi ste bili ljuti i otišli ste ljuti. Bilo mi je vrlo krivo što ste tako otišli, i tako mi je prijatno što ste se vratili.

— I meni je prijatno, — rekoh.

Asja sleže ramenima, kao što to često deca rade kad im je dobro.

— O, ja umem da pogađam! — nastavi ona. — Nekad sam čak i po tatinom kašlju mogla da naslutim da li je raspoložen prema meni ili ne.

Do danas Asja mi nijedanput nije pomenula svoga oca. To me začudilo.

— Jeste li voleli svog oca? — rekoh, i odjednom, na moju veliku nesreću, osetih da crvenim.

Ona ništa ne odgovori i takođe pocrvene. Oboje ućutasmo. Rajna je u daljini jurila i lađa se dimila. Počesmo je gledati.

— Zašto mi ne pričate? — prošapta Asja.

— Zašto ste se danas smejali čim ste me opazili? — upitah.

— Ni sama ne znam. Ponekad mi se plače, a smejem se. Vi ne treba da me cenite... po onome šta radim. A, zbilja, kakva je to priča o Lorelaji! Da li se to njena stena vidi? Vele da je ona nekad sve davila, a čim se zaljubila, sama je skočila u vodu. Dopada mi se ta priča. Frau Lujza mi razne priče priča. Ona ima crnog mačka sa žutim očima...

Asja diže glavu i zatrese kovrdžavom kosom.

— Ah, kako mi je prijatno! — reče ona.

U tom trenutku dopreše do nas isprekidani, jednoliki zvuci. Bezbroj glasova ponavljalo je pobožnu pesmu, složno i sa ujednačenim prekidima. Gomila bogomoljaca kretala se dole, po putu, s krstovima i crkvenim barjacima...

— Htela bih da pođem s njima, — reče Asja, prisluškujući glasove čija se graja postupno gubila.

— Zar ste tako pobožni?

— Da pođem nekud daleko, na molitvu, na teško ispaštanje, — nastavi ona. — Jer, dani prolaze, život će proći, a mi šta smo uradili?

— Vi ste ambiciozni, — primetih, — vi biste hteli da ne živite uzaludno, da za sobom ostavite trag...

— A zar je to nemogućno?

„Nemogućno je", zamalo ne ponovih... Ali pogledah u njene sjajne oči i samo rekoh:

— Pokušajte.

— Recite mi, — poče Asja posle male pauze, u toku koje su joj neke senke prešle preko lica, već uspelog da pobledi, dopada li vam se ona izabranica... Sećate se, brat joj je nazdravio na ruševinama, sutradan posle našeg poznanstva?

Zasmejah se.

— Vaš se brat šalio; meni se nijedna žena nije dopadala; bar, sad mi se nijedna ne dopada.

— A šta vam se dopada kod žena? — upita Asja, zabacivši glavu s nevinom radoznalošću.

— Kakvo čudnovato pitanje! — uzviknuh.

Asja se malo zbuni.

— Ja nisam trebala da vam postavim takvo pitanje, zar ne? Oprostite mi, navikla sam da brbljam sve što mi na um dođe. Zato se i bojim da pričam.

— Pričajte, molim vas, ne bojte se, — prihvatih ja, — tako mi je prijatno što ste, najzad, prestali da se tuđite.

Asja obori glavu i nasmeja se tiho i blago; takav smeh ne primetih dosad kod nje.

— De, pričajte vi, — nastavi ona, gladeći i nameštajući krajeve svoje haljine oko nogu, kao da se spremala da duže sedi, — pričajte,

ili izrecitujte nešto, kao što ste nam, sećate se, recitovali iz „Onjegina”...

Ona se najednom zamisli...

Gde krst stoji i hlad pada
Nad grobom moje majke sada!

— reče ona poluglasno.

— Kod Puškina nije tako, — primetih.

— A htela bih da sam Tatjana, — nastavi ona i dalje zamišljeno. — Pričajte, — dodade živo.

Ali meni nije bilo do razgovora. Gledao sam u nju, svu obasjanu jarkim sunčevim zrakom, svu utišanu i blagu. Sve je veselo blistalo oko nas, dole, iznad nas — nebo, zemlja, voda; pa i vazduh kao da je bio prepun sjaja.

— Pogledajte kako je divno! — rekoh, nehotice spuštajući glas.

— Da, divno je! — isto tako tiho odgovori ona, ne gledajući me. — Kad bismo nas dvoje bili ptice — ala bi se vinuli, ala bi poleteli... I utonuli bi u ono plavetnilo... Ali mi nismo ptice.

— Pa ipak, krila mogu da nam porastu, — rekoh.

— Kako to?

— Kad porastete — doznaćete. Ima osećaja koji nas dižu sa zemlje. Ne brinite se, imaćete krila.

— A jeste li ih vi imali?

— Kako da vam kažem... Čini mi se, dosad još nisam leteo.

Asja se opet zamisli. ja se malo nagoh k njoj.

— Igrate li valcer? — upita ona najedanput.

— Igram, — odgovorih, malo iznenađen.

— Onda hajdemo, hajdemo... Zamoliću brata da nam svira valcer... Zamislićemo da letimo, da su nam porasla krila.

Ona potrča kući. Ja — odmah za njom, i, posle nekoliko trenutaka, mi smo se okretali u uskoj sobi, uz slatke Lanerove zvuke. Asja je igrala valcer divno, sa zanosom. Nešto blago, žensko, najednom poče izbijati iz njenog devojački ozbiljnog lika. Dugo je posle toga moja ruka osećala dodir njenog nežnog struka, dugo mi je zujalo u ušima njeno ubrzano blisko disanje, dugo su igrale preda

mnom crne, ukočene, skoro zatvorene oči na bledom, ali oživelom licu, preko koga su vragolasto padali pramenovi kose.

X

Ceo taj dan prođe, ne može bolje biti. Radovali smo se kao deca. Asja je bila vrlo simpatična i prirodna. Gaginu je bilo milo, gledajući je. Odoh dockan. Kad bejah na sredini Rajne, zamolih vozara da pusti čamac niz vodu. Starac diže vesla, — i veličanstvena reka ponese nas.

Gledajući unaokolo, slušajući, sećajući se, najedanput osetih nekakav nemir u duši... digoh oči k nebu — ali i na nebu nije bilo mira: išarano zvezdama, ono se sve nihalo, kretalo, treslo; pogledah u reku... ali i tamo, u tim mračnim, hladnim dubinama, i tamo se komešale i tamo su drhtale zvezde; uznemirenu živost osećao sam svuda — i nemir je rastao i u meni samom.

Naslonih se na ivicu čamca... Šapat vetra u mojim ušima, tihi žubor vode iza krme — dražili me, i sveži dah talasa nije me osvežio; zapeva slavuj na obali, i opi me slatkim otrovom svojih zvukova. Suze mi linuše na oči, ali to nisu bile suze bezrazložnog ushićenja. To što me obuzelo nije bilo ono nejasno, nedavno već doživljeno osećanje svih želja, kad se duša širi, kad bruji, kad joj izgleda da sve razume i sve voli... Ne! u meni se zapalila želja za srećom. Nisam je još smeo nazvati po imenu, — ali sreće, beskrajne sreće — eto šta sam hteo, eto za čim sam žudeo... A čamac je stalno klizio, i stari vozar je sedeo i dremao nad veslima.

XI

Kad sam sutradan polazio Gaginim, nisam se pitao da li sam zaljubljen u Asju, ali sam mnogo razmišljao o njoj. Interesovala me njena sudbina, i ja sam se radovao našem neočekivanom prijateljstvu. Osetih da je tek od juče poznadoh; sve dotle — ona je bežala od mene. I eto, kad sam je najzad video svu pred sobom, o kako je njen lik bio obasjan zanosnim sjajem, kako je bio nov za mene, kako je skrivena lepota prodirala iz njega!...

Živo sam koračao poznatim putem, neprestano pogledajući u kućicu koja se belela iz daleka; ne samo o budućnosti, već ni o jučerašnjem danu nisam mislio; bilo mi je vrlo prijatno.

Asja pocrvene čim uđoh u sobu; zapazih da se ona opet nagizdala, ali joj se izraz lica nije slagao s odelom: bila je tužna. A ja dođoh tako veseo! Učini mi se čak, da se po svom običaju opet spremala da pobegne, ali se s teškom mukom uzdrža, — i ostade.

Gagina zatekoh u onom naročitom raspoloženju umetničkog nadahnuća i groznice, koje kao napad, iznenada obuzme diletante kad uobraze da im je pošlo za rukom da uhvate, kako to oni kažu, „prirodu za rep”. Stajao je sav narogušen i umrljan bojama pred razapetim platnom i, praveći široke poteze kičicom, skoro divljački, klimnu mi glavom, pomače se, žmirnu i opet se baci na svoju sliku. Nisam hteo da mu smetam, i sednem do Asje. Ona lagano diže i upre u mene svoje crne oči.

— Vi danas niste onakva kao juče, — primetih, posle uzaludnih napora da izazovem osmejak na njenim usnama.

— Ne, nisam onakva, — odgovori ona sporim i prigušenim glasom. — Ali to nije ništa. Nisam. dobro spavala, svu noć sam mislila.

— O čemu?

— Ah, o mnogo koječemu. To sam navikla od detinjstva: još onda kad sam živela s majkom...

Ona jedva izgovori ovu reč, pa posle još jedanput ponovi:

— Kad sam živela s majkom... mislila sam, otkud to da niko ne može da zna šta ga čeka; a ponekad i nesreću vidiš, ali se ne možeš spasti; i zašto se prava istina nikad ne može reći?... Zatim sam mislila, da ništa ne znam i da treba da učim; da se ponovo vaspitam i da sam veoma rđavo vaspitana. Ne znam klavir, ne znam slikarstvo, pa čak i vezem rđavo. Nemam nikakvih sposobnosti, u mom društvu je, mora biti, vrlo dosadno.

— Nepravični ste prema sebi, — odgovorih. — Vi ste mnogo čitali, vi ste obrazovani, i s vašom pameću...

— Ja pametna? — upita ona s tako bezazlenom radoznalošću da se ja i nehotice nasmejah; ali ona se čak i ne osmehnu. — Brate, jesam li ja pametna? — upita ona Gagina.

On ništa ne odgovori i produži posao, neprestano menjajućn kičice i dižući ruku.

— Ponekad i sama ne znam šta mi je u glavi, — nastavi Asja, i dalje zamišljena. — Ponekad se sama sebe plašim, bogami. Ah, htela bih... Da li je istina da žene ne treba mnogo da čitaju?

— Mnogo ne treba, ali...

— Recite mi, šta treba da čitam? Recite mi, šta treba da radim? Sve ću raditi što mi vi kažete, — dodade ona, obraćajući mi se s bezazlenim poverenjem u glasu.

U tom trenutku, nisam znao šta da joj kažem.

— Valjda vam neće biti dosadno sa mnom?

— Zaboga, — počeh ja...

— E, hvala lepo! — odgovori Asja. — A ja sam mislila da će vam biti dosadno.

I njena mala vrela ruka čvrsto steže moju.

— N...! — uzviknu u tom trenutku Gagin, — da nije tamna ova pozadina?

Priđoh mu. Asja ustade i iziđe.

XII

Kroz pola sata ona se vrati, zastade na vratima i pozva me rukom.

— Jel’te, — reče ona, — kad bih umrla, da li biste me žalili?

— Otkud vam takve misli danas? — uzviknuh.

— Uobrazila sam da ću brzo umreti; ponekad mi se čini da se sve oko mene prašta sa mnom. Bolje je umreti, nego živeti ovako... Ah, ne gledajte me; zbilja, ne pretvaram se. U protivnom, opet ću da vas se plašim.

— Zar me se vi plašite?

— Ja, zbilja, nisam kriva što sam ovako čudnovata, — odgovori ona. — Vidite, ja već ne mogu ni da se smejem...

Ona osta tužna i zamišljena sve do uveče. Nešto se zbivalo u njoj, što nisam razumevao. Pogled joj se često zaustavljao na meni; srce mi se tiho stezalo pred tim zagonetnim pogledom. Izgledala je mirna, — a ja, posmatrajući je, stalno sam želeo da joj kažem da se ne uznemirava. — Divio sam joj se, nalazio dirljivu lepotu u njenim

pobledelim crtama, u njenim neodlučnim, usporenim pokretima, — dok je ona po nečemu uobražavala da sam ja neraspoložen.

— Znate, — reče mi ona pre no što ću otići, — muči me misao da me smatrate za lakomislenu... Uvek unapred verujte u ono što vam budem govorila, samo i vi prema meni budite otvoreni: a ja ću vam uvek govoriti istinu, dajem vam časnu reč...

Ova „časna reč” me opet natera da se nasmejem.

— Ah, ne smejte se, — reče ona živo: — inače ću vam reći ono što ste vi meni juče kazali: — „zašto se smejete?” — I, poćutavši malo, dodade: — Sećate se, juče ste mi govorili o krilima?... Krila su mi izrasla, ali nemam kud da letim.

— Zaboga, — rekoh, — pred vama se svi putevi šire...

Asja me pogleda pravo i pažljivo u oči.

— Danas ste rđavog mišljenja o meni, — reče ona, namrštivši obrve.

— Ja? rđavog mišljenja? o vama!...

— Šta vam je: kao da ste vodom poliveni, — prekide me Gagin. — Hoćete li da vam sviram valcer, kao juče?

— Ne, ne, — odgovori Asja i steže ruke, — nipošto danas!

— Ja te ne primoravam, umiri se...

— Nipošto, — ponovi ona, bledeći.

— — —

„Jeli moguće da me voli?” pomislih, prilazeći Rajni koja je brzo valjala crne talase.

XIII

„Je li moguće da me voli?” upitah se sutradan, čim se probudih. — Nisam hteo da zavirujem u sebe. Osetih da mi se njen lik, lik „devojke sa usiljenim smehom”, uvukao u dušu i da ga se neću brzo osloboditi.

Odoh u L. i provedoh tamo ceo dan, ali Asju videh samo u prolazu. Nije joj bilo dobro: bolela je glava. Ona siđe dole, na trenutak, povezana čela, bleda, mršava, sa poluzatvorenim očima; jedva se osmehnu, reče: — to će proći, to nije ništa, sve će proći, zar

ne, — i ode. Bi mi dosadno i nekako i tužno i prazno; pa ipak, namerno se dugo zadržah i vratih se dockan, ne videvši je više.

Sledeće jutro prođe mi u nekom polubudnom snu. Htedoh da se latim posla, — ne mogadoh; htedoh ništa da ne radim i da ne mislim... pa mi ni to ne pođe za rukom. Lutao sam po varoši; vraćao se kući i opet izlazio.

— Jeste li vi g. N.? — začu se najedanput iza mene dečji glas. Okretoh se; preda mnom je stajao dečko. — Ovo vam je od frajlajn Annette. — dodade on, pružajući mi pisamce.

Otvorih ga — i poznadoh Asjin neujednačen i brz rukopis. — „Neizostavno vas moram videti, — pisala mi je ona, — dođite sutra, u četiri po podne, kod kamene kapele, na putu, kraj ruševina. Bila sam danas odveć neobazriva... Dođite, molim vas, sve ćete doznati... Recite donosiocu; da”.

— A odgovor? — upita me dečko.

— Reci: „da”, — odgovorih. Dečko otrča.

XIV

Vratih se u svoju sobu, sedoh i zamislih se. Srce mi je neobično kucalo. Nekoliko puta pročitah Asjino pisamce. Pogledah u sat: još nije bilo ni dvanaest.

Vrata se otvoriše, — uđe Gagin.

Lice mu je bilo turobno. Uhvati me za ruku i čvrsto je steže. Izgledao je vrlo uzbuđen.

— Šta vam je? — upitah.

Gagin uze stolicu i sede prema meni.

— Pre četiri dana, — otpoče on s usiljenim osmehom i zamuckujući, — začudih vas svojom pričom; danas ću vas začuditi još više. Da niste to vi, ne bih se, verovatno, odlučio... ovako otvoreno... Ali vi ste plemenit čovek, vi ste mi prijatelj, zar ne? — Dakle: moja sestra, Asja, zaljubljena je u vas.

Sav se stresoh i digoh se...

— Vi kažete da je vaša sestra...

— Jeste, jeste, — prekide me Gagin. — Kažem vam, ona je luda, a i mene će oterati u ludnicu. Ali, srećom, ona ne ume da laže, — i

sve mi poverava. Ah, kakvu dušu ima ta devojka... ali ona će sebe zaista upropastiti.

— Ama, vi grešite, — počeh ja.

— Ne, ne grešim. Juče, kao što znate, ceo dan je skoro proležala, ništa nije jela, ali se, bogme, nije ni žalila... Ona se nikad ne žali. Nisam se plašio, ma da uveče dobi malu temperaturu. Noćas u dva sata, probudi me gazdarica: obiđite, veli, vašu sestru: nešto joj nije dobro. Brzo odoh Asji i zatekoh je obučenu, u groznici, u suzama; glava joj je plamtela, zubi cvokotali. „Šta ti je? upitah: — bolesna si?" — Ona mi se obisnu oko vrata i poče me moliti da je odmah odvedem odavde, ako želim da ostane u životu... Ne razumedoh, pokušah da js umirim... Plač joj posta sve jači... i najedanput kroz taj plač čuh... Da, jednom rečju, čuh da vas voli.

„Zaista vam kažem, vi i ja smo pametni ljudi, ali mi nismo u stanju ni zamisliti koliko ona duboko oseća i sa kakvim ogromnim naporom preživljuje u sebi ta osećanja; to kod nje nailazi isto tako neočekivano i neizbežno, kao oluja.

„Vi ste vrlo simpatičan čovek — nastavi Gagin, — ali zašto vas je toliko zavolela, to zaista ni sam ne razumem Ona kaže da se odmah, čim vas je videla, zaljubila u vas. Zato je pre neki dan i plakala, kad me je uveravala da sem mene ne želi nikog da voli. Ona misli da je vi prezirete, da ipak znate ko je ona; pitala me je da vam nisam pričao njen slučaj, — i, naravno, rekoh joj da nisam; ali njena osetljivost — prosto zapanjuje. Ona želi samo jedno: da otputuje, da odmah otputuje.

„Ostadoh kod nje do ujutru; na njen zahtev dadoh joj reč da sutra ovde nećemo ostati, — i tek tada zaspa. Razmislih, razmislih, i odlučih da porazgovaram s vama. Ja mislim da je Asja u pravu: najbolje je da odemo odavde. I ja bih danas već otputovao s njom, da mi nije pala na um misao koja me i zadrža. Možda vam se... šta znam? — moja sestra i dopada? Ako je tako, zašto onda da je odvedem? — Pa eto i odlučih, zaboravivši svaki stid... Uz to, i sam malo primetih... Odlučih... da vas pitam... — Jadni Gagin se zbuni. — Oprostite mi, molim vas, — dodade on, — nisam navikao na ovakve nedaće.

Uhvatih ga za ruku.

— Pitate me, — rekoh odlučno, — da li mi se dopada vaša sestra? — Da, ona mi se dopada...

Gagin me pogleda. — Ali, — reče on, zastajkujući: — a hoćete li da se oženite njom?

— Kako možete da me pitate tako nešto? Pa vi i sami vidite da li to mogu sada...

— Razumem, razumem, — prekide me Gagin. — Ja nemam nikakvog prava da tražim od vas odgovor, i moje pitanje je — do krajnosti nepristojno... Ali, recite, šta da radim? S vatrom se ne treba šaliti. Vi ne znate Asju; ona je u stanju da se razboli, da pobegne, da vam zakaže sastanak... Druga bi umela sve da prikrije i da sačeka, — ali ona ne. Njoj se to desilo prvi put, — i to je ono što je najgore! Da ste samo videli kako je danas jecala kraj mojih nogu, vi biste tek onda razumeli moje strahovanje.

Zamislih se. Gaginove reči: „da vam zakaže sastanak”, pogodiše me do dna duše. Izgledalo mi je sramno da ne odgovorim iskrsno na ovako jednu poštenu iskrenost.

— Da, — rekoh najzad, — u pravu ste. Pre jedan sat, dobih od vaše sestre pisamce. Evo ga.

Gagin uze pisamce, pročita ga letimice I ruke mu padoše na kolena. Izraz začuđenosti na njegovom licu bio je vrlo smešan, ali meni nije bio do smejanja.

— Vi ste, zaista, plemeniti, — reče on, — ali šta sad da radim? Šta? Ona sama želi da putuje, a piše vam, i prebacuje sebi da je bila neobazriva... i kad li je to uspela da napiše? Pa šta ona želi od vas?

Umirih ga, i počesmo hladno rezonovati o tome, ukoliko je to bilo mogućno, šta bismo trebali preduzeti. Evo u čemu smo se, najzad, složili: da se izbegne nesreća, treba da idem na sastanak i da se pošteno objasnim s Asjom; Gagin je opet trebao da sedi kod kuće i da se pravi kao da ne zna za njeno pisamce; a uveče, utvrdismo, da se opet sastanemo.

— Potpuno se uzdam u vas, — reče Gagin i steže mi ruku, — poštedite i nju i mene. Pa ipak, sutra ćemo otputovati, — dodade on dižući se, — jer vi ne mislite da se oženite Asjom.

— Dajte mi vremena do uveče, — odgovorih.

— Pristajem, ali vi je nećete uzeti.

On ode, a ja se bacih na kanabe i zatvorih oči. Sve mi se u glavi okretalo: odveć mnogo utisaka navalilo je odjedanput na nju. Ljutio sam se na Gaginovu iskrenost, ljutio sam se na Asju, njena ljubav me i radovala i bunila. Nisam mogao razumeti šta joj je trebalo da sve prizna bratu; mučio me brzi, skoro momentani ishod ovog neminovnog raspleta...

„Zar je moguće oženiti se sedamnaestogodišnjom devojčicom koja ima takav karakter!” — rekoh, ustajući.

XV

U ugovoreno vreme pređoh preko Rajne, i prvo lice koje me srete na drugoj obali beše onaj isti dečko koji je jutros dolazio k meni. On me, izgleda, čekao.

— Od frajlajn Annette, — reče on šapatom i pruži mi drugo pisamce.

Asja me izveštavala o promeni mesta našeg sastanka. Trebalo je da dođem kroz sat i po, ne kod kapele, već kod kuće frau Lujze, da dole zakucam i da se popnem na treći sprat.

— Opet: da? — upita me dečko.

— Da, — ponovih, i pođoh obalom Rajne. Da se vratim kući nisam imao vremena, pa ni ulicama mi se nije lutalo. Izvan gradskih bedema nalazila se mala bašta sa pokrivenom kuglanom i stolovima za ljubitelje piva. Uđoh u nju. Nekoliko postarijih Nemaca kuglalo se; kotrljale su se uz lupu drvene kugle i čuli su se pokatkad glasovi odobravanja.

Lepa kelnerica s uplakanim očima donese mi čašu piva; pogledah je u lice. Ona se brzo okrete i ode.

— Da, da, — reče jedan debeljko, crvenih obraza, koji je tu blizu sedeo, — naša Hanhen je danas vrlo tužna: — verenik joj otišao u vojsku. — Pogledah u nju: ona se zgrčila u uglu i naslonila podbradak na ruku; suze su klizile jedna za drugom na njene prste. Neko zatraži pivo; ona mu odnese čašu i opet se vrati na svoje mesto. Njena žalost je uticala na mene; počeh razmišljati o susretu koji me očekivao, ali moje misli bile su brižne, nimalo vesele misli.

Teška srca pomišljao sam na taj sastanak, trebalo je da se odreknem radosti koju pruža uzajamna ljubav; trebalo je da održim

datu reč i da ispunim tešku obavezu. „S njom se ne treba šaliti”, — zarile mi se u dušu, kao strela, te Gaginove reči. Pre četiri dana, u onom istom čamcu koga talasi nose, zar nisam čeznuo za srećom? A čim je postala mogućna, — ja se kolebam, odbacujem je i treba potpuno da je odbacim... Njena me je neočekivanost bunila. Moram priznati da me je plašila i sama Asja, to zanosno, ali čudno stvorenje, s njenom usijanom glavom, s njenom prošlošću, s njenim vaspitanjem.

Dugo sam se borio u sebi. Urečeni čas sastanka bio je već blizu. „Ja se ne mogu oženiti njom”, odlučih najzad, — „ona neće znati da sam i ja nju zavoleo”.

Ustadoh, — i, pošto spustih sirotoj Hanhen talir u ruku (ona mi čak i ne zahvali), uputih se kući frau Lujze. Večernje senke već se uveliko nazirale u vazduhu, i uska brazda neba, iznad mračne ulice, rumenela se od sunčevog zalaska. Lagano kucnuh u vrata; ona se tiho otvoriše. Prekiračih prag i nađoh se u potpunom mraku.

— Ovamo! — začuh starački glas. — Čekaju vas.

Koraknuh dva-tri put nasumce, nečija koštunjava ruka uhvati moju.

— Jeste li vi, frau Lujza? — upitah.

— Ja sam, — odgovori mi isti glas, — ja sam, moj lepi mladi gospodine.

Starica me opet povede gore, uz strme stepenice, i zaustavi se na terasi trećeg sprata. Pri slaboj svetlosti koja je dopirala kroz prozorče, opazih izborano lice gradonačelnikove udovice. Otužnolukavi osmejak razvlačio je njene upale usne, i bečile su se nejasne oči. Ona mi pokaza mala vrata. Grčevitim pokretom ruke ih otvorih i lupih za sobom.

XVI

U maloj sobi u koju uđoh beše prilično mračno, i Asju odmah ne primetih. Uvijena u dugi šal, sedela je ona na stolici, kraj prozora, okrenutih leđa i skoro skrivene glave, kao uplašena ptica. Disala je brzo i sva je drhtala. Bi mi je neopisano žao. Priđoh joj. Ona još više okrete glavu...

— Ana Nikolajevna, — rekoh.

Ona se odjednom sva ispravi, htede me pogledati, — i ne mogade. Uhvatih je za ruku, bila je hladna i ležala je kao mrtva na mome dlanu.

— Želela sam... — poče Asja, trudeći se da razvuče blede usne, ali je one ne poslušaše, — htela sam... Ne, ne mogu, — reče ona i ućuta. Zaista, glas joj se prekidao na svakoj reči.

Sedoh do nje.

— Ana Nikolajevna, — ponovih, i takođe ne mogadoh ništa dodati.

Nasta ćutanje. I dalje sam je držao za ruku i gledao u nju. Ona se, kao i ranije, sva grčila, teško disala i tiho je grickala donju usnu, da ne zaplače, da uzdrži navrele suze... Gledah u nju: bilo je nečega dirljivo nemoćnog u njenoj bojažljivoj nepomičnosti, kao da se od umora jedva dovukla do stolice i tako pala na nju. Srce mn se paralo...

— Asja, — rekoh jedva čujno...

Ona lagano diže i upre svoje oči... O, ko da opiše pogled zaljubljene žene? O, te oči, one su molile, one su se poveravale, pitale, nudile... Nisam mogao da se oduprem njihovim čarima. Tiha jeza prođe kroz mene kao usijane igle; nagoh se i poljubih njene ruke...

Začu se uzbudljiv zvuk, nalik na iskidan uzdah, i ja osetih na svojoj kosi dodir nemoćne ruke koja je drhtala kao list. Digoh glavu i opazih njeno lice. O kako se ono najedanput promenilo! Izraz straha iščezao s njega, pogled se izgubio nekud daleko i vukao me za sobom, usne se ovlaš otvorile, čelo pobledelo kao mramor i pramenovi kose otišli u nazad, kao da ih je vetar prebacio. Zaboravih sve, privukoh je sebi — njena ruka se poslušno pokori, i celo njeno telo pođe za njom, šal skliznu s ramena i glava joj tiho pade na moje grudi, pod moje usijane usne...

— Vaša sam... prošapta ona jedva čujno.

Moje ruke već su klizile oko njenog struka... Ali, najednom, sećanje na Gagina kao munja me obasja.

— Šta mi radimo! — uzviknuh i grčevito ustuknuh nazad... — Vaš brat... ta on sve zna... on zna da ću se videti s vama.

Asja se sruči na stolicu.

— Jeste, — nastavih, ustajući i prelazeći na drugi kraj sobe. — Vaš brat sve zna.... Morao sam sve da mu kažem....

— Morali ste? — reče ona nerazgovetno. Ona, zacelo, ne mogade još da dođe k sebi i rđavo me razumede.

— Jeste, jeste, — ponovih s nekom ozlojeđenošću, — i zato ste samo vi krivi, samo vi. Zašto ste izdali vašu tajnu? Ko vas je terao da priznate vašem bratu? Sam je danas bio kod mene i ispričao mi vaš razgovor s njim. — Trudio sam se da ne gledam u Asju i šetao se krupnim koracima po sobi. — Sad je sve izgubljeno, sve, sve.

Asja htede da ustane sa stolice.

— Ostanite, — uzviknuh, — ostanite, molim vas. Vi imate posla s poštenim čovekom — da, s poštenim čovekom. Ali, za ime Boga, što ste se uzbudili? Zar ste primetili na meni neku promenu? A ja nisam mogao kriti od vašeg brata, kad me je jutros posetio.

„Šta ja ovo pričam?” pomislih u sebi, i misao, da sam nemoralan čovek, da Gagin zna o našem sastanku, da je sve pokvareno, otkriveno, — neprestano mi je zvonila u glavi.

— Ja nisam zvala brata, — záču se uplašen Asjin šapat: — on je sam došao.

— Eto šta ste uradili, — nastavih. — Pa sad hoćete da putujete....

— Jeste, treba da putujem, — isto onako tiho reče ona, — ja sam vas samo zato i pozvala ovamo, da bih se oprostila s vama.

— I vi mislite, — odgovorih, — biće mi lako da se rastanem s vama?

— Ali zašto ste vi kazali bratu? — u nedoumici ponovi Asja.

— Pa kažem vam — nisam mogao drukčije. Da se vi sami niste izdali...

— Zaključala sam se u svojoj sobi, — odgovori ona iskreno, — i nisam znala da moja gazdarica ima drugi ključ...

Ovo naivno izvinjenje u njenim ustima u tom trenutku — zamalo me ne naljuti... a sad ga se s najvećim zadovoljstvom sećam. Siroto, pošteno, iskreno devojče!

— I eto, sad je sve svršeno! — počeh opet. — Sve. Sad se moramo rastati. — Krišom pogledah u Asju... lice joj se brzo crvenelo. Ona se, osećah to, i stidela i plašila. Pa i ja sam koračao i govorio kao u groznici. — Vi niste dopustili da se razvije osećanje

koje je počelo sazrevati, vi ste sami prekinuli naše odnose, niste imali poverenja u mene, sumnjali ste u mene...

Dok sam govorio, Asja se ove više naginjala napred, — i najedanput kleče, zabi glavu u ruke i zajeca. Pritrčah joj, pokušah da je dignem, ali ona se branila. Ne mogu da izdržim ženske suze: kad ih ugledam, odmah se zbunjujem.

— Ana Nikolajevna, Asja, — ponovih, — molim vas, preklinjem vas, za ime Boga, prestanite... — Opet je uhvatih za ruku...

Ali, na moje ogromno zaprelašćenje, ona najedanput skoči, — kao munja jurnu vratima i izgubi se...

Kad posle nekoliko trenutaka frau Lujza uđe u sobu, ja sam još stajao nasred sobe, kao gromom pogođen. Ne razumem kako je mogao ovaj sastanak tako brzo, tako glupo da se završi, — da se završi, kad ja nisam kazao ni stoti deo onoga što sam hteo, što sam morao reći, kad još ni sam nisam znao kakav će mu ishod biti...

— Jeli frajlajn otišla? — upita me frau Lujza, podigavši svoje žute obrve sve do kapice.

Pogledah u nju kao ludak, — i iziđoh napolje.

XVII

Iziđoh iz varoši i uputih se pravo u polje. Ljutina i bes su me prosto razdirali. Obasuh sebe prekorima. Kako mogadoh da ne shvatim uzrok koji je naterao Asju da promeni mesto našeg sastanka, kako to da ne ocenih šta je značilo za nju da dođe ovoj starici, kako da je ne zadržah! A nasamo s njom u ovoj pustoj, slabo osvetljenoj sobi, imao sam i snage i volje da je odgurnem od sebe, pa čak i da joj prebacujem... A sad me je njen lik pratio i ja sam molio oproštaj od nje; peklo me sećanje na to bledo lice, na te vlažne i bojažljive oči, na kosu koja je padala po nagnutom vratu, na laki dodir njele glave kad je klonula na moje grudi.

„Vaša sam”... razlegao se njen šapat. „Postupih po svojoj savesti", — uveravah sebe... Nije istina! Zar sam ja zalsta hteo takav rasplet? Zar sam u stanju da se sa njom rastanem? Zar mogu da ostanem bez nje? „Bezumniče! bezumniče!” ponovih ogorčeno...

Ali, noć se spuštala. Krupnim koracima uputih se kući u kojoj je stanovala Asja.

XVIII

Gagin iziđe da me dočeka.

— Jeste li videli sestru? — viknu mi on još izdaleka.

— Zar ona nije kod kuće? — upitah.

— Nije.

— Nije se vratila?

— Nije. Izvinite, — nastavi Gagin, — ne mogadoh izdržati, već suprotno našem dogovoru, odoh do kapele; tamo je ne nađoh; valjda nije ni dolazila?

— Ona nije bila kod kapele.

— Zar je ni vi niste videli?

Moradoh priznati da je videh.

— Gde?

— Kod frau Lujze. — Rastali smo se pre jedan sat, — dodadoh: — bio sam ubeđen da se vratila kući.

— Čekaćemo, — reče Gagin.

Uđosmo u kuću i sedosmo jedan pored drugog. Ćutali smo. Obojici nam je bilo vrlo nezgodno. Stalno smo se osvrtali, pogledali na vrata, prisluškivali. Najzad, Gagin se diže.

— Ovo ni našta ne liči! — uzviknu on. — Zebem. Ona će me u grob oterati, bogami... hajdemo da je tražimo.

Iziđosmo. U dvorištu je bilo već sasvim mračno.

— O čemu ste s njom razgavarali? — upita me Gagin, navlačeći šešir na oči.

— Bio sam s njom svega pet minuta, — odgovorih, — razgovarao sam s njom kao što smo se sporazumeli.

— Znate šta? — reče on: — bolje da se rastavimo; tako pre možemo na nju naići. — U svakom slučaju, vratite se ovamo kroz sat.

XIX

Hitro se spustih niz vinograd i potrčah u varoš. Brzo obiđoh sve ulice, zagledah svud, čak i u prozore frau Lujze, vratih se do Rajne i potrčah obalom... Katkad sretah ženske prilike; ali od Asje ni traga.

Sad me ljutina nije razdirala, — mučio me potajni strah, i nisam samo strah osećao... ne, osećao sam kajanje, najiskreniju samilost, ljubav, — jeste, najnežniju ljubav.

Lomio sam ruke, zvao sam Asju kroz noćnu tamu koja se sve gušće spuštala, prvo šapatom, pa posle ove jače; ponavljao sam sto puta da je volim, kleo se da se nikad nećemo rastati; dao bih sve na svetu da opet držim njenu hladnu ruku, da opet čujem njen tihi glas, — da je opet vidim pred sobom... Ona je bila tako blizu, prišla mi je s puno odlučnosti, u punoj čistoti srca i osećanja, donela mi je svoju netaknutu mladost... i ja je nisam stegao na svoje grudi, lišio sam sebe zadovoljstva da vidim kad njeno lice sine od radosti i tihog ushićenja... Ta misao me dovodila do ludila.

„Kud li je mogla otići, šta li je učinila sa sobom?” klicao sam u bolu nemoćnog očajanja... Nešto belo sinu najedanput baš na obali reke. — Znao sam to mesto; tu, nad grobom čoveka koji se udavio pre sedamdeset godina, stajaše do pola utonuo u zemlju krst od kamena sa starinskim natpisom. — Srce u meni premre... Pritrčah krstu: bele prilike nestade. Viknuh: „Asja!” Divlji krik samo mene uplaši, — ali se niko ne odazva...

Odlučih da odem i doznam da je nije našao Gagin.

XX

Penjući se brzo stazom kroz vinograd, opazih svetlost u Asjinoj sobi... To me malo umiri.

Dođoh do kuće; vrata su dole bila zatvorena; kucnuh. Neobasjano prozorče se na donjem spratu bez šuma otvori, i pojavi se Gaginova glava.

— Jeste li je našli? — upitah ga.

— Vratila se, — odgovori mi šapatom: — ona je u svojoj sobi i svlači se. Sve je u redu.

— Hvala Bogu! — uzviknuh presrećan od radosti: — hvala Bogu! sad je sve dobro. Ali znate, treba još da porazgovaramo.

— Drugiput, — reče on i tiho povuče k sebi prozor: — drugiput, a sad zbogom.

— Do sutra, — rekoh, — sutra će se sve rešiti.

— Zbogom, — ponovi Gagin. Prozor se zatvori. Zamalo ne kucnuh na prozor. Htedoh još tad reći

Gaginu, da tražim ruku njegove sestre. Ali ovakva proševina, i u ovo doba... „Do sutra, — pomislih, — sutra ću biti srećan”...

Sutra ću biti srećan! Sreća nema svoje sutra; ona nema ni svoje juče; ona ne pamti prošlost, ne misli na budućnost; ona ima samo sadašnjost, — i to ne jedan dan, — već trenutak.

Ne sećam se kako dođoh do Z. Nisu me noge nosile, nije me čamac vozio: dizala su me neka široka, snažna krila. Prođoh pored žbuna u kome pevaše slavuj, zaustavih se i dugo slušah: činilo mi se da on opeva moju ljubav i moju sreću.

XXI

Kad se sutradan ujutru približavah poznatoj kućici, začudi me jedna okolnost: svi prozori behu otvoreni, pa i vrata; neki otpatci od hartije ležahu pred pragom; služavka s metlom pojavi se pred ulazom.

Priđoh joj...

— Otputovali! — odvali ona, pre no što i uspeh da upitam da li je Gagin kod kuće.

— Otputovali?... — ponovih ja... — Kako to otputovali? Kuda?

— Otputovali su još jutros, u šest časova, i nisu rekli kuda. Stanite, ta vi ste, čini mi se, g-n N.?

— Ja sam g-n N.

— Ima za vas pismo kod gazdarice. — Služavka se pope gore i vrati se s pismom. — Evo, izvolite.

Ta nije moguće?... Kako to?... — rekoh. Služavka tupo pogleda u mene i poče čistiti.

Otvorih pismo. Pisao mi Gagin; od Asje nije bilo ni reda. On je prvo molio da se ne ljutim na njega zbog iznenadnog odlaska; bio je ubeđen da ću, kad se zrelo razmisli, i sam odobriti njegovu odluku. On nije nalazlo drugog izlaza iz stanja koje je moglo da postane i teško i opasno. — „Juče uveče, — pisao je on, — dok smo obojica ćutke očekivali Asju, sasvim se ubedih da je neophodno rastati se. Postoje predrasude koje ja cenim; ja razumem, vi se ne možete oženiti Asjom. Ona mi je sve ispričala; zbog njenog mira morao sam

popustiti njenim ponovnim i pojačanim molbama”. — Na kraju pisma, žalio je što se naše poznanstvo tako brzo prekinulo, želeo mi sreću, prijateljski mi stezao ruku i molio da ih ni u kom slučaju ne tražim.

„Kakve predrasude i — uzviknuh, kao da me je mogao čuti: — to su budalaštine! Ko je dobio pravo da mi je otme”... Uhvatih se za glavu...

Služavka poče snažnim glasom dozivati gazdaricu: njen strah učini te se osvestih. Jedna misao sinu u meni: da ih tražim, tražim, po ovaku cenu. Nisam mogao da izdržim ovaj udar, da se pomirim s ovakvim raspletom. Doznadoh od gazdarice da su oni u šest časova ujutru seli na lađu i otplovili niz Rajnu. Odoh na parobrodsku stanicu: tamo mi rekoše da su kupili karte do Kelna. Pođoh kući da se odmah spakujem i da otputujem za njima.

Moradoh proći pored kuće frau Lujze... Odjedanput čujem: neko me doziva. Dignem glavu i opazim, na prozoru one iste sobe u kojoj se juče videh s Asjom, gradonačelnikovu udovicu. Osmehivala se svojim odvratnim osmehom, zvala me. Okretoh glavu i produžih; ali ona dobaci da ima nešto za mene. Ove reči me zaustaviše, i ja uđoh u njenu kuću. Kako da opišem svoja osećanja kad opet ugledah ovu sobu...

— Ako ćemo pravo, — poče starica, pokazujući mi pisamce, — trebalo bi da vam ovo dam samo u slučaju ako sami svratite k meni, ali vi ste tako lep mlad gospodin. Uzmite.

Uzeh pisamce. Na parčencetu hartije stajale su ove reči, žurno nabacane olovkom:

„Zbogom, mi se više nećemo videti. Ne putujem zbog ponosa, — ne, drukčije ne mogu. Juče, kad sam plakala pred vama, da ste mi rekli samo reč, samo jednu reč, — ja bih ostala. Vi je niste rekli. Zacelo, ovako je bolje... Zbogom zauvek!”

Jedna reč... O, bezumniče jedan! Tu reč... u suzama sam ponavljao juče, razvejavao je na vetru, izgovarao u pustim poljima... ali je ne rekoh njoj, ne rekoh joj da je volim... Pa ja ne mogadoh tada ni da izustim tu reč. Kad se sretoh s njom u ovoj kobnoj sobi, nisam bio svestan svoje ljubavi; ta svest se ne probudi čak ni onda kam sam sеđah s njenim bratom u besmislenom i tegobnom ćutanju... ona je buknula u svoj pomamnoj snazi tek nekoliko trenutaka docnije, kad, uplašen mogućnom nesrećom, počeh tražiti i dozivati

je... ali tad je već bilo dockan. „Pa to je nemogućno!” reći će mi; ne znam da li je to mogućno, — ali znam da je to istina. Asja ne bi otputovala da je imala u sebi makar truni koketerije, i da njen položaj nije bio lažan. Ona nije mogla izdržati ono što bi svaka druga izdržala: ja to nisam razumeo. Moj zli genije zaustavi priznanje na usnama mojim pri poslednjem susretu sa Gaginom, pred mračnim prozorom, i poslednja nit za koju se još mogadoh uhvatiti, — izvuče se iz mojih ruku.

Tor istog dana vratih se s upakovanim koferom u varoš L. i krenuh u Keln. Sećam se, kad se lađa otiskivala, i kad sam se u mislima praštao s ovim ulicama, sa svima ovim mestima koja ne treba nikad da zaboravim, — opazih Hanhen. Sedela je kraj obale, na klupi. Lice joj je bilo bledo, ali ne tužno; mlad, lep momak stajao je kraj nje i, smejući se, pričao joj nešto; a na drugoj strani Rajne moja mala Bogorodica, kao i nekad, izvirivala je tužno iz tamnog zelenila staroga jablana.

XXII

U Kelnu naiđoh na trag Gaginih: doznadoh da su otputovali u London; i krenuh za njima; ali u Londonu sva moja traganja ostadoše uzaludna. Dugo se ne mogoh smiriti, dugo sam bio uporan, ali najzad moradoh se odreći nade da ih nađem.

I ja ih više ne videh, — ne videh Asju. Nejasni glasovi dopirali su do mene o njoj, ali ona zauvek iščeze za mene. Ja čak ne znam ni da li je živa. Jedanput, pre nekoliko godina, uzgred, opazih u inostranstvu, u železničkom vagonu, ženu čije me lice neobično potseti na nezaboravne crte... ali ja sam, svakako, bio obmanut slučajnom sličnošću. Asja je ostala u mome sećanju kao ona devojčica koju sam poznavao u najlepšim danima ovoga života, kakvu je videh poslednji put, kad se naslonila na nisku drvenu stolicu.

Uostalom, moram priznati da nisam odveć dugo žalio za njom: čak nađoh da je sudbina lepo uradila što me nije sjedinila s Asjom; tešila me misao da ja zaista ne bih bio srećan s takvom ženom. Bio sam tada mlad, — i budućnost, ta kratka, brza budućnost, činila mi se beskrajna. Zar se ne može vratiti ono što je bilo, i to u boljem i

lepšem obliku?... Poznavao sam i druge žene, — ali osećanje koje u meni izazva Asja, ono ognjeno, nežno, duboko osećanje, više se neće ponoviti.

Ne, nijedne oči nisu mi zamenile one oči koje su nekada s ljubavlju uprto gledale u mene; ni na čiju dušu koja je pala na moje grudi nije odgovorila moja duša s onakvim radosnim i slatkim umiranjem! Osuđen na usamljenost staroga momka, doživljujem poslednje dane, ali čuvam, kao svetinju, njena pisamca i sasušeni cvetak zdravca, onaj isti cvetak koji mi je ona nekad bacila s prozora. On još pušta slabi miris, dok ruka koja mi ga dala, ona ruka koju sam toliko puta dodirivao usnama svojim, možda već davno trune u grobu... Pa i ja sam, — šta se desilo sa mnom? šta je ostalo od mene, od onih srećnih i burnih dana, od onih krilatih nada i težnji?

Ovaj nežni miris ništavne biljčice nadživljuje sve radosti i sve žalosti čovekove, — nadživljuje čak i samog čoveka.

1857 g.

---

[1] Majdan je mesto gde se vadi katran. — Prim. prev.

[2] Starinska haljina sa mnogobrojnim naborima. — Prim. prev.

[3] „Ančar” — „drvo otrova” na ostrvu Javi. — Prim. prev.

[4] Činovnik osme grupe. — Prim. prev.

[5] Državni činovnik šeste grupe. — Prim. prev

[6] Državni činovnik pete grupe. — Prim. prev.

[7] Ko me zanemaruje, taj me gubi. — Prim. prev.

[8] Pokvareni seljak. — Prim. prev.

[9] Ova knjiga pripada gđici Evdoksiji Lavrin. — Prim. prev.

[10] „Faust”, prolog, I deo.

[11] Was will er an dem heiligen Ort, Der da... der dort. — „Faust”, 1 deo, poslednja scena.

[12] Vrsta palačinki koje se jedu za vreme bele nedelje. — Prim. prev.